

A. Abbasbəyli V. Cəfərov

Z. Qafarov

Diplomatiya

terminləri

lüğəti

БК(09)
А(13)

Аббасбәли

Агалар Нәриман оглу-

Чәфәров

Вәлиулла Бәдулла оглу-

Гафаров

Завәр Мурад оглу-

тарих елмләри доктору, профессор

филолокија елмләри намизәди, досент

баш әдлтијә мүшавири, һугуг елмләри намизәди

Редакторлар:

Зәйналов

Сәдијар Рза оглу-

Әмәрова

Мәмүнәт -

һугуг елмләри намизәди, досент

филолокија елмләри намизәди, досент

Рәјчиләр:

Мәммәдов

Рүстәм Фәхрәддин оглу-

Абдуллајев

Вағиф Идрис оглу-

һугуг елмләри намизәди, досент

сијаси елмләр намизәди

А(13)А.Аббасбәли, В.Чәфәров, З.Гафаров "Дипломатија терминләри лүгәти".-Баки, Гисмәт,2000.

А 0608123701 е'лансы
М-085-00

Мүәллифләрдән

Илк дәфә Азәрбајчан дилиндә бәјнәлхалг әлагәләр, дипломатија вә дөвләтләрарасы мүнәсибәтләрлә бағлы терминләрин изаһлы лүгәтинин һазырланмасында мөгсәд бу сәһәдәки бошлуғун долдурулмасы, күндәлик үнәсијјәти-миздә өзүнә кениш јер тутан, лакин мә'насы бир чоҳуму-за гаранлыг олан сөз вә ифадәләрә ајдынлыг кәһирмәкдән ибарәт иди. Көстәрилән сәһәләрлә бағлы терминологи ваһидләрин бөјүк әксәријјәти бәјнәлхалг үнәсијјәтә латын дилиндән, даһа сонралар франсыз, инкилис дилләриндән даһил олмуш вә демәк олар ки, бүтүн халғларын дилләринә нә нүфуз етмишдир. Һәммин ваһидләр Азәрбајчан дилиндә дә јетәринчәдир вә бәјнәлхалг әлагәләримизин чоғрафија-сы кенишләндикчә дипломатија терминләринин дилимизә ахыны хејли сүр'әтләнмишдир.

Лүгәтин биринчи һиссәсиндә азәрбајчан дилиндә терминләр вә онларын изаһы верилмиш, икинчи әләвә һиссәсинә исә рус вә инкилис дилләриндә еквивалентләр даһил едилмишдир.

Лүгәтин тәртибиндә көмәклик көстәрмиш БДУ-нун харичи дилләри кафедрасынын мүәллими Фәррух Рзајевә, Азәрбајчан Дөвләт Харичи Дилләр Университетинин мүәллими Ирадә Әлијеваја вә компүтер тәртибатчысы Севинч Мәммәдоваја миннәтдарлығымызы билдиририк.

Ағыр зәһмәтин нәтичәси олан лүгәт охучунун сәрәнчамына верилиб. Бу ишин јалныз биринчи мәрһәләсидир. Шүбһәсиз вахт етдүкчә лүгәтин даһа да тәкмилләш-дирилмәси сәмтиндә иш давам етдириләчәк.

Өн сөз

Азәрбајчан Республикасы өз мүстәгиллијини бәјан етдикдән сонра бейнәлхалг бирлијин суверен һүгүглу субъекти кими гыса заман кәсијиндә дүнјанын бир сыра дәвләтләри тәрәфиндән танынды. БМТ, АТӘТ, ИКТ вә с. кими нүфузлу бейнәлхалг тәшкилатлара үзв олан Азәрбајчан Республикасы мүасир дәвләтләрарасы сијаси, игтисади, мәдәни вә дипломатик әлагәләрин гурулмасы вә инкишаф етдирилмәси сәмтиндә уғурлу аддымлар атмаға наил олду. Өз кеосијаси вә чоғрафи мөканына көрә Шәрглә Гәрб арасында мүһүм стратежи мөвгејә малик олан Азәрбајчан гаршылығы фајдалы зәминдә Хәзәр нефтинин һасилаты вә нәгли илә бағлы мүгавиләләр имзалады. Дәвләтчилијимизин мөһкәмләндирилмәси, Гарабағ мүнагишәсинин һәлли истигамәтиндә апарылан мәгсәд-јөнлү ардычыл сијасәт бейнәлхалг аләмдә республикамызла бағлы өзүнәмөхсус имич формалашдырды. Сонучда АТӘТ-ин Будапешт, Лиссабон вә Истамбул зирвә топлантыларында, ИКТ-нин Касабланка вә Теһран конфрансларында дүнја дәвләтләринин дәстәјини газана билдик.

Бу күн мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын бир чох өлкәләрдә сәфирликләри фәалијјәт көстәрир. Еләчә дә Бакы шәһәриндә харичи дәвләтләрин сәфирликләринин сајы дурмадан артыр. Хүсуси гејд олунмалыдыр ки, БМТ-нин Төһлүкәсизлик Шурасына үзв олан һәр беш дәвләт: АБШ, Инкилтәрә, Франса, Чин Халг Республикасы вә Русија Федерасијасы республикамызда сәфирликләрлә тәмсил олунур.

Бүгүн садалананлар дәвләт дили кими Азәрбајчан дилинин ишләклик сфераларынын кенишләнмәси, лексик еһтијатларынын бейнәлхалг әлагәләр вә дипломатија сәһәләри илә бағлы термин вә анлајышларла зәнкинләшмәсинә сәбәб олду. Гејд олунмалыдыр ки, илләрлә Азәр-

бајчан дилиндә дипломатија сәһәсиндә јазышмалар вә данышыглар апарылмамасы үзүндән јаранмыш сөз касадлығы мүстәгиллик газандығымыз илк күндән өзүнү габарыг шәкилдә бирузә верди. Индинин өзүндә дә мөтбуат сәһифәләриндә, ефирдә охучунун вә тамашачынын дигтәтинә тушланан ичтимаи-сијаси јөнлү материалларда фикир ајрылығы доғуран чохсајлы алынма лексик ваһидләрлә үзләшмәли олуруг. Рәсми-әмәли функционал үлубун дипломатија алтүслүбу үчүн сәчијјәви олан бир чох элементләрә набәләдлик дәвләтимизин мүстәгиллији, әрази бүтөлүјү, сәрһәдләринин тохунулмазлығы проблемләрилә бағлы имзаланмыш сәнәдләрдә (Бишкек протоколу) јанлыш әкс олунду. «Тутулмуш», «әлә кечирилмиш» вә «зәбт едилмиш» терминләринин чаш-баш салынмасы буна мисал ола биләр. Һалбуки ады чәкилән сәнәддә «зәбт олунмуш» термини јеканә дүзкүн сечим олмалы иди.

Лүғәтин һазырланмасына бөјүк зәрурәт олдуғу данылмаздыр. Дипломатик фәалијјәт сәһәсиндә чалышанларын, журналистләрин, сијасәтчиләрин, бейнәлхалг мүнасибәтләр ихтисасы үзрә төһсил алан төләбәләрин столүстү сорғу китабы кими нәзәрдә тугулан лүғәтә тәртибчиләр (профессор А.Аббасбәјли, досент В.Чәфәров вә һ.е.н. З.Гафаров) ишләнмә тезлији јүксәк олан 333 термин вә анлајыш дахил етмишләр. Һеч шүбһәсиз ки, терминләрин рус вә инкилис дилләриндә әләвәси лүғәтдән даһа кениш даирәләрдә истифадә олунмасына шәраит јарадачаг, дилимизин дипломатик јазышмаларда вә данышыглар дили кими формалашмасында мүсбәт рол ојнајачаг.

Пәрвин Дарабади
тарих елмләри доктору,
профессор

1. Ааһен
конгреси
(1818)

Мүгәддәс иттифагың јаранмасындан сонра чағырылан илк дипломатик конгрес. Конгресин әсас иштиракчылары I Александр, К.Меттерних, Р.С.Кестлри, К.А.Гарденберг вә Франса тәрәфиндән һерсог Ришелје иди. Октјабрын 2-дә илк нәтичә олараг протокол имзаланды вә 9 октјабр 1818-чи илдә Русија вә Франса арасында конвенсија гәбул едилди. Башлыча шәрт ондан ибарәт иди ки, мүтгәфиг гошунлар Франсаны 30 нојабр 1818-чи ил тарихиндән кеч олмајараг тәрк етмәлидир. Ааһен конгресинин 21 нојабр тарихиндә беш дәвләтин (Русија, Бөјүк Британија, Франса, Австрија вә Прусија) нүмајәндәләринин имзаладығы протоколла Вјана регламентиндә (1815) нәзәрдән јайынмыш назир-резидент дәрәчәсини мүәјјәнләшдирди. Протокола әсасән назир-резидентләр елчиләрлә ишләр вәкилләри арасындакы јери тутмалы иди. Сәфир вә елчиләр кими назир резидентләрин дә дәвләт башчысы јанында, мүвәтәти ишләр вәкилләринин исә харичи ишләр назирләри јанында аккредитә олунмасы гәрара алынды.

2. «Авропа
консерти»

1815-чи ил Вјана регламентини имзалајан беш Авропа дәвләтинин (Инкилтәрә, Франса, Русија, Прусија, Ав-

стрија) әмәкдашлығыны билдирән термин кими ишләнир.

3.Авропада Тәһ-
лүкәсизлик вә
Әмәкдашлыг
Тәшкилаты
(АТӘТ)

1975-чи ил август ајынын 1-дә Финландијанын пајтахты Һелсинкидә Һелсинки Јекун Актыны имзалајан 35 дәвләт Авропада Тәһлүкәсизлик вә Әмәкдашлыг Тәшкилатынын (АТӘМ) јарадыб. Азәрбајчан Республикасы 1992-чи ил јанварын 20-дә АТӘМ-ә үзв гәбул олунуб вә һәмин илин ијун ајынын 10-да Һелсинки Јекун Актыны имзалајыб. АТӘТ-ин зирвә топлантылары: Белград (1977), Мадрид (1980), Вјана (1986), Парис (1990), Һелсинки (1992), Будапешт (1994), Лиссабон (1996) вә Истамбул (1999). Һазырда АТӘТ-ин 55 үзвү вар.

4. Авропа
Шурасы

1949-чу ил мај ајынын 5-и Авропа Шурасынын јарандығы күн кими гејд олунур. Һәмин күн "Брүссел пакты"на дахил олан дәвләтләр (бах:"Брүссел пакты") вә Данимарка, Ирландија, Исвеч, Норвеч, Италија бу нүфузлу тәшкилатын Низамнәсини имзалады. Низамнамә 3 август 1949-чу илдә гүввәјә минмишдир. Һазырда Авропа Шурасынын үзвләринин сајы 40-а чатыр. Азәрбајчан Республикасы 1996-чы илин ијун ајындан Авропа Шурасына хүсуси дә'вәт олунмуш статусу илә гәбул олунмушдур.

5. Агреман

Конкрет шәхсин көндәрән дәвләтин дипломатик нүмајәндәлијинин башчысы тә'јин едилмәсинә гәбул едән дәвләтин разылығыны ифадә едән термин. Агреман олмадан мұвафиг шәхси рәсми олага дипломатик нүмајәндәлијә башчы тә'јин етмәк олмаз. Дипломатик әлагәләр һаггында 1961-чи ил Вјана конвенсиясына ујғун олага чохиллик тәчрүбәјә әсасән агреман верилмәсиндән имтина едилмәсинин әсасландырылмасы вачиб дејил.

Агреман сорғусу вә она чаваб бир гајда олага мәхфи сурәтдә (конфиденсиал) јазылы вә ја шифаһи формада верилир.

6. Адаптасија

Дәвләтдаһили һугуг нормаларынын ганунверичиликдә һәр һансы дәјишиклик етмәдән, дәвләтин јени бејнәлхалг өһдәликләринә ујғунлашдырылмасыдыр.

7. Адјудикасија

Әрази мұнагишәсинин динч һәлли тәгдириндә, әразинин бејнәлхалг арбитраж мәһкәмәси васитәсилә әлдәетмә үсулу. Адјудикасија әразини ганун јолла әлдә етмәкдир.

8. "Ағ ев"

АБШ президентинин игамәткаһы. Бир чох һалларада Ағ ев мәҗаз мә'нада АБШ дәвләтинин вә јахуд онун сијасәти анламында ишләни-

9. Ад ингерум

Ad interim (адәтән гысалдылмыш шәкилдә а.і вә јахуд р.і). Дипломатик шәхсин вәзифәсиндә ишләдилән термин кими һәмин шәхсин кәстәрилән вәзифәни мұвәггәти тутдуғуну билдирир. Мисал үчүн, дипломатик нүмајәндәлијин башчысы мүәјјән сәбәбләрдән (хәстәлик, мә'зунийјәт вә с.) вәзифәсини ичра етмәдикдә бу иш мұвәггәти ишләр вәкилинә һәвалә олунур. Лакин һәр һансы дәвләт дикәр дәвләтдә даими ишләр вәкили илә тәмсил олунарса, бу заман һәмин шәхс өз титулундан әввәл "а. і" јазмыр.

10. Ад референдум

Термин һәр һансы мәсәләјә јухары инстансијанын мұнасибәтини ајдынлашдырдыгдан сонра разылыг вериләчәјини ифадә едир. Хүсусилә данышыглар апарылан заман вә јахуд сәнәд лајиһәләри һазырланаркән бу чүр јанашмаја јол верилир.

11. Ад һок (Ad hoc)

Дипломатијада мұвәггәти характерли хүсуси миссијаларын, хүсуси нүмајәндәләрин, ихтисаслашмыш тәшкилатларын, комитә вә ишчи группларын фәалијјәтини тәнзимләјән нормалар мә'насыны билдирир.

12. Акклама-

Бејнәлхалг тәшкилатларда вә конф-

сија

рансларда гэрарын сәсвермә апарылмадан алгышларла вә реплика вә с. эсасында бәјәнилмәклә гәбул едилмәси үсулу.

13. Аккредитә олулма

Бејнәлхалг һүгүгда мүәјјән шәхсә дипломатик нүмајәндәлијә башчылыг етмәклә бир дөвләти башга бир дөвләтдә тәмсил етмәси үчүн сәләһијјәтләр верилмәси вә бу сәләһијјәтләрин гәбул едилмәси. Аккредитә һәмчинин гәбул едән дөвләтин мүвафиг органына вә ја рәсми шәхсинә (дөвләт башчысына, Харичи Ишләр Назиринә) белә сәләһијјәтләрин верилмәсини тәсдиг едән сәнәдләрин (е'тимаднамә, е'тимад мәктубу) тәгдим едилмә акты да дахилдир. Бу термин һәр һансы дипломатик ишчиләрә дејил, јалһыз дипломатик нүмајәндәјә, јә'ни нүмајәндәлијин башчысына аид едилә биләр. Аккредитә олулма термининдән тез-тез дөвләтин бејнәлхалг тәшкилатда даими нүмајәндәлијинин башчысына аид мүвафиг просеси кәс-тәрмәк үчүн истифадә олунар. һәмчинин журналистләрин аккредитә едилмәси тәчрүбәси дә мөвчуддур.

14. Аккредитә олуна акент

Де-факто танынан дөвләтә тә'јин олуна дипломатик нүмајәндә нәзәрлә тугулур. Бу заман е'тимаднамә әвәзинә Харичи Ишләр Назирлијинин мәктубу тәгдим едилир. Е'тимаднамә јал-

һыз де-јуре танынан дөвләтә тә'јин олундугда верилир.

15. Аккресија

Бејнәлхалг һүгүгда дөвләтин әразисинин тәбии јолла јени әмәлә кәлмиш гуру саһәләрлә бирләшәрәк артмасы. Әразинин артмасына чај ағзында делтанын әмәлә кәлмәси сәбәб олур ки, бу да чаја саһиб олан дөвләтин гуру әразисинин бирләшәрәк артмасы һесаб олунар. Аккресијаја һәмчинин әрази сулары һүдудунда јени адалар әмәлә кәлмәси дә аид едилир. Әразинин артмасынын һәр ики үсулу дөвләтин харичи сәрһәд хәтләринә тохунарса, бу сәрһәд хәтләринә тә'сир кәстәрә биләр.

16. Али комиссар

Үзәринә инзибати вә дипломатик функцијалар гојулан али рүтбәли шәхс. Али комиссар бејнәлхалг рүтбәли шәхс ола биләр вә она хүсу-си мәсәләләрлә бағлы инзибати һүгүглар верилир.

17. Алфред Генри Киссенчер

1923-чү илә анадан олуб. Мүәллимлик фәалијјәтиндә чалышыб вә сонрадан елми-тәдгигат ишләри илә мөшғул олуб. 1969-74-чү илләрдә АБШ президентинин милли тәһлүкәсизлик мәсәләләри үзрә кәмәкчиси, 1973-77-чи илләрдә АБШ Дөвләт Ка-тиби олуб. "Сијаси реализм" нәзәријјәсинин баниси сајылыр.

18. Алтернат

Мүгавиләни имзалажан тәрәф үчүн нәзәрдә тугулан нүсхәдә тәрәфин адынын, сәләһијјәтли нүмајәндәләрин имзасынын вә мүгавиләнин мәтнинин тәрәфин дәвләт дилиндә биринчи чап олунамасы вә сол тәрәфдә имза үчүн јер сахланылмысы гәјдасы. Алтернат гәјдасы дәвләтләрин суверен бәрәбәрлији принципини әкс етдирир. Алтернат гәјдасы бир гәјда олараг икитәрәфли мүгавиләләрдә тәтбиг едилир.

19. Архипелаг кечиди

БМТ-нин дәниз һугугу үзрә 1982-чи ил конвенсиясынын 53-чү маддәсинә ујғун олараг архипелаг дәвләтин мүәјјән етдији дәниз дәһлизи вә ја һава дәһлизи илә кәмиләрин вә ја учуш апаратларынын архипелаг суларындан вә она бирләшән әрази суларындан кечмәси. Әкәр архипелаг дәвләт дәниз вә һава дәһлиzlәри мүәјјән етмәзсә, архипелаг кечиди һугугу бејнәлхалг кәмичиликдә һәмишә ишләнән јолларла һәјата кечирилә биләр. Бүтүн кәмиләр вә учуш апаратлары архипелаг кечид һугугундан истифадә едирләр вә бу заман онлар мүәјјән олуномуш дәниз вә һава дәһлиzlәриндән ләнкимәдән кечмәли, архипелаг дәвләтин сийаси мүсәтәгиллијинә, әрази бүтөвлүјүнә гаршы һеч бир зор ишләтмәмәли, архипелаг суларындан

тез вә манеәсиз кечидә хас олмајан һәрәкәтләрә јол верилмәмәлидир. Онлар һәмчинин дәнизчилијин тәһлүкәсизлијинә вә кәмиләрин һәрәкәтинин тәнзимләнмәсинә, балыгчылыға, јүкләмә-бошалтма ишләринин апарылмасына, әтраф мүһитин чиркләнмәсинин гаршысынын алынмасына аид архипелаг дәвләтин ганунларына әмәл етмәлидирләр. Бу чүр ганун вә гәјдалар харичи кәмиләрин һугугларынын позулмасына јол вермәмәли, онларын тәчрүбәдә тәтбиги исә архипелаг кечидинә мане олмамалыдыр. Бејнәлхалг һугуг нормаларына әмәл олунамасы шәртилә архипелаг суларына, һәмчинин харичи кәмиләрин әрази суларындан сүлһ мәрәмлы кечиди режими дә тәтбиг олуна биләр. Әкәр тәһлүкәсизлијинин тәмин едилмәси үчүн зәрурәт оларса, архипелаг дәвләт харичи кәмиләр арасында ајрысечкилијә јол вермәдән өз архипелаг суларынын мүәјјән рајонларында бу кечиди мүвәггәти бағлаја биләр.

20. Архипелаг сулары

Архипелаг дәвләтин ибарәт олдуғу адалар арасында јерләшән вә бирбаша чыхыш хәтләри илә архипелаг дәвләти әһатә едәрәк ону дәнизин дикәр һиссәләриндән ајыран сулар. Бу бирбаша чыхыш хәтләри архипелагын гурумагда олан суалты гәјаларыны, ән узаг адаларыны вә дәнизин

ән узаг көрүнөн нөгтөлөрини бир-лөшдирир. Белө хөтләрин узунлуғу 100 дәниз милиндән артыг олмамалы-дыр. Јалныз онларын чөми 3 фаизи 125 мил узунлуға малик ола биләр. Бу хөтләр чөкиләрөк архипелагын үмуми көрүнүшүндөн кәнара чыхыл-масына јол верилмир. Бу хөтләр һүду-дунда сујун саһәси илә гурунун саһәси арасындакы нисбөт 1:1-дән 9:1-дөк тәшкил етмөлидир. Демөли, адалардан ибарөт һәр бир дөвлөт архипелаг-дөвлөт сајыла билмөз вә архипелаг суларына малик ола билмөз. Архипе-лаг дөвлөтләрә вә архипелаг суларына аид бу гајдалар БМТ-нин дәниз һүгугу үзрә 1982-чи ил конвенсиясы илә мүәјјән едилмишдир. Конвенсияја көрә архипелаг суларына, еләчө дө онун үзәриндөки һава бошлуғуна, һәмчинин јералты сәрвөтләринә ар-хипелаг дөвлөтин суверенлији шамил едилир, лакин бунунла белө бүтүн дөвлөтләрин көмиләри архипелаг су-ларындан сүлһ мөгсөдләри илә сәр-бөст кечид һүгуғуна маликдирләр. Бундан башга архипелаг суларындан кечөн јоллар бејнәлхалг көмичилик вә учушлар үчүн архипелаг-кечиди вә архипелаг учушу һүгугу мүәјјән олу-мушдур. Конвенсия дөвлөтин әсас һиссәсиндән ажрылмыш архипелагла-рын адалары арасында архипелаг су-ларынын мүәјјән едилмәсини нөзәрдә

тутур.

21. Ангарија

Битәрәф дөвлөтләрә мөхсус олан, анчаг мүһарибә едән тәрәфләрдән биринин әразисиндә јерләшөн көми-ләрдән вә башга нөглијјат васитә-ләриндән, бура дөмир јол нөглијјаты васитәләринин һамысы дахил олмагла, һәмин мүһарибә едән тәрәфин һәрби мөгсөдләр үчүн истифадәси. Ангари-јаја мүстәсна һалларда јол верилир вә сонрадан нөглијјат саһибинә мүваинөт едөнилир. Бу мөһудујјөтләр мүһа-рибә ганунлары вә гајдалары һаггында 1907-чи ил һаага конвенсиясында нө-зәрдә тутулмушдур.

22. Анклав

Бир дөвлөтин әразисинин башга дөвлөт вә ја дөвлөтләрин гуру әра-зиләри илә там өһатә олунамыш һис-сәси. Анклав аид олдуғу дөвлөтин аж-рылмаз һиссәсидир. Дунјада бир сыра анклав мөвчуддур. Мөсәлән, Испа-нијанын Пливија шөһәри тамамилә Франсанын шөрги Пиренеја департа-ментинин һүдудларында јерләшир вә Испанијадан Франсанын гуру саһәлә-ри илә ажрылмышдыр. Һоландијанын әразисиндән Белчиканын Борм-Насау вә Борле-Хорты анклавлары вә әкси-нә, Белчика әразисинин Антверпен департаментиндә кичик Һолланд анк-лав јерләшир. Бир дөвлөтин әразиси-нин бир һиссәсинин башга дөвлөтин

һәм гуру, һәм дә дәннз әразиләри ил
илә әһатә олундуғу һаллар жарыман
лав кими гижмәтләндирилир, чүнк
һәмнин әразижә дәннздән дахил олма
имканы вар. Жарыманклавларә РФ-ны
Калининград вилајәтини, Ангола
аид Кабшуаны вә с. мисал кәстәрмә
олар.

Анклавын мөвчудлуғу мөәјјән һүгү
ги мүнәсибәтләрә сәбәб олур ки, бун
лар да анклав дахил олмағ үчүн баш
га дөвләтин әразисиндән кечмәк, һәм
чинин анклав мөвчудлуғунун дикәр
һәјат әһәмијјәтли проблемләри илә
бағлыдыр. Бу кими мәсәләләр марағ
лы дөвләтләрин гаршылығлы мугави
ләләри васитәсилә һәлл олунур.

23. Аннексија

Бир дөвләт тәрәфиндән дикәр дөв
ләтин әразисинин зорла бирләш
дирилмәси. Бејнәлхалг һүгүг һәр һан
сы бир әразинин зорла бирләшдирил
мәсини гадаған едир, һәмчинин әрази
тохунулмазлығына вә бүтөвлүјүнә,
дөвләт сәрһәдләринин тохунулмаз
лығына вә позулмамасына, зор иш
ләтмәјин вә зорла тәһдид етмәјин га
даған едилмәси принципинә әсасла
ныр.

24. Апартеид

Инсанлығ әлејһинә јөнәддилмиш
бејнәлхалг чинајәт, ирги ајры
сечкилик сијасәти. ХХ әсрин 90-чы
илләринә гәдәр Чәнуби Африка Рес-

публикасында јерли африкалыларә вә
гејри авропа әһалисинә гаршы һөку
мәт тәрәфиндән апарылан ирги ајры
сечкилик сијасәти. БМТ Баш Мәчли
синин вә Африка Бирлији Тәшки
латынын бир сыра гәтнамәләри апар
теиди инсанлығ әлејһинә чинајәт ки
ми писләјир.

1973-чү илдә БМТ тәрәфиндән
апартеид минајәтин гаршысыны алмағ
вә она кәрә чәза һағында Бејнәлхалг
Конвенсија гәбул едилмишдир. (Азәр
бајчан Республикасы конвенсијанын
иштиракчысыдыр).

25. Апостил

1961-чи ил һағта конвенсијасына
ујғун оларағ, конвенсија үзвү олан
дөвләтләрин рәсми сәнәдләрини дип
ломатик вә ја консул рәсмиләш
мәсиндән азад етмәк мәгсәди илә бу
сәнәдләрә вурулан хүсуси штамп.
Апостил рәсми сәнәди имзаламыш
шәхсин имзасыны, лазым кәлдикдә
исә бу сәнәди тәсдиг етмиш мөһүр вә
штампларын һәгигилијини тәсдиг
едир. (Конвенсијанын 5-чи маддәси).

Конвенсијаја кәрә рәсми сәнәд ки
ми дөвләт нотариусундан, инзибати вә
мөһкәмә органларындан кәлән сәнәд
ләр, вәтәндашлығ вәзијјәтләри актла
рынын гејдијјаты һағгында шәһадәт
намәләр, дөвләт јурисдикси-јасы та
бечилијиндә олан органдан вә ја вә
зифәли шәхсдән кәлән сәнәдләр һе

саб олунур. Бу сәнәдләр апостил вурулмагла тәсдиг едәлә биләр вә габагчадан онларын һегигилијинин нотариус тәрәфиндән тәсдиг едилмәсинә еһтијач јохдур.

26. Арктика

Јер күрәсинин шимал һиссәси. Бураја дәрин сулу Арктика һөвзәси, Авропа, Асија вә Американыны гитә торпагларынын битишән һиссәләри вә адаларла бирликдә дајаз сулу кәнар дәнннзләр аид едилнр. Арктикјаны дөвләтләр РФ, Норвеч, Канада, Данимарка вә АБШ һесаб едилнр. Арктиканын һүгути режими гүввәдә олан бејнәлхалг дәннз һүгугу вә Арктикјаны дөвләтләрин милли ганунверичилији илә мүәјјән олунур.

27. Атташе

Кичик дипломатик вәзифәләрдән бири. Бир сыра дөвләтләрдә кичик дипломатик рүтбә. Һәмчинин һәрби вә хүсуси (мәсәлән, мәтбуат) атташе вәзифәләри мөвчуддур. Бу вәзифәләр атташе вәзифәсиндән јүксәкдир, ләкин дипломатик вәзифә сајылмыр.

28. Атәшфәшанлыг

Дөвләт башчыларынын рәсми сәфәрләри заманы тәнтәнәли гаршылама вә јоласалма мәрәсими. Артиллерия вә диқәр силаһлардан јайлым атәши ачылмасы нәзәрдә тутулур. 21.11.1818-чи ил Ааһен конгресиндә имзаланмыш протокола әсасән һәјата

кечирилир. Дөвләт башчысынын өлкәјә рәсми сәфәри заманы милли атәшфәшанлыг кечирилир (артиллериядан 21 әдәд јайлым атәши ачылыр).

29. "Атом дипломатиясы"

1945-чи илин августунда Хиросима вә Нагасакијә атом бомбалары атылдыгдан сонра АБШ-ын харичи сјасәтиндә тәзјиг кәстәрмәк мејлләринин күчләнмәси.

30. Аутентик мәтн

Бејнәлхалг мүгавиләнин ишләниб һазырланмыш вә тәрәфләр арасында разылашдырылмыш сон мәтни; икитәрәfli мүгавиләнин мәтни һәр икитәрәфин дөвләт дилиндә, чохтәрәfli мүгавилә исә мүгавиләнин мәтнинин ишләниб һазырланмасы мөгсәдилә бејнәлхалг тәшкилатын дилиндә вә ја конфранс иштиракчыларынын шәртләшдији дилдә тәртиб олунур. Адәтән, бејнәлхалг мүгавиләнин јекун мүддәаларында кәстәрилир ки, мүгавиләнин мүхтәлиф дилләрдә тәртиб олунмуш бүтүн мәтнләри бәрабәр аутентикдир, јә'ни ејни һүгути гүввәјә маликдир.

Мәтнин аутентиклијинин (мө'тәбарлијинин) мүәјјәнләшдирилмәсинин кениш јайылмыш јени үсулларындан бири дә бејнәлхалг тәшкилат органы тәрәфиндән мәтнин дахил олдуғу гәтнамә гәбул едилмәси, јахуд мәтнин

бејнәлхалг тәшкилатын сәләһијјәтл нүмајәндәләри тәрәфиндән имзалан масыдыр. Онларын имзалары аутентиклији тәсдиг етмәк функцијасыны јеринә јетирир.

31. Ачыг беј- нәлхалг мүгавиләләр

Һәр һансы чохтәрәфли бејнәлхалг мүгавилә имзаланаркән иштиракчы олмајан дәвләтләрин сонрадан һәмин мүгавиләјә гошула билмәси үчүн үч шәрт мөвчуддур.

а) Бүтүн дәвләтләр гошула биләр.

б) Һәр һансы бөлкә дәвләтләри гошула биләр.

в) Јалныз мүгавиләдә кәстәрилән конкрет дәвләтләр гошула биләр.

Икитәрәфли мүгавиләләрә сонрадан һеч бир дәвләтин гошулмасы мүмкүн дејилдир.

32. Ачыг вәрәг

Дәвләт тәрәфиндән харичи физики шәхсә көмрүк вә сәрһәд органлары тәрәфиндән көмәклик кәстәрилмәси мәгсәди илә верилән сәнәд. Бир гајда олараг өлкәјә кәлмиш гонаглара вә дипломатик имтијазлары олан шәхсләрә ачыг вәрәг верилир. Хүсуси зәрурәт олмадыгда вәрәгин саһибни көмрүк нәзарәтиндән азад олунур.

33. Ачыг шәһәр

Мүһарибә заманы мөһкәмләндирил-мәмиш, мүдафиә олунмајан шәһәр кими бәјан едилмәси. Мүһарибә гурбанлары һаггында 1949-чу ил Че-

неврә конвенсијасына әлавә 1№-ли протокола әсасән ачыг шәһәрдә һәрби объектләр, мүдафиә васитәләри вә гошун олмамалыдыр. Бу бәјанетмәдә әсас мәгсәд шәһәр әһалисинин төләфатынын вә еләчә дә тарихи, мәдәни дәјәрләрин вә диқәр мүлки объектләрин дағыдылмасынын гаршысыны алмагдыр.

-Б-

34. Барышыг

Һәрби әмәлијјатларын дәјүшән тәрәфләрин гаршылыгылы разылығына әсасән дајандырылмасы. БМТ-нин Тәһлүкәсизлик Шурасы дәјүшән тәрәфләрин барышыға кәлмәсини төләб етмәк сәләһијјәтләринә маликдир. Барышығын бејнәлхалг һүгүг нормалары бир сыра мүһүм әһәмијјәтли конвенсијаларла тәсбит олунмушдур. 1907-чи ил 4-чү һаага конвенсијасына ујғун олараг һәрби әмәлијјатлар мүвәггәти дајандырылыр. Бу заман мүддәт мүәјјән олунмајыбса, һәр һансы тәрәф өнчә хәбәрдарлыг етмәклә әмәлијјатлара башлаја биләр. Тәрәфләрдән һәр һансынын һәрби әмәлијјатлара башламасы вә јахуд чаваб тәдбирләри көрмәсинә зәмин јарадыр. Барышыг үмуми вә јерли характерли ола биләр. Үмуми барышыг бүтөвлүкдә мүһари-

бә театрында дәүш әмәлијатларынын дајандырылмасыны нәзәрдә тутур вә сүлһ сазиши бағланмасына доғру атылан аддым кими гижмәтләндирилир. Үмуми барышығын позулмасы тәчавүз актыдыр.

35. Башсағлыгы

Дипломатијада дәвләт башчысынын вәфата мүнәсибәт билдирмәси. Дәвләтдә күтләви инсан теләфаты илә нәтичәләнен бәдбәхт һадисәләр заманы милли матәм е'лан олундугда дипломатик каналларла јазылы шәкилдә, јахуд телеграм васитәси илә башсағлығы билдирилир. Дипломатик нүмајәндәликләрин башчылары ХИН-ә кедир вә кәдәрләндијини билдирир. Бу сыраја сәфирлик үзәриндә бајрағын ендирилмәси, әклил гојулмасы вә с. тәдбирләр дә дахилдир. Дәвләт башчылары тәбии фәлакәтин нәтичәләринин арадан кәтүрүлмәси үчүн јардым кәндәрә биләр.

36. Бејнәлхалг аеропорт

Башга дәвләтләрә учушлар һәјата кечирән һава кәмиләрини јола салан вә хидмәт кәстәрән мүүјјән едилмиш дәвләт аеропорту. Бејнәлхалг аеропортун сәрһәд, кәмрүк вә гарантин хидмәтләри олан өз аеровағзалы, јерүстү гурғулары вә лазыми аеронавигасија аваданлығы олан аеродрому олмалыдыр. Бејнәлхалг аеропортун әсас вәзифәләри: бејнәлхалг

сәрнишин, јүк, почт авиасијаларынын тә'мин едилмәси, өлкәјә кәлән вә өлкәдән кедән сәрнишинләрә хидмәт кәстәрилмәси, јүкләрин вә почтун гәбулу, верилмәси вә сахланмасы, харици һава кәмиләринә хидмәт едилмәси вә с.

37. Бејнәлхалг амнистија

Инсан һүгугларынын гејри-рәсми мүдафиәси саһәсиндә фәалијјәт кәстәрән ән. фәал бејнәлхалг гејри-һөкүмәт тәшкилатларындан бири. 1961-чи илдә Лондонда јарадылыб. Тәшкилатын гәраркаһы да бурада јерләшир. Низамнәмәсинин мөгсәди "Бејнәлхалг инсан һүгуглары бәјамнәмәсинин мүддәаларына бүтүн дүнјада әмәл олунмасыны тә'мин етмәкдир". (мәддә 1.) Низамнамәдә һәмчинин, бу мөгсәдә чатмаг үчүн мүхтәлиф јоллар нәзәрдә тутулур. а) ганунсуз һәбсләрә вә тутулуб сахланмалара мә'руз галмыш шәхсләрин мүдафиәси; б) шәхсләрин вичдан азадлығынын позулмасына вә сијаси әгидәсинә кәрә ганунсуз һәбсләринә гаршы чыхмаг; в) өлүм һөкмләринин чыхарылмасына вә өлүм чәзаларына, ишкәнчәләрә, инсанын шәрәф вә ләјагәтинин алчалдан гәддар, гејринсани рәфтара гаршы чыхмаг.

38. Бејнәлхалг арбитраж

Бејнәлхалг мүбаһисәнин тәрәфләрин разылығы илә арбитр тәрәфиндән ајдынлашдырылмасы. Мү-

бахисә иштиракчысы олан тәрәфләр үчүн арбитражын гәбул етдији гәрар һүгуи гүввәјә маликдир. Арбитражын ики формасы мөвчуддур.

1. Конкрет мүбахисә илә бағлы јаранмыш арбитраж.

2. Бејнәлхалг мүгавиләләрин ичрасы заманы ортаја чыха биләчәк мүбаһисәләрин һәлли мәгсәди илә нәзәрдә тутулан арбитраж.

39. Бејнәлхалг боғазлар

Бејнәлхалг кәмичиликдә истифадә олуан дәниз вә океанлары говушдуран тәбии боғазлар. Бејнәлхалг боғазлардан бүтүн дәвләтләрин кәмиләри вә тәјјарәләри сәрбәст кечә билир.

40. Бејнәлхалг Валјута Фонду

Бејнәлхалг малијјә валјута тәшкилаты; БМТ-нин ихтисаслашдырылмыш тәшкилатыдыр. 1944-чү илдә Бреттон-Вудда бејнәлхалг малијјә валјута конфрансында јарадылыб. (Фәалијјәтә 1947-чи илин мартында башлајыб.) 1947-чи илдә Бејнәлхалг Валјута фондуна 49 өлкә дахил иди. 1995-чи илдән Бејнәлхалг Валјута Фондунун Азәрбајчан Республикасы да дахил олмагла 179 үзвү вар.

Бејнәлхалг Валјута Фондунун әсас мәгсәди бејнәлхалг тичарәт вә бејнәлхалг валјута әмәкдашлығынын инкишафына, валјута курсларынын вә онларын јеринә јетирилмәсинә нәза-

рәтин тәнзимләnmәси нормаларынын мүәјјән едилмәси јолу илә кәмәклик кәстәрмәк, чоxtәрәfli өдәмә системини һазырламаг вә валјута чәтинликләрилә бағлы кредит ресурсларнын верилмәсиндән ибарәтдир.

41. Бејнәлхалг әразинин ичарәси

Мүгавилә әсасында бир дәвләт тәрәфиндән өз әразисинин бир һиссәсини вә ја бу әразидә јерләшән һәр һансы бир объекти, бинаны, вә с. мүәјјән шәртләрлә, мүәјјән мәгсәдләр үчүн вә мүәјјән мүддәтә башга бир дәвләтә верилмәси. Ичарәјә верән дәвләт бу әразижә мүнасибәтдә өз мүстәгиллијини сахлајараг, јалныз ичарә мүгавиләси илә мүәјјән олунамыш бә'зи һүгуларыны ичарәјә кәтүрән дәвләтә верир. Бејнәлхалг әразинин ичарәси тәчрүбәси хүсусилә, өз әксини нәглијјат јолларынын (каналларын, бору хәтләринин) тикинтиси вә истисмарында, елми стансијаларын јерләшдирилмәсиндә, лиманларда азад игтисади зоналарын јарадылмасында вә с. тапмышдыр.

42. Бејнәлхалг Әмәк Тәшкилаты

1919-чу илдә Парис сүлһ конфрансынын гәрары илә милләтләр лигасынын мухтаријјәтли тәшкилаты кими јарадылмыш һөкүмәтләрарасы тәшкилат. БӘТ-нын Низамнамәси 1919-чу ил XIII Версал сүлһ мүгавиләсинин иштиракчысы олан дәвләтләр тәрә-

финдөн тәсдиг едилмишдир. 1946-чы илдә БЭТ БМТ-нин илк ихтисаслашдырылмыш тә'сисаты олмушдур. 1995-чи илдә БЭТ-ә 170 дөвләт дахил иди. БЭТ-ин структурона ашагыдакылар аиддир.

1. Бејнәлхалг әмәк конфрансы;
2. Инзибати шура;
3. Бејнәлхалг әмәк бүросу;
4. Үчтәрәфли комитәләр;
5. Рекионал вә хусуи конфранслар.

43. Бејнәлхалг Гызыл Хач

Башлыча мөгсәди силаһлы мұнагишәләр заманы хәстәләрә, јаралыларә вә һәрби әсирләрә көмәк кәстәрмәк, бәдбәхт һадисәләр нәтичәсиндә зәрәрчәкәнләрә јардым етмәкдир. 1863-чү илдә Исвечрә ичтимаи хадими Анри Дјунан тәрәфиндән јарадылыб. 1965-чи ил Низамнамәсинә әсасән БГХ-ын али органы һәр 4 илдә бир чағырылан конфранслардыр. Конфрансларарасы мүддәттә БГХ-ја 9 нәфәрдән ибарәт даими комиссија рәһбәрлик едир. Бејнәлхалг Гызыл Хач комитәси илә Азәрбајчан Республикасы арасында 2000-чи илин ијун ајында сазиш имзаланмышдыр.

44. Бејнәлхалг Дәниз Тәшкилаты

Бејнәлхалг һөкүмәтләрарасы тәшкилат, БМТ-нин ихтисалашдырылмасы тә'сисаты. 1959-чу илдән фәалијәт кәстәрир. (1982-чи ил мајын 22-дән һөкүмәтләрарасы мәсләһәтчи дәниз

тәшкилаты -ИМКО). 1995-чи ил јанварын 1-дә ИМКО-да 150 дөвләт тәмсил олунурду. ИМКО-нун мөгсәдләри: һөкүмәтләр арасында бејнәлхалг тичарәт кәмичилијинә аид техники мөгсәдләрдә әмәкдашлыг вә информасија мүбадиләси үчүн апарат ролуну ифа етмәк; һөкүмәтләрин бејнәлхалг тичарәт кәмичилијинә аид ајрысечкилик-һәрәкәтләринә вә лүзүмсуз мәһдудијјәтләрә сон гојулмасында, еләчә дә, дәниздә тәһлүкәсизлијин тә'мин олунмасы нормаларынын гәбул едилмәсиндә вә дәнизин кәмиләрдән чиркләнмәсинин гаршысынын алынмасында јардымчы олмаг. ИМКО-нун Али органы 2 илдән бир чағырылан вә өзүнүн бүтүн үзвләриндән ибарәт олан Ассамблејасыдыр. Ассамблејанын сессиялары арасындакы мүддәттә ИМКО-ну шура идарә едир.

45. Бејнәлхалг (үмүмдүнја) ил, ај вә һәфтәләр

Һәр һансы бејнәлхалг әһәмијјәтли һадисәнин гејд олунмасы. Бејнәлхалг ичтимаијјәтин дигтәтинин һәр һансы проблемә чәлб етмәк вә әмәкдашлыгын даһа да мөһкәмләнмәси мөгсәди илә БМТ, Бејнәлхалг һөкүмәтләрарасы вә гејри-һөкүмәт тәшкилатларынын форумларында илләрин, һәфтәләрин вә күнләрин гејд олунмасы гәрәра алыныр. (1-ијун Ушагларын Бејнәл-халг мүдафиәси

күнү, Бејнэлхалг аһыллар күнү вә с. буна мисал ола биләр.)

46. Бејнэлхалг конвенсия

Чохтәрәфли бејнэлхалг мүгавиләләрин чох јајылмыш адларындан бири. Бејнэлхалг конвенсиянын башга чүр адланан чохтәрәфли бејнэлхалг мүгавиләләрдән әсаслы фәрги јохдур. Бејнэлхалг конвенсиянын чоху игтисади, һүгуги вә гуманитар характерли хүсуси мәсәләләр үзрә бағланыр.

47. Бејнэлхалг конфранслар

Дөвләт нүмајәндәләринин, бејнэлхалг һөкүмәтләрарасы тәшкилатларын, бејнэлхалг гејри-һөкүмәт тәшкилатларынын һәр һансы мәсәләнин мүзакирәси, гәрар гәбул олунмасы үчүн кечирдији көрүшләр.

48. Бејнэлхалг конфрансын регламенти

Бејнэлхалг конфрансын ишини тәнзимләјән тәләбләр мәчмусу. Мүасир бејнэлхалг төчрүбәдә бу мәгсәдлә проседура гәјдалары анлајышы даһа ишләкдир. Бејнэлхалг конфранс иш гәјдасыны өзү мүәјјәнләшдирир вә ашағыдакылар даһа вачиб сајылыр.

1. Дөвләтләрин тәмсил олунмасы вә нүмајәндәләрин сәлаһијјәтләри.
2. Конфранса сәдрлик гәјдасы.
3. Ичласларын апарылмасы гәјдасы.
4. Тәклифләр вә дүзәлишләрин мүзакирәјә чыхарылмасы гәјдасы.
5. Сәсвермә гәјдасы вә тәләб олунан јетәрсај.

6. Конфрансын рәсми вә ишчи дилләри.

7. Конфрансын органлары.

8. Сәнәдләрин нәшр олунмасы.

9. Мүшаһидәчиләрин иштиракы гәјдасы.

10. Проседура гәјдаларында дәјишиклик олунмасы.

49. Бејнэлхалг мәгам

Бејнэлхалг аләмдә фикир ајрылыгынын формасы кими ики вә даһа артыг өлкә арасында кәркинлијин артмасыны билдирир. Бејнэлхалг мүбаһисә вә бејнэлхалг мәгам анлајышлары фәрглидир вә онларын һәлли ардычыллығы БМТ-нин Низамнамәсинә ујғун һәјата кечирилир.

50. Бејнэлхалг мүлки авиасија тәшкилаты (ИКАО)

БМТ-нин ихтисаслашдырылмыш идарәси, мүлки авиасијанын бүтүн аспектләри үзрә дөвләтләрин бејнэлхалг әмәкдашлығынын тәшкили вә әлагәләндирилмәси илә мәшғул олур. 1995-чи илин јанварын 1-дәк 183 дөвләт ИКАО-нун үзви кими гејдә алынмышдыр. ИКАО-нун тә'сис акты бејнэлхалг мүлки авиасија үзрә 1944-чү ил конвенсиясыдыр. Азәрбајчан Республикасы да бу конвенсиянын үзвүдүр. Конвенсиянын мәтнинә ИКАО-нун низамнамәсинин тәркиб һиссәси олан мүддәалар дахил едилмишдир. ИКАО-нун мәгсәдләри: бејнэлхалг аероновигасија принцип вә

методларынын ишлениб хазырламасы, бејнэлхалг хава нэглијјатыны планлашдырылмасы вэ инкишафын жардым, техники учуш гаждаларыны тэкмилләшдирилмәси, учушлары тәһлүкәсизлијинин тә'мин едилмәс вэ с. ИКАО-нун Али Органы ән кеч 3 илдән бир чағырылан Ассамблеја дыр. Ассамблејанын функцијалары әсасән бејнэлхалг аеронавигасија вэ бејнэлхалг хава нэглијјаты сәһәсиндә ИКАО-нун фәалијјәт истигамәтләринин тә'јин едилмәсидир.

51. Бејнэлхалг мүнәсибәтләр

Мүстәгил дәвләтләр арасында игтисади, сијаси, дипломатик, һүгути вэ дикәр әлагәләрин топлусу. Бејнэлхалг мүнәсибәтләр термини еләчә дәсоциал, игтисади, сијаси гүввәләрлә бејнэлхалг тәшкилатларла вэ һәрәкатларла мүнәсибәтләри әкс етдирир. Бејнэлхалг мүнәсибәтләрдә башлыч ролу дәвләтләрарасы мүнәсибәтләр ојнајыр. Бејнэлхалг мүнәсибәтләр системинә, ишинә кәрә сечилмәли дыр. Бејнэлхалг мүнәсибәтләр терминин мүәллифи инкилис мүтәфәккир Череми Бенгаму (1748-1832) сәјылыр. О бејнэлхалг мүнәсибәтләри дәвләтләр арасында үнсијјәт кими гәбу едирди.

52. Бејнэлхалг мугавилә-

Сәләһијјәтли органлара мугавиләләрин разылашдырылмасы имзалан-

нин бағланмасы

53. Бејнэлхалг мугавиләјә гошулмаг

масы, ратификасијасы, гаждасы, бәјәнәилмәси, данышыгларын апарылмасы, бахылмасы, имзаланмасы, мугавиләләрин тәсдигләнмәси үчүн дәвләтләхили тәклифләрин верилмәси.

Дәвләтин бејнэлхалг мугавиләнин шәртләрини јеринә јетирәчәји өһдәлији шәклиндә өз әксини тапыр. Әксәр һалларда дәвләтләр чохтәрәфли мугавиләләрә гошулуру вэ бу заман хусуси сәнәд имзаланыр.

54. Бејнэлхалг мугавиләләрин гејдијјаты

Бејнэлхалг мугавиләнин дәвләтләрарасы бејнэлхалг тәшкилатын апардыгы сијаһыја салынмасы. Мугавиләнин иштиракчысы олан тәрәфләр бејнэлхалг мугавиләјә јалныз гејдијјата алындыгдан сонра истинад едә биләр.

55. Бејнэлхалг мугавиләјә дүзәлиш

Бејнэлхалг мугавилә гәбулу олундугдан сонра олунан дүзәлиш вэ әләвәләр. Дүзәлишләр вэ әләвәләр апарылмасы гаждалары мугавиләдә әкс олунур. Бу барәдә мә'луматлар сәнәди имзаламыш бүтүн дәвләтләрә чатдырылыр вэ разылашдырылыр. Бејнэлхалг мугавиләјә дүзәлишләр вэ әләвәләр олунмасы бејнэлхалг мугавиләләр һүгугуна даир 1969-чу ил Вјана конвенсијасында нәзәрдә тутулмушдур.

56. Бејнәлхалг
мүгавилә-
нин имза-
ланмасы

Мүвафиг дәвләт органларынын в
јахуд бејнәлхалг тәшкилатларын в
кил олуан шәхслә данышыглар апа
рылмасы, мәтнин гәбул олунмасы
онун аутентик гәйдада имзаланмасын
вердији сәләһијјәти тәсдигләјән сә
нәд. Сәләһијјәт данышыгларын бүтү
мәрһәләләриндә верилә биләр. Дөв
ләт вә һөкүмәт башчылары, Харичи
Ишләр. Назирлијинин башчылары
хүсуси сәләһијјәт верилмәдән даны
шыглары апара биләр. Бејнәлхалг
тәшкилатларда дипломатик миссија-
ларын рәһбәрләри, дәвләт нүмајәндә
һеј'әтләринин башчылары бу һүгүг
өз сәләһијјәтләри дахилиндә малик-
дирләр. Бејнәлхалг мүгавиләләрин
бағланмасында данышыгларын тамам-
ландығыны билдирән вә мүгавиләнин
һазырланмыш мәтни илә разылығы
өкс етдирилән мәрһәлә.

57. Бејнәлхалг
мүгавиләнин
ләғви

Бејнәлхалг мүгавилә бағламыш дөв-
ләтин биртәрәфли гәйдада мүгавилә-
дән имтина етмәси. Бу имтина нә
тичәсиндә мүгавилә онун үчүн һүгүг
гүвәсини итирир. Денонсасијадан
фәргли олараг, бејнәлхалг мүгавилә-
нин ләғви нә тәрәфләр арасында ил-
кин разылашмада, нә дә мүгавиләнин
өз мәтниндә нәзәрдә тутулмур, јалны
биртәрәфли характер дашыјыр.

58. Бејнәлхалг

Һәр һансы дәвләтин вә јахуд бир

тә'минат-
лар

нечә дәвләтин һүгүгларынын, дөв-
ләтләрарасы мүнасибәтләрин горун-
масына, мүгавилә шәртләринин јери-
нә јетирилмәсинә јөнәлдилән бејнәл-
халг һүгүги актлар. Бејнәлхалг
тә'минатлар гаршылыгы вә коллек-
тив ола биләр. Мүасир шәраитдә беј-
нәлхалг тә'минатларын башлыча
формасы бејнәлхалг мүгавиләләрдир.

59. Бејнәлхалг
мүгавилә-
нин нова-
сијасы

Бејнәлхалг мүгавиләнин иштирак-
чыларынын разылығы илә бејнәлхалг
мүгавилә өһдәликләринин тәзәлән-
мәси. Новасија тәрәфләр арасындакы
фактик мүнасибәтләри низамламаға
хидмәт едир. Новасија бүтөвлүкдә
бејнәлхалг мүгавиләни вә јахуд бир
һиссәсини өһатә едә биләр. Новасија
јолу илә бејнәлхалг мүгавиләнин
мүддәтиндә дәјишикликләр апарыла
биләр.

60. Бејнәлхалг
мүнасибәт-
ләр нәзә-
ријјәси

Бејнәлхалг мүнасибәтләр чоһша-
хәли (игтисади, сијаси, мәдени вә с.)
олдуғундан мүхтәлиф елм сәһәләри
илә бағлыдыр. Бејнәлхалг мүнасибәт-
ләр нәзәријјәси конкрет факт вә һа-
дисәләри дејил, ваһид диалектик сис-
тем кими онларын дахили ганунауј-
гунлуғларыны вә инкишаф меха-
низмини тәдгиг едир, ичтимаи мұна-
сибәтләрин мүрәккәб сферасы кими
ајры-ајры дәвләтләрин бејнәлхалг
аренада ролуну мүәјјәнләшидирир, ха-

ричи сијасәтдә марагларын, мәгсәд вә истигамәтләрин прогнозлашдырылмасыны тә'мин едир.

61. Бејнәлхалг мугавиләнин ратифика сијасы

Мугафиг өлкәнин али дәвләт һакимијјәти органы вә ја органлары тәрәфиндән бејнәлхалг мугавиләнин тәсдиг едилмәси.

62. Бејнәлхалг мугавилә объекти

Мадди вә гејри-мадди сәрвәтләр, фәалијјәт вә фәалијјәт кәстәрмәкдән имтина олунмасы. Бејнәлхалг мугавиләләр адәтән сијаси, игтисади, елми-техники, мәдәни, һүгути вә мугафиг дәвләтләрин мараглы олдуғу дикәр мәсәләләр үзрә бағланыр.

63. Бејнәлхалг мугавиләнин пролонгасијасы

Бејнәлхалг мугавиләнин вахтынын узадылмасы. Мугавиләнин фәсиләсиз фәалијјәти мәгсәди илә мүддәти баша чатана гәдәр вахтынын узадылмасы принципи. Бу заман ајрыча разылашма сәнәди имзалана биләр вә јахуд мугавиләнин мәтниндә вахтын узадылмасы өз әксини тапа биләр. Адәтән тәрәфләр мугавиләнин шәртини јеринә јетирмәкдән имтина етмәдикдә мугавиләнин мүддәти автоматик узадылмыш һесаб олунур.

64. Бејнәлхалг мугавиләнин гүввәдә олмасы

Мугавиләнин фәалијјәт кәстәрдији мүддәт. Бир гәјда олараг һәмин мүддәт мугавиләнин өзүндә әкс олунур. Бејнәлхалг мугавилә баша чат-

дыгда гүввәдән дүшүр. Бә'зи һалларда бу процес вахтындан өввәл дә баш верә биләр.

65. Бејнәлхалг мугавиләдән чыхмаг

Чохтәрәфли мугавиләнин иштиракчысы олан дәвләтләрдән һәр һансы биринин мугавиләдән чыхмасы, мугавилә өһдәликләрини һәмин дәвләт үчүн гүввәсини итирмәси илә нәтичәләнир. Чохтәрәфли мугавиләләрин гүввәдә олмасы үчүн бә'зән иштиракчыларын сај минимуму мүәјјәнләшдирилир. Мугавиләдән чыхан дәвләт һәмин рәгәмин позулмасына сәбәб олдугда мугавилә там гүввәдән дүшмүш олур. Мугавиләдән чыхмаг ики гәјдада баш верә билир.

1. Мугавиләнин шәртләринә мугафиг.
2. Истәнилән вахт иштиракчы дәвләтләрлә мәсләһәт апармагла.

66. Бејнәлхалг нәзакәт

Достлуг, гонагпәрвәрлик, хош мәрәмлы сәфәрләр вә көрүшләр, һөрмәт ифадә олунмасы, формал мунәсибәтләрин арадан көтүрүлмәси сәмтиндә атылан аддымлар нәзәрдә тутулур. Бејнәлхалг һүгүг нормаларына мугафиг олараг харичи өлкә нүмәјәндәләринә вә вәтәндашларына шәмил олунан имтијазлар дәвләтин мугафиг актлары илә һәјата кечирилир. Бу заман гаршылыглы аддым атылмасы зәрури сајылмыр. Бејнәлхалг нәзакәт гәјдаларынын көзләнилмәмәси

бејнөлхалг һүгүг өһдәликләринин позулмасы дејилдир вә буна көрә дәвләт мә'сулијјәт дашымыр.

**67. Бејнөлхалг
Инкишаф
Ассосиаси-
јасы**

Бејнөлхалг Јенидәнгурма вә Инкишаф Банкынын филиалы, 1960-чы илдә хүсуси олараг инкишаф етмәкдә олан өлкәләрә (јалныз БЈИБ үзләринә) күзәштли шәртләрлә (бә'зән фасиләсиз олараг 50 ил мүддәтинә) кредитләр вә борчлар ајрылмасы мөгсәдилә јарадылмышдыр. БИА өз Низамнамәси олса да фактик олараг БЈИБ тәрәфиндән идарә олунар вә бир чох һалларда Банкла бирликдә лајиһәләрин кредитләшдирилмәсиндә иштирак едир. 1995-чи илдә 156 дәвләт БИА-нын үзвү иди. БИА-нын структуру: Идарәетмә Шурасы; Идарәетмә директорлары; Президент.

**68. Бејнөлхалг
транзит**

Һәр һансы дәвләтин әразисиндән харичи вәтәндашларын, јүкләрин, нәглијјат васитәләринин, почт. көндәриш-ләринин кечирилмәси. Транзит јолу һәмин дәвләтин әразисиндән кәнар башланыб вә әразисиндән сонра да давам етдијиндән әрази дахилиндәки мәсафә үмуми маршрутун бир һиссәсини тәшкил едир.

**69. Бејнөлхалг
Һүгүг Ассосиаси
јасы**

1837-чи илдә Брүсселдә јарадылмыш Бејнөлхалг гејри һөкүмәт елми тәшкилаты, Бејнөлхалг Һүгүг

Ассо-сиасијасы ЕКОСОС, ЈУНЕСКО, ИМО, ЈУНКТАД тәшкилатлары јанында мәсләһәтчи статуса маликдир. Бејнөлхалг Һүгүг Ассосиасијасы низамнамәјә ујғун олараг Бејнөлхалг Һүгүгүн мүтәрәғти инкишафына, онун вичданла тәтбиг едилмәсинә, Һүгүгүн ваһид шәклә салынмасына, ганунлардакы зиддијјәтләрин арадан галдырылмасына јардым мөгсәди күдүр.

Бејнөлхалг Һүгүг Ассосиасијасынын фәрди үзвләри 5000 нәфәрә јахындыр. 50 мүхтәлиф дәвләтин милли ассосиасијалары коллектив шәкилдә Бејнөлхалг Һүгүг Ассосиасијасы үзвләридир.

Бејнөлхалг Һүгүг Ассосиасијасынын Али органы 2 илдән бир чағырылан конфрансдыр. Конфранслар арасында рәһбәр орган Президентин башчылыг етдији Ичраијјә Шурасыдыр. Шура Конфранс тәрәфиндән ики ил мүддәтинә сечилир. Бејнөлхалг Һүгүг Ассосиасијасынын чари ишләрини Баш катиб апарыр. Бејнөлхалг Һүгүг Ассосиасијасы јанында 10-дан артыг даими комитә фәалијјәт көстәрир. Бејнөлхалг Һүгүг Ассосиасијасынын баш гәраркаһы Лондонда јерләшир.

**70. Бејнөлхалг
һава јолу**

Икй мә'нада ишләнир:
а) бејнөлхалг һава јолуну истисмар едән авианәглијјат мүәссисәси;

б) бејнэлхалг сэрнишин, јук, почт дашымалары үчүн һәр һансы авиа-нәглијјат мүәссисәнин истифадә ет-дији һава јолу.

71. Бејнэлхалг һүгүг

1. Дөвләтләрарасы мүнәсибәтләри мүөјјәнләшдирән вә онларын һүгүг вә өһдәликләрини тәнзимләјән һүгүг принципләри вә нормалары.

2. Һүгүгшүнаслыг саһәси.

Бејнэлхалг һүгүг елми орта әсрләрдә јараныб. XVI әсрдә испан һүгүгшүнасы Ф. де Викторија «Халглар арасында һүгүг» термининдән истифадә едиб. Бејнэлхалг һүгүгун әсас функцијасы бејнэлхалг мүнәсибәтләрдә фәалијјәтинин үмуми критеријалар әсасында гурулмасыдыр.

72. Бејнэлхалг һүгүгшү- нас демок- ратлар ассосиа- сијасы (БҲДА)

Бејнэлхалг гејри-һөкүмәт тәшкилаты; 1946-чы илдә франсыз һүгүгшүнасларынын- мүгавимәт һәрәкаты үзвләринин тәшәббүсү илә алман-фашист ишғалчылары илә мүбаризә иштиракчысы олан һүгүгшүнасларын Бејнэлхалг конфрансында јарадылмышдыр. БҲДА-нын вәзифәси халглар арасында гаршылыгы анлашманын мөһкөмләндирилмәси мөгсәди илә мүхтәлиф өлкәләрин һүгүгшүнаслары арасында әлагәләрин ке-нишләндирилмәсиндә јардымчы ол-магдыр. Һәр һансы һүгүгшүнаслар ас-сосиәсијасы (бејнэлхалг вә ја милли),

һүгүгшүнас пешәсинә малик олан, һүгүгшүнас вәзифәсиндә ишләјән вә ја һүгүг саһәсинин өјрәнилмәси, практикасы вә ја тәдриси илә мөшғул олан, Ассосијасынын мөгсәд вә вәзи-фәләрини гәбул едән һәр бир шәхс БҲДА-нын үзвү ола биләр. БҲДА 85 өлкәнин һүгүгшүнасларыны бирләш-дирир.

73. Бејнэлхалг һүгүгун субјект- ләри

Бејнэлхалг мүнәсибәтләрин бејнәл-халг һүгүг вә өһдәликләрә малик вә бунлары бејнәлхалг һүгүг чәрчи-вәсиндә һөјәтә кечирән иштиракчы-лары. Бејәлхалг һүгүгун субјектләри әразисиндән, әһалисинин сајындан, игтисади потенсиалындан, социал гу-рулушундан асылы олмајараг суверен һүгүглу дөвләтләрдир. Өз мүстәғил-лији уғрунда мүбаризә апаран халг, дөвләтләрин ајры-ајры органлары, бејнәлхалг тәшкилатлар бу һүгүгә малик ола билмәз. Бејнәлхалг һүгүгун субјектләри садә (унитар) вә мүрәк-кәб (федератив дөвләт) дөвләтләр-дир.

74. Бејнәлхалг чајлар

Бир нечә дөвләтин әразисиндән ке-чән кәмичилик үчүн јарарлы чајлар. (Дунај, Рејн, Никер, Ла-Плата, Ама-зонка, Меконг вә с.) Бә'зән бу чај-лар ики дөвләтин арасында һәм дә сәрһәд хәтти олуp. 1814-15-чи ил Вјана конвенсијасы илә бејнәлхалг

чајларда азад тичарәт принципи е'ла олунуб.

Индинин өзүндә бу мәсәләјә бејнәлхалг сәвијјәдә мараг кәстәрилир. БМТ-нин Баш Ассемблејасы, 1959-чу ил XIV, 1970-чи ил XXV сессияларында, бејнәлхалг һүгүг нормаларына мұвафиг олараг бејнәлхалг сүјолларынын кодификасиясы мәсәләләрини мұзакирә едиб.

75. Биртәрәфли акт

Һәр һансы дәвләт тәрәфиндән бејнәлхалг мигјасда мұәјјән мәсәләдә хүсуси нәтичә әлдә олунмасына јөнәлдиләт чәһд. Бир чох һалларда дәвләтин танынмасы факты буна мисал кәстәрилир. Биртәрәфли акт дикәр дәвләтләрин разылығындан асылы дејил вә онларын үзәринә һеч бир бејнәлхалг өһдәлик гојмур.

76. Бирбиринин дахили ишләринә гарышмамаг

Бејнәлхалг һүгүгун әсас принципләриндән бири кими һеч бир дәвләтин (дәвләтләрин) бирбаша вә јахуд долајы јолла башга дәвләтин дахили вә харичи ишләринә гарышмасы нәзәрдә тутулур.

77. Битәрәфлик

Дәвләтин сәчијјәви бејнәлхалг һүгүги статусу. Бејнәлхалг һүгүгда битәрәфлијин ики формасы мөвчуддур. (Бах: Даими битәрәфлик вә евентуал битәрәфлик)

78. Бојкот

Бејнәлхалг мұнасибәтләрдә бојкот термини һәр һансы дәвләтин дикәр бир дәвләтлә, вә јахуд дәвләтләрлә әлағәләр гурулмагдан имтина етмәсини билдирир. БМТ-нин Низамнамәсиндә бојкот сүлһүн горунмасы наминә күч тәтбиг олунмасыны нәзәрдә тутмадан мөчбури тәдбирләр сырасында бахылыр.

79. Бөјүк дөјөнәк дипломатиясы

(Big stick policy)- АБШ-нын Латын Америкасы өлкәләринин дахили ишләринә гарышмасыны, һәрби мұдахилә вә әразиләрини зәбт етмәсини, сиюси вә игтисади тәзјиг сиюсәтини әкс етдирир. Буна мисал, 1903-чу илдә Панаманын Колумбијадан ајрылмасы, Доминикан Республикасы үзәриндә АБШ-ын протекторлуғу (1904-1907), Кубаја һүчум (1906-07) вә с. ола биләр. Бөјүк дөјөнәк дипломатиясынын сону Рузвелтин һакимијјәтә кәлишинә тәсадуф едир.

80. Бөјүк дәвләтләр

Өз игтисади, сиюси вә һәрби гүдрәтинә кәрә бејнәлхалг әлағәләрә, бејнәлхалг һүгүги мәсәләләрә мұәјјән тә'сир кәстәрә билән дәвләтләр.

81. Брифинг

Дәвләт вә һөкүмәт органлары нұмајәндәләринин Харичи Ишләр Назирликләринин, вәзифәли шәхсләрин, харичи өлкә нұмајәндәликләри башчыларынын, күтләви информасию

васителәри (КИВ), мұхтәлиф мәтбуа агентликләринин тәмсилчиләри ил көрүшү. Бу көрүшләр мұһүм әһә мијјәтли бејнәлхалг һадисәләр, конфранслар, жүксәк сәвијјәли сәфәрләр данышыглар вә әлдә олунан нәтичәләр һаггында мә'лумат билдирилмәсинә хидмәт едир. Брифинг пресс конфрансдан вахт јыгчамлығына көрә фәргләнир.

82. "Брүссел пакты"

17 март 1948-чи илдә Бөјүк Британија, Франса, Белчика, Һолландија вә Лүксембург тәрәфиндән 50 ил мүддәтинә бағланмышдыр. Башлыч мәгсәди тәрәфләр арасында игтисади социал, мәдәни әмәкдашлыг вә колл лектив өзүнүмүдафиәни тә'мин ет мәкдән ибарәт иди. 25 август 1948-чи илдә иштиракчы дәвләләр тәрәфиндән ратификасија олундугдан сонр гүввәјә минмишдир.

83. Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилаты

1945-чи ил ијун ајынын 26-да Сан Франсиско конфрансында јараныб вә Низамнамәси 24 октјабр 1945-чи илдә гүввәјә миниб. Һәмин вахт дүнјаныны 51 дәвләти БМТ-нин үзвү иди. Һазырда бу рәгәм 198-дир.

БМТ-нин әсас органлары:

- Баш Ассамблеја
- Тәһлүкәсизлик Шурасы
- Игтисади вә социал Шура
- Гәјјүмлүг Шурасы

- Бејнәлхалг мәһкәмә

- Катиблик.

БМТ-нин мәнзил-гәраркаһы Нју-Јорк шәһәриндәдир, Ченеврә вә Вјанада бөлмәләри вар.

84. Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатынын Баш Катиби

БМТ-нин жүксәк инзибати вәзифәли шәхси кими Низамнамәјә ујғун олараг Тәшкилатын вә персоналын фәалијјәтини гурур, һәр ил Баш Ассамблејаја һесабат тәгдим едир.

Баш Катиб Баш Ассамблеја тәрәфиндән Тәһлүкәсизлик Шурасынын зәманәти илә бир гајда олараг 5 ил мүддәтинә тә'јин олунур вә тәқрар һәмин вәзифәдә гала биләр.

Һазырда БМТ-нин Баш Катиби Кофи Аннандыр.

85. БМТ-нин Катиблији

БМТ-нин баш органларындан бири кими дикәр органларын иш фәалијјәтини тә'мин едир. Инзибати-техники функцијалары јеринә јетирир: тәрчүмә ишләри, сәнәдләрин јазылмасы, чап олунмасы, сәнәдләрин горунмасы вә с. Катиблијин сәләһијјәтләринә даһилдир.

86. Бејнәлхалг тәшкилатын гәрарлары

Бејнәлхалг тәшкилатларын органлары тәрәфиндән јазылы гәбул олунмуш гәрарлар. Садә сәс чохлағу, јахуд 3/2, 4/3 шәклиндә гәбул олунур. Бејнәлхалг тәшкилатын Низамнамәсинә мүвафиг олараг гәрарларын

ичрасы тәшкилатын бүтүн үзвләри үчүн мәчбури сајылыр.

87. Бир бакал шампан шәрабы

Дипломатик тәчрүбәдә ән кениш јајылан гәбул фомасы. Саат 12-дә башлајыр вә 1 саат давам едир. Милли бајрамлар, сәфирин өлкәдән кетмәси мүнәсибәти илә вә с. кечирилир. Бу заман дикәр ички нөвләри дә тәклиф олунур. Гәлјаналты тәклиф олунмур. Лакин гәбулу кечирән тәрәф өзү истәдији шәкилдә һәрәкәт едәрсә, бу гәбаһәт сајылмамалыдыр.

88. БМТ-нин Тәһлүкә-сизлик Шурасы-нын гәрарлары

Төвсијәләрдән фәргли олараг БМТ-нин үзвү олан бүтүн дәвләтләр үчүн ичрасы зәрури олан актлар. БМТ ТШ гәрарлары беш даим үзв олан дәвләтин сәси илә гәбул едилир.

89. БМТ-нин һәрби мүшаһидәчиләри

1948-чи илдә Фәләстин Азадлыг Тәшкилаты јарандығы вахт БМТ-нин барышыг шәртләрини мүшаһидә едәчәк органы кими јарадылыб. Һәрби мүшаһидәчиләр ТШ тәрәфиндән мүәјјәнләшдирилир, һүгуг вә имтијазлары адәтән дипломатик нүмајәндәләрин һүгуг вә имтијазларына бәрәбәр тутулдуғундан фәалијјәт кәстәр-дикләри әразидә сәрбәст һәрәкәт ет-мәләри үчүн шәраит јарадылыр. Һәрби мүшаһидәчиләрин һәбс олунмасы,

веркијә чәлб едилмәси гадағандыр. БМТ-нин һәрби мүшаһидәчиләри силаһ кәздирмир.

90. Бејнәлхалг тәшкилатын катиблији

Јардымчы инзибати орган кими баш катиб вә функцијаларын јеринә јетирилмәси үчүн тәләб олунан сајда һеј'әтдән ибарәт олур. Сәнәдләрин һазырланмасы, тәрчүмәси, чап олунмасы, конфрансларын кечирилмәси үчүн тәдбирләр вә с. техники тә'минат катиблијин әсас функцијаларындандыр Катиблијин һеј'әти тәшкилатын үзвү олан дәвләтләрин вәтандашларындан тәшкил олуна биләр.

-В-

91. Валјута

1. Дәвләтин пул системинин әса-сында дуран пул ваһиди (доллар-АБШ, манат -Азәрбајчан Республикасы вә с.)

2. Дәвләтин пул системинин типи (гызыл валјута, кағыз валјута).

3. Харичи дәвләтләрин бејнәлхалг һесабламаларда истифадә олунан пул нишанлары (векселләр, банкнотлар, чекләр вә с.).

92. Васитәчилик

Дәвләтләр арасында јаранмыш мү-баһисәләрин сүлһ јолу илә һәлли васитәләриндән бири. Тәрәфләрин ра-зылығы илә васитәчи кими үчүнчү дәвләт чыхыш едә биләр. Бу заман

васитэчи дөвлөт тэрэфлэрдән һеч бири илэ тэрэфдаш олмамалыдыр. Васитэчи дөвлөт һәр ики тэрэфлэ билаваситэ мүбаһисәнин һәлли мәгсәди илэ мүтәмади данышыглар апарыр вә гаршылыгылы разылашма әлдә олунмасы үчүн төвсијәләр һазырлајыр. Һәмин төвсијәләрин ичрасы тэрэфләр үчүн мәчбури дејилдир. Васитәчилик бејнәлхалг һүгугун танынмыш институтларыннан биридир. Васитәчилијин әсас мүддәалары 1907-чи һаага конвенсиясында гәбул олунуб.

93. Ватикан

Ромә католик килсәсинин игамәткаһы јерләшән шәһәр-өлкә. Бејнәлхалг һүгугун спесифик субъекти кими бејнәлхалг мүгавиләләр имзаламаг, сәфирлик мүбадиләси апармаг вә с. сәләһијјәтләринә маликдир. Дипломатик ән'әнәјә әсасән бир чох өлкәләрдә Ватиканын нүмајәндәси (нунси) дипломатик корпусун дуајени сајылыр.

94. Вербал нота

Дипломатик јазышманын даһа кениш јајылдығы форма. Вербал нота сәфарәтхана, Харичи Ишләр Назирлији тәрәфиндән һазырланыр вә лазыми идарәјә көндәрилик. Вербал нота мүхтәлиф мәзмунлу чари мәсәләләрин һәллинә хидмәт едир. Вербал нота нота бланкында чап олунур, нөмрәләнир, көндәрилмә тарихи кәс-

тәрилир вә мөһүрләнир. Вербал нота имзаланмыр, лакин бәзи һалларда мәтнә имза гојулур. БМТ вә дөвләтләр, нүмајәндәликләр арасында информасија мүбадиләси заманы вербал нотадан истифадә олунур.

95. Вәтәндашлыг верилмәси

Һансыса шәхсә дөвләт органларынын тәшәббүсү илэ вәтәндашлыг верилмәси. Һәмин дөвләт гаршысында хүсүси хидмәтләринә, елми наилијјәтләринә көрә вә с. вәтәндашлыг верилмәси тәчрүбәдә кениш јајылыб.

96. Виза

Паспортда һәр һансы өлкәјә кетмәк, өлкәдән чыхмаг, јашамаг вә јахуд әразисиндән кечмәк үчүн харичи өлкәнин мурафиг органлары тәрәфиндән апарылан хүсүси гејд. Дипломатик нүмајәндәлијин персоналына, бејнәлхалг конфрансын нүмајәндәләринә вә с. хүсүси виза верилир. Бу исә һәмин шәхсләрә сәрһәдчиләр вә диқәр дөвләт органлары ишчиләринин гајғы илэ јанашмасына тәминат верир. Виза мүәјјән мүддәт үчүн ачылыр. Виза өлкәјә харичи вәтәндашларын ахыныны тәнзимләмәк мәгсәди күдүр. Һазырда өлкәләр арасында разылашмаја әсасән визасыз кедиш-кәлиш һалларына да тәсадүф едилир.

97. Визит

Дипломатик тәчрүбәдә мүхтәлиф

мэгсэдлэрлэ истифаде олунур. Бир чох халларда кишилэр үчүн 90×50мм, гадынлар үчүн 80×40мм өлчүдө хазырланур. Мэтнлөринө керө визит вэрэгэлэри 4 чүр олур. Рэсми везифэли шэхслэрин (дипломатларын) визит вэрэглэриндө жалныз ад, фамилија вэ тутдуғу везифэ кестэрилер. Ев үнваны вэ телефон кестэрилмир. Экэр визит вэрэги гадынлара тэгдим олунмаг үчүн нэзөрдө тугулубса, бу халда тэгдим едөн шэхсин везифэсидө кестэрилмир. Эр вэ арвадын адыннын жазылдығы визит вэрэги дө кешиш истифаде олунур. Визит вэрэги кејфијјетли кағызда вэ ајдын шрифтлө жазылмалыдыр. Јерли төчрүбө нэзөрө алынмагла визит вэрэгинин инкилис дилинө тэрчүмөси мэгсәдөүјгун сајылыр. Шөхсөн тэгдим олунан визит вэрэги сағ тәрәфдөн гатланур. Гатланмыш визит вэрэги курјер вэ јахуд сүрүчү илө дө көндөрилө билөр. Почт васитәсилө визит вэрэги көндөрилмөси нэзөрдө тугулмамышдыр. Визит вэрэгинө ејни тәрздө, јө'ни визит вэрэги илө, 24 саат мүддәтиндө чаваб верилер.

98. Вилсонун
«14 мүд-
дәасы»

АБШ президенти Вудро Вилсонун 8 јанвар 1918-чи илдө конгресө көн-дәрдији мөктубда төклиф етдији сүлһ шөртлөри. Бу мүддәаларын әса-сында АБШ-ын дүнја сijasәтиндө

некемонлуг чөвди өз әксини тапыб. "Азад тичарөт" идејасы дүнја базарларыны АБШ-ын үзүнө ачмалыјдыса, "Азад дөниз" идејасы дүнја суларында Инкилтәрөнин мөвгејинө гаршы тушланмышды; тәрксилаһ шүары әслиндө АБШ-ын Инкилтәрө вэ Јапонијанын һәрби гүдрөтинө зәрбө вурмаг чөһдиндөн сораг верирди.

99. Вилјам
Питт

XVIII әср көркәмли инкилис дипломаты. 1783-чү ил Версал Сүлһ сазишини имзаламыш, 1786-чы илдө Франса илө азад тичарөт принциплөри әсасында мүгавилө бағламыш, Русиянын зөифләмөси мэгсәди илө 1787-1791-чи ил рус-түрк мүһарибәсинин башланмасынын сәбәбкары олмушдур. Елөчө дө 1788-1790 русисвеч мүһарибәсиндө әли олдуғу истина едилмир. 1789-чү илдөн Франсанын төчрид олунмасы дипломатијасынын баш төшкилатчысы вэ она гаршы мүһарибөнин башланмасынын тәрәфдарыдыр.

100. Вјана
конгреси

Напалеон империјасынын сүгутундан сонра 1814-чү илин октјабрында чағырылыб вэ 1815-чи илин ијунуна гөдөр давам едиб. Вјана конгресиндө Түркијә истисна олмагла бүтүн Авропа дөвләтлөриндөн 216 нүмајәндө иштиракчы олуб. Данышыглар заманы тәрәфләр арасында сәрһәдләр һаг-

гында сазишләр имзаланмыш, чо сайлы бəјаннамəлəр вə гəтнамəлə гəбул олунмушдур. Вјана конгрессиндэн сонра Авропа биркə мугавилəлəр системи илə əһатə олунду. Дəнышыгларда шəн əһвал-руһижə һəк сүрдүјүндэн вə иштиракчыларын тəм тəраглы гəбулларда, рəгслəрдə иштиракы Вјана конгрессинин "рəгс едə конгрес" адландырылмасы илə нəтичələнди.

-Г-

101.Гадынларын сијаси һүгүглари һаггында конвенсија

БМТ-нин Баш Ассамблејасы тəрафиндэн 20.12.1952-чи илдə гəбул олунуб вə 7.07.1954-чү илдə гүввəјə минаиб. Конвенсијаны 45 дөвлəт имзалајыб. Конвенсијаја əсасən гадынлар кишилəрлə бəрабəр сечмəк вə сечилмəк һүгүгуна, дөвлəт гурумларында вə ичтимаи сијаси гурумларда вəзифə тутмаг һүгүгуна маликдирлəр.

102.Гарс мугавилəси

Түркијə илə кечмиш Совет Республикалары (Азəрбајчан, Күрчүстан вə Ермəнистан) арасында РСФР-нын иштиракы илə 13 октјабр 1922-чи илдə имзаланыб. Мугавилəјə əсасən тəрəфлəр арасында сəрһəd хəттə мүəјјəнлəшдирилиб вə дикəр мəсələлəр өз һəlлини тапыб.

103.Гаршы-

Дөвлəтлəрарасы мунасибəтлəрдə

дурма

һərби мунагишəјə сəбəб ола билəчəк кəркинлик. Тарихи мунаһидəлəр əксəр һалларда гаршыдурманын мунаһрибə илə нəтичələндијини тəсдиглəјир. Вахтында апарылан угурлу дəнышыглар нəтичəсиндə гаршыдурманын арадан кəтүрүлмəsi һаллары да истисна дејилдир.

104.Гачгынлар

Даими јашајыш јерлəрини тəғиб олунмаларына кəрə, һərби əмəлијјатлар вə дикəр фəвгəl'адə һалларда тəрк етмиш шəхслəр.

105.Гəбул едən дөвлəт

Əразисиндə бејнəlхалг конфрансын, мунавирəнин, һər һансы бејнəlхалг тəшкилатын сессиясынын кечирилдији өлкə нəзəрдə тутулур. Гəбул едən дөвлəт вə јерлəшдирмə дөвлəти бə'зən гарышдырылдыгындан хусуси миссиялар һаггында 1969-чу ил Вјана конвенсиясы бу мəсələјə бирмə'налы ајдынлыг кəтирди.

106.Гəтнамə

Гурултај, мунавирə, ичлас вə с. јекунунда гəбул олунан гəрар вə гəтнамəлəр. Бејнəlхалг тəшкилатларын гəбул етдији дикəр актларла һүгүглик бахымындан ејнилик тəшкил етмəсə дə, гəтнамəлəр мунасир бејнəlхалг һүгүгун инкишафына тə'сир кəстəрир. БМТ-нин Баш Ассамблејасынын гəбул етдији гəтнамəлəр даһа əһəмијјəтлидир. Булар 2 група ајры-

лыр:

- 1.БМТ-нин үзлөри үчүн зөрури олан.
- 2.Төвсијө характерли.

107.Гызыл данышыг

Борчлу дәвләтин өз бөрчларыны гызыл пулла вә јахуд она бәрабәр дәрәлә өдөчөјини вәд етмәси. Бејнәлхалг тәчрүбәдә 3 формасы мөвчуддур.

- 1.Гызыл пулла.
- 2.Данышыгда нәзәрдә тугулан дәрә эквивалент пулла.
- 3.Гызыл күлчө халында.

-Д-

108.Даими битәрәфлик

Дәвләтин бејнәлхалг һугуги статусуна ујгун олараг мұһарибә дөврүндә дөјүшән тәрәфләрден һеч бирини тәрәфиндә чыхыш етмәмәк вә тәрәфләрә бирбаша јардым кәстәрмәмәк өһдәлији.

109.Даунинг-стрит

Лондон шөһәринин мәркәзиндә инкилис дипломаты вә дәвләт хадими Чорч Даунингин адыны дашыјан күчә. Бурада Баш Назирин игәмәткаһы, Харичи Ишләр Назирлији, Малијә Назирлији јерләшдијиндән Даунинг-стрит бүтөвлүкдә инкилтәрә һөкүмәти анлајышында ишләдилир.

110.Дезавусија

Өз дипломатик нүмајәндәсинин һәрәкәтләринин дәвләт вә јахуд сәла-

һијјәтли дәвләт органы тәрәфиндән тәсдиг олунамасы. Бу заман дипломатик нүмајәндәнин сәлаһијјәтләрини ашмасы вә ја кәстәриш олмадан фәалијјәт кәстәрмәси әсас кәтүрүлүр. Бир гајда олараг белә халларда дипломатик нүмајәндә кери чағырылыр.

111.Депозитарија

Бејнәлхалг мұгавиләнин әслинин сахланылмаға верилдији орган. Депозитарија һәм бејнәлхалг тәшкилатларын, һәм дә дәвләтин органлары ола биләр. Депозитаријанын әсас ашағыдакы функцијалары вар:

- а) сәнәдин әслинин горунуб сахланылмасы;
- б) мұгавиләјә аид олан сәнәдләрдә имзаларын олуңдуғу, сәнәдләрин гајдада олдуғуну јохламағ;
- в) тәсдигләнән сурәтләрин һазырланмасы;
- г) мұгавиләнин гејдијјаты;
- д) тәрәфләри мұгавиләнин гүввәјә минмәси барәдә хәбәрдар етмәк.

112.Демарш

Харичи дәвләтә мұнасибәтин билдирилмәси. Демарш нота, меморандум, бөјанат вә с. вәситәси илә билдирилир. Бу сәнәдләрдә хаһиш, етираз, тәклиф билдирилир. Демарш бејнәлхалг һугуг нормаларына ујгун һәјата кечирилир.

113.Де-јуре

Дәвләтин рәсми танынамасы фор-

масы. Бу заман ики дөвләт арасында дипломатик нүмајәндәләр (сәфирлик) сәвијјәсиндә гаршылыгы танынма баш верир вә сијаси, игтисади, мәдәни, тичарәт әлагәләри гурулур.

114. Де-факто

Дөвләтин фактик танынмасы формасы. Бу заман дипломатик сәвијјәдә әлагәләрин гурулмасы нәзәрдә тутулмаса да, кениш игтисади, тичарәт, мәдәни әлагәләр гурулур.

115. Дәниз мұһарибәси

Бејнәлхалг һүгүгда дәниздә мұһарибә апарылмасынын гәјда вә нормалары кими нәзәрдә тутулур. Бу нормалара әсасән һәрби-дәниз әмәлијјатлары јалныз дөвләтә мәнсуб олан әрази суларында, дахили суларда вә онлар үзәриндәки һава мөканында апарыла биләр.

116. "Дәјирми стол"

Инкилтәрә һөкүмәтинин Лондонда 3 дәфә (1930, 1931 вә 1932-чи илләрдә) Һиндистанын јени конститусијасынын һазырланмасы мөгсәди илә чағырдығы конфранслар.

117. Динч јанашы јашамаг

Мүхтәлиф ичтимаи-сијаси гурума малик олан дөвләтләр арасында әлагәләрин типи.

118. Дипломатија

Илкин мәнбәләрдә дипломат "дипломлу шөхс" мә'насында ишләдилиб. Јунан дилиндә дипломат е'тимадһама

мә'насыны билдириб. Узун мүддәт дипломатија вә харичи сијасәт анлајышлары ејни мә'налы олуб. Һәгигәтән, харичи сијасәт нәинки дипломатијанын мәзмунуну, еләчә дә онун характерини вә методларынын мүәјјәнләшдирир. Дипломатија ики чүр шәрһ олуна биләр:

1. Дөвләтин харичи сијасәтинин һәјата кечирмәси үсулларындан бири. Дипломатија дөвләт башчыларынын, һөкүмәтләрин, дөвләтләрин харичи әлагә органларынын вә билаваситә дипломатларын рәсми фәалијјәти формасында һәјата кечирилик, өз дөвләтинин харичи сијасәтиндәки мөгсәд вә вәзифәләрин јеринә јетирилмәсинә, дөвләтин вә харичдә олан өз вәтәндашларынын марагларынын горунмасына хидмәт едир.

2. Дөвләтин харичи сијасәтинин бејнәлхалг һүгүгда јол верилән хүсуси дипломатик тәдбир вә методларын көмәји илә һәјата кечирилмәси үсулларындан бири. Конкрет мә'нада бејнәлхалг данышыглар апарылмасы мөһарәти. Дипломатијанын шөрт вә формалары бејнәлхалг һүгүгла тәнзимләнир. Ејни заманда дипломатија бејнәхалг һүгүг нормаларынын јарәдылмасы вә һәјата кечирилмәсиндә бир әләтдир.

119. Диплома-

Дөвләтин харичи әлагәләр орган

тик акт

ларынын сийаси вә һүгути нәтичәси кими тәзаһүр едән фәалијјети вә мүрачиәти. Дипломатик акт мүхтәлиф формаларда тәзаһүр едир. Бураја дипломатик әлагәләрин гурулмасы, дәвләтин һәр һансы мәсәләдә мөвгәжини билдирән бәјанатлар вә с. дахилдир. Дипломатик акта дипломатик сәнәдләр: мүгавилә, бәјанат, меморандиум, јаддаш қағызы аиддир.

120. Дипломатик акент

Гәбул едән дәвләт илә сийаси әлагәләр гурулмасы мәгсәди илә тәҗјилә олунан, бејнәлхалг һүгуг норма вә адәтләринә мүвафиг имтијаз вә күзәштләрә малик олан харичи дәвләтин рәсми нүмајәндәләринин үмуми ады.

121. Дипломатик архив

Харичи Ишләр Назирлији вә ону харичдәки нүмајәндәликләринин фәалијјәтинин нәтичәсини әкс етдирән материалларын вә сәнәдләрини күллијјаты. Бејнәлхалг тәчрүбәдә дипломатик архив термини јалныз дипломатик нүмајәндәликләрин вә консуллуғ идарәләринин архивләри нәзәрдә тутулур. Дипломатик әлагәләһаггында 1961-чи ил Вјана конвенсиясына мүвафиг олараг дипломатик архив һарада јерләшдијиндән асыл олмајараг тохунулмаздыр.

122. Диплома-

Дәвләт башчысы, һөкүмәт башчы

тик ауденсия

сы, Харичи Ишләр Назири, дипломатик нүмајәндәлијин башчысы тәрәфиндән дипломатик нүмајәндәнин гәбул олунмасы. Дипломатик ауденсия протокол гәјдаларына мүвафиг шәкилдә кечирилик. Бу заман дипломатик нүмајәндәнин синфи вә дәрәчәси мүһүм әһәмијјәт кәсб едир. Бир гәјда олараг дипломатик нүмајәндәликләринин башчыларынын е'тимаднамә тәгдим етмәси вә дәвләт башчысы илә ауденсиясы тәнтәнәли шәкилдә кечирилик.

123. Дипломатик гәбуллар

Дипломатик нүмајәндәлијин башчысынын вә әмәкдашларынын гәбул едән дәвләтдәки дипломатик корпусун әмәкдашлары, ишкүзар, ичтимаи, сийаси даирәләрлә әлагәрин гурулмасы вә инкишаф етдирилмәси мәгсәди илә кечирдији көрүшләр. Дипломатик фәалијјәтин вачиб элементләри сырасына дахилдир.

124. Дипломатия дили

Дипломатик тәчрүбәдә јазышмаларын апарылдығы дил кими нәзәрдә тутулур. Бунула белә дипломатия саһәсинә дахил олан термин вә аңлајышларын тоглусу мәнасында да ишләнир.

Бејнәлхалг конфрансларын кечирилмәси гәјдаларына мүвафиг олараг дипломатик сәнәдләр, протоколлар вә јекун актлары рәсми конфрансын

бүтүн дилләриндә жазылмалыдыр. Ишчи диллөрдөн мә'рузәләр вә сәнәд лажһәләри һазырланәркән истифадә олунур. БМТ-нин әсас органларында (Бејнәлхалг мәһкәмәдән башга) рәсми дил кими рус, инкилис, франсыз, испан, чин вә әрәб дилләриндән истифадә олунур. Бу дилләр Тәһлүкәсизлик Шурасында вә БМТ-нин Баш Ассамблејасында ишчи дилләрдир.

125. Дипломатик әлагәләр һаггында Вјана конвенсиясы (1961)

Аккредитә олунан дипломатик нүмајәндәләрин, дипломатик нүмајәндәликләрин функцијаларыны вә статусуну мүәјјәнләширән ән мүһүм сәнәд. 18 аперл 1961-чи илдә Вјана шәһәриндә БМТ-нин дипломатик әлагәләр вә иммунитетләр һаггында конфрансында гәбул олунуб. Азәрбајчан Республикасы 1992-чи илдә Вјана конвенсиясына гошулуб.

126. Дипломатик јазышма

Дипломатик фәалијјәтдә истифадә олунан сәнәдләр. Харичи Ишләр Назирликләри, даими нүмајәндәликләр вә бејнәлхалг тәшкилатлар арасында апарылан јазышмалар. Дөвләтләр арасы мүнасибәтләрин гурулмасы, инкишаф етдирилмәсинә јөнәлдилән јазышмалар, икитәрәfli вә чоxtәрәfli мүгавиләләр, конвенсиялар, бәјанәт вә бәјамнамәләр дипломатик јазышмалара дахилдир.

127. Дипломатик курјер

Дипломатик почту дашыјан шәхс. Дипломатик курјерин вә дипломатик почтун тохунулмазлыгы бејнәлхалг һүгүгун тәкзиболунмаз гәјдаларындан биридир. Дипломатик курјерин тохунулмазлыгы она верилмиш дипломатик паспорт вә курјер вәрәги илә тәсдигләнир.

128. Дипломатик мүшаһидәчи

Дөвләтин вә јахуд һәр һансы бејнәлхалг тәшкилатын бејнәлхалг конфрансын ишиндә иштирак едән нүмајәндәси. Дипломатик мүшаһидәчинин конфрансда иштиракы вә һүгүлары проседура гәјдасында һәлл олунур. Бир гәјда олараг дипломатик мүшаһидәчиләр мүзакирә олунан мәсәлә барәдә чыхыш етмәк, мүрачиәт етмәк сәләһијјәтинә маликдир. Лакин дипломатик мүшаһидәчиләр катиблијин формалашмасында иштирак етмир, сәсвермә һүгүгуна малик дејил вә конфрансын гәбул етдији һәр һансы јекун сәнәдини имзаламаг сәләһијјәти јохдур.

129. Дипломатик нүмајәндәлик

Бир дөвләтин дикәр дөвләтлә әләгәләрин инкишаф етдирмәк мәгсәди илә һәмин дөвләтә аккредитә етдији шәхсин башчылыг етдији нүмајәндәлик. Јалныз сонракы дөврләрдә мәркәзләшмиш бөјүк дөвләтләр јарандыгдан сонра дипломатик нүмајәндәлик институту јараныб вә формалашыб.

Бир мүддэт дәвләтләрарасы мунасибәтләрдә мүвәггәти вә фәвгәл'адә миссиялар апарычы рол ойнайыб. Дипломатик тәчрүбәдә аккредитә етмәк әсасән ХХ әсрдән башлайыб. Бејнәлхалг һугугда дипломатик нүмајәндәлијин һугуги тә'јинаты вә маһијјәти мувафиг конвенсияларда тәсбит олуноуб. Дипломатик нүмајәндәлијә онун башчысы, дипломатик һеј'әт, инзибати техники һе'јәт, әрази вә нүмајәндәлијин сәранчамында олан техники васитәләр дахилдир. Дипломатик нүмајәндәлик иммунитетләрә маликдир, өз мөһүрү вә бланклары вар. Дипломатик нүмајәндәлик формал шәкилдә башчы олмадыгда өз фәалијјәтини давам етдирир. Бу заман сәлаһијјәтләри дипломатик нүмајәндәлијин әмәкдашларындан бири ичра едир. Дипломатик нүмајәндәлијин башчысы вәфат етдикдә вәзифәсинә көрә икинчи јери тутан шәхс гәбул едән дәвләтини Харичи Ишләр Назирлијинә хәбәр чатдырмагла башчы сәлаһијјәтләрини ичра етмәјә башлайыр. Дипломатик нүмајәндәлијин фәалијјәтинин дајандырылмасы ашағыдакы һалларда баш верир:

- аккредитә едән дәвләт нүмајәндәлији ләғв етдикдә;
- дипломатик әлагәләр гырылдыгда;
- тәрәфләр арасында муһарибә шәраити јарандыгда;

Бүтүн һалларда дипломатик нүмајәндәлијин һеј'әтинин өлкәни тәрк етмәси, әмлакынын чыхарылмасы үчүн әлверишли шәраит јарадылмасы нәзәрдә тутулмушдур. Фәвгәл'адә һалларда архив сәнәдләри вахтында чыхарыла билмәзсә, онларын ләғв олунамасы истисна олуноуб.

130. Дипломатик нүмајәндәлијин гуллуғчу һеј'әти

Дипломатик нүмајәндәлијин һеј'әтинә дахил олан гуллуғчулар (сүрүчүләр, ашпазлар, бағбанлар вә с.). Бир гәјда олараг бунлар аккредитә едән дәвләтин вәтәндашлары олмадыдыр. Мүстәсна һалларда гәбул едән дәвләтин вәтәндашларынын да гуллуғчу һеј'әтә дахил едилмәси гадаған олуноуб.

131. Дипломатик нүмајәндәлијин инзибати-техники һеј'әти

Дипломатик нүмајәндәлијә хидмәт көстәрән инзибати-техники һеј'әт. (техники ишчиләр, кәркүзарлар вә с.). Бу гәбилдән олан ишчиләр дипломатик нүмајәндәлијин јерләшдији өлкәнин вәтәндашлары да ола биләр. Дәвләтләр арасында һәммин ишчиләрин иммунитетинин (тохунулмазлыгынын) дипломатик һеј'әтлә ејниләшдирилмәси барәдә бағлашмалар мөвчуддур.

132. Дипломатик рүтбә вә

Дипломатик рүтбә вә дәрәчәләр илк дәфә 1815-чи ил мартын 19-да имзаланмыш Вјана регламентиндә өз

һәллини тапыб. (бах: Вјана регламенти). Дипломатик әлагәләр һаггында 1961-чи ил Вјана конвенсиясы бунла бағлы бүтүн мәсәләләри тәнзимләјиб. 1992-чи илин ијул ајында конвенсияја гошуландан сонра Азәрбајчан Республикасынын Милли Мәчлиси "Азәрбајчан Республикасынын харичдәки дипломатик нүмајәндәликләринин башчылары үчүн дәрәчә вә рүтбәләрин мүәјјән едилмәси гајдалары һаггында" ганун гәбул едиб. Гануна мұвафиг олараг ашағьдакы дәрәчәләр мүәјјән едилир:

1. Азәрбајчан Республикасынын Фөвгәл'адә вә Сәләһијјәтли Сәфири.
2. Азәрбајчан Республикасынын Фөвгәл'адә вә Сәләһијјәтли Елчиси.
3. Азәрбајчан Республикасынын Ишләр Вәкили.

Кәстәрилән ганунда ашағьдакы дипломатик рүтбәләр мүәјјән едилир:

1. Фөвгәл'адә вә Сәләһијјәтли Сәфир.
2. I дәрәчәли Фөвгәл'адә вә Сәләһијјәтли Елчи.
3. II дәрәчәли Фөвгәл'адә вә Сәләһијјәтли Елчи.
4. I дәрәчәли I мүшавир.
5. II дәрәчәли I мүшавир.
6. I дәрәчәли Биринчи Катиб.
7. II дәрәчәли Биринчи Катиб.
8. I дәрәчәли Икинчи Катиб.
9. II дәрәчәли Икинчи Катиб.
10. Үчүнчү Катиб.

133. Дипломатик сәфәр

Дипломатик әлагәләрин гурулмасы формасы. Әлкәјә кәләркән дипломат Харичи Ишләр Назирлијинин мә'сул вәзифәли шәхсләри илә, дипломатик нүмајәндәлијин үзвләри илә таныш олур. Дипломатик сәфәр дипломатик нүмәндәлијин јени тә'јин олунмуш башчысы үчүн даһа вачибдир. Дипломатик сәфәр данышыглардан әввәл ади дипломатик иш чәрчивәсиндә дә апарылыр.

134. Дипломатик сығыначаг

XVI-XVII әсрләрдә дипломатик нүмајәндәликләрин вә консуллугларын биналарында сығыначаг верилмәси кениш јыјылымышды. Дөвләтләрин бир чоху бунун әлејһинә иди. Јалныз Латын Америкасы әлкәләриндә бу барәдә разылашмалар мөвчуддур. 1961-чи ил Вјана конвенсиясынын тәләбләринә мұвафиг олараг дипломатик нүмајәндәликләрин бинасы дипломатик нүмајәндәлијин функцијаларына зидд мәгсәдләрлә истифадә олуна билмәз.

135. Дипломатик протокол

Дөвләтләрин Харичи Ишләр Назирликләринин, дипломатик нүмајәндәликләрин, дипломатларын, дикәр рәсми шәхсләрин бејнәлхалг мұнасибәтләрдә гәбул олунмуш гајдалара, норма вә шәртләрә әмәл етмәси.

Дипломатик протокол бејнәлмиләл сәчијјәлидир вә һәр бир дәвләтин протокол тәчрүбәсиндә әмәл олуналыдыр. Бә'зи һалларда протоколда милли адәт вә ән'әнәләрин элементләринә дә тәсадүф олунар. Сәфәрләрин, дипломатик јазышмаларын, дипломатик гәбулларын кечирилмәси, бајрам вә матәм мәрәсимләриндә иштирак етмәјин формалары протоколла тәнзимләнир. Дипломатик протокол дәвләтләрин бәрабәр һүгүгү субъектләр кими мүнәсибәтләрини нәзәрдә тутур вә онун јеринә јетирилмәси зәруридир.

36. Дисмисл

Дипломатын ади шәхс е'лан олунамыс. Арзуолунмаз шәхс (персона нон грәте) е'лан олуна дипломат үзүрлү сәбәб олмадан дәвләтин әразисиндә галдыгда бу аддым атылыр.

37. Дәвләт башчысы

Дәвләт башчысы һакимијјәтин али конститусијалы органыдыр. Дәвләт башчысы фәрди вә коллегиял характерли ола биләр. Харичи сijasәт сәһәсиндә дәвләт башчысынын сәләһијјәтләри конститусија илә вә дәвләтин дахили ганунверичилији илә тәнзимләнир. Харичи сijasәтлә бағлы актлар вә данышыглар үчүн дәвләт башчысына ајрыча сәләһијјәтләр верилмәси нәзәрдә тутулмајыб. Тутдуғу вәзифә вә ганунла мүәјјән олунамыш

мүддәт әрзиндә дәвләт башчысы бу сәләһијјәтләрә маликдир. (ex officio dim in officio). Харичи дәвләтин әразисиндә олдуғу мүддәтдә дәвләт башчысына дипломатик имтијаз вә иммунитетләр шамил олунар.

138. Дәвләтин әразиси

Мүәјјән олунамыш сәрһәдләр дахилиндә торпаг, су вә үстүндәки һава гаты аид едилән јер күрәсинин бир һиссәси. Дәвләтин әразиси дикәр дәвләтин әразисиндән сәрһәдлә ајрылыр вә онун суверен һүгүгунун тәркиб һиссәсидир. Бејнәлхалг һүгүг нормаларына кәрә дәвләт сәрһәдди вә дәвләтин әразиси тохунулмаздыр.

139. Дәвләтин әһалиси

Дәвләтин әразисиндә јашајан фәрдләрин топлусу. Бу сыраја дәвләтин даими вәтәндашлары (мүвәггәти харичдә јашајанлар дахил олмагла) вә еләчәдә һәмин дәвләтдә даими јашајан харичи вәтәндашлар вә вәтәндашлығы олмајан шәхсләр дә дахил едилир.

140. Дәвләтләрин әмәкдашлығы принципи

Бејнәлхалг һүгүгун әсас принципләриндән бири. БМТ-нин Низамнамәсиндә кәстәрилир ки, тәшкилат дәвләтләр арасында бејнәлхалг игтисади, мәдәни, социал вә һуманитар әдагәләр гурулмасы вә инкишаф етдирилмәси мөгсәдини күдүр. Бу исә дәвләтләрин бејнәлхалг проблемләрин

һәллиндә әмәкдашлыг ролуна үстүнлүк верир. Лакин бу принцип һеч бир дәвләт гаршысында дикәр бир дәвләтлә конкрет бир истигамәтдә әмәкдашлыг етмәк өһдәлији гојмур.

41. Дәвләт керби

Дәвләт символларындан бири, дәвләтин емблеми. Дәвләт керби рәсми дәвләт сәнәдләриндә, хүсуси бланкларда, назирлик вә тәшкيلاتларын мөһүрләриндә, дәвләтин пул нишанларында әкс олунур.

42. Дәвләтин юристик-сијасы

(латын дилиндә *juris dictio*)- Дәвләт органларынын һүгути мүбаһисәләри һәлл етмәк, санксијлар тәтбиг етмәк, фактлара һүгути гијмәт вермәк сәлаһијјәти. Өз әразиси һүдудларында дәвләт өз юридиксијасыны там мөнада һәјата кечирир. Јалныз мүстәсна һалларда бејнәлхалг мүтавиләләр чәрчивәсиндә юридиксија мәсәләләринин һәлли спесифик характер дашыыр. Дәвләт юридиксијасы әразидән кәнарда јерләшән игтисади зоналарда, хүсуси зоналарда, континентал шелфдә хүсуси мөгсәдләрә хидмәт едир.

143. Дәвләт һакимијәти

Дәвләт апараты васитәсилә чәмијјәтә сијасы рәһбәрлик олунмасы.

144. Дәвләтин һимни

Дәвләтин суверенлик рәмзи олан тәнтәнәли маһны. Рәсми дәвләт мәрасимләри, бајрам шәнликләри, рәсми гонаглыглар, нүмајәндә һеј'әтләринин гаршыланмасы вә јола салынмасы заманы ифа олунур. Јүксәк сәвијјәли сәфәрләр заманы гаршылама мәрасиминдә әввәлчә оркестр гонагын дәвләтинин һимнини, сонра исә өз дәвләтинин һимнини ифа едир. Дәвләт һимнинин мәтни, мусигиси вә дәвләт һимни һаггында әсаснамә Али ганунверичилик органы тәрәфиндән хүсуси актла тәсдигләнир.

145. Дәвләтин һава сәрһәдди

Дәвләтин гуру вә су әразисинин сәмасы. Дәвләтин һава сәрһәдди дәвләт мүстәгиллији вә әрази бүтәвлүјүнә дахилдир. Гуру вә су сәрһәдләри үзәриндәки шагули хәтт бојунча мүәјјәнләшдирилир. Јүксәклик һәдди бејнәлхалг һүгугла тәнзимләнир.

146. Дәјүшмәјән дәвләт

Дәјүшән тәрәфләрин һеч бири илә мүһарибә апармадығыны формал бәјан етмәјән, лакин өзүнү битәрәф елан едән дәвләтдән фәргли олараг белә дәвләт дәјүшән тәрәфләрин һәр икиси илә ејни мүнәсибәтдә олдуғу өһдәлијини кәтүрмүр. Одур ки, дәјүшмәјән дәвләт тәрәфәләрә гаршы гошундан истифадә етмәсә дә һәр һансы дәјүшән тәрәфә долајысы көмәк кәстәрә биләр. Јә'ни силаһ,

һәрби сурсат көндөрлөмәси, һәрби базалардан вә учуш мејданчаларындан истифаде етмәк ичазәси истисна олунамур.

-Е-

17.Евентуал битәрәфлик

Һәр һансы дәвләтин мүһарибә заманы дәјүшән тәрәфләрин һеч биринин тәрәфини тутмајачағыны бәјан етмәси. Бу шәрт јалныз һәмин мүһарибә мүддәтиндә көзләнилмәлидир. Евентуал нејтраллығыны бәјан едән дәвләт биртәрәфли гәјдада буну дајандыра да биләр.

18.Екзекватура

-(латын дилиндә exsequare- ајдынашдырмаг, мүәјјәнләшдирмәк). Гәбул едән дәвләтин харици дәвләтин консулуну танымасыны тәсдигләјән сәнәд. Бир гәјда олараг екзекватура дәвләт башчысы (һөкүмәт башчысынын вә јахуд Харици Ишләр Назиринин) имзасы илә тәсдигләнир' вә мөһүр вурулуру. Екзекватура вериләнә гәдәр гәбул едән дәвләт һәр һансы бир зәрурәт олдугда консула өз функцијаларыны јеринә јетирмәси үчүн мүвәтәти разылыг верә биләр. Екзекватура верилмәдикдә көндәрән дәвләтә бунун сәбәбләри барәдә мә'лумат билдирилмир. Дипломатик нүмајәндәлијин консуллуг шө'бәсинин мүдиринә екзекватура верилмәси

тәләб олунамур.

149."Ејзенһаур Даллес" Доктринасы

5 јанвар 1957-чи ил тарихиндә АБШ президенти конгресә мүрачиәтиндә өлкәнин Јахын вә Орта Шәрг дәвләтләри илә бағлы харици сијасәт програмынын ишләнмәсиндә дәвләт катиби Чон Фостер Даллес мүстәсна хидмәтләр вә фәаллыг нүмајиш етдирдијиндән һәмин програм тарихә "Ејзенһаур Даллес доктринасы" кими јазылыр. 9 март 1957-чи илдә Ејзенһаурун нүмајәндәләр палатасы вә сенатла биркә имзаладығы гәтнамәдән сонра гүввәјә минән доктринаја президентин Јахын вә Орта Шәргдә силаһлы гүввәләрдән өз билдији кими истифаде етмәк, бу бөлкәдә јерләшән өлкәләрә јардым көстәрмәк сәлаһијәтләри верилди.

150.Екстра-полјасија

Сосиал-прогнолашдырма методларындан бири кими харици сијаси прогнозлар һазырланаркән тәтбиг олунамур. Бу заман өјрәнилән проселәрин кәләчәкдә һансы хәтт үзрә инкишаф едәчәји, јахуд һадисәләрин ардычылығы изләнир. Харици сијасәтдә дахили вә харици факторларын кечмиш вә кәләчәк тенденсијаларынын комбинасијасы гурулуру.

151. Экспат-
риасија

Вөтөндашлығын итирилмөси.

152. Экстра-
дихсија

Бејнөлхалг һугугда чинајетдә суч-
ланан шөхсин чинајет мә'сулијјетинә
чөлб олунмасы вә јахуд һаггында чы-
харылмыш һөкмүн ичрасы мәгсәди
илә бир дөвләтдән дикәр дөвләтә ве-
рилмәсини нәзәрдә тутан термин.

153. Ембарго

Мүәјјән дөвләтә мүнәсибәтдә тәт-
биг едилән (әсасән харичи игтисади
әлагәләр саһәсиндә) гисмән вә јахуд
там гадаған, јахуд ајры-ајры малла-
рын бу дөвләтә ихрачына, јахуд бу
дөвләтләри ајры-ајры идхалына һәм
мүһарибә, һәм дә сүлһ дөврүндә тәт-
биг едилән гадаға. БМТ-нин Низам-
намәсинин 39 вә 41-чи маддәләринә
әсасән БМТ Тәһлүкәсизлик Шурасы
һәр һансы сүлһүн позулмасы тәһ-
лүкәсинә вә ја һәр һансы зоракылыг
актларына гаршы силаһ ишләдилмәси
илә әлагәдар олмајан тәдбирләр көрә
биләр ки, бу тәдбирләрә ембарго гој-
улмасы да аиддир (игтисади әлагә-
ләрин там вә ја гисмән дајандырыл-
масы).

154. Емигра-
сија

Өз өлкәсиндән мүвәггәти вә јахуд
узунмүддәтә харичи өлкәјә јашамаға
кетмәк. Емиграсија әсасән һәјат тәр-
зи, ишсизлик вә дикәр сәбәбләрдән
баш верир. Бунун үчүн сијаси төгиб,

јахын адамларына говушмаг кими
факторлар да зәмин ола биләр.

155. Емиссар

Дөвләтин, јахуд һәр һансы бир
тәшкилатын мүәјјән тапшырылары
јеринә јетирмәк үчүн башга дөвләтә
көндәрдији нүмајәндә. Бир чох һал-
ларда емиссарлар кизли фәалијјәтдә
олурлар.

156. Елчи

Дипломтик миссијаја башчылыг ед-
ән дипломатик нүмајәндә. Рәсми гај-
дада фөвгәл'адә елчи, јахуд сәла-
һијјәтли назир адланыр вә дөвләт
башчысы јанында аккредитә олунур.
Дипломатик нүмајәндәлијин башчы-
лары үчүн нәзәрдә тугулан күзәшт вә
имтијазлар елчиләрә дә шамил олу-
нур.

157. Е'тираз

Һәр һансы дөвләтин, јахуд бир
нечә дөвләтин гејри-гануни сајылан
аддымына гаршы гә'ти мүнәсибәт
билдирмәси. Е'тираз тәкбашына, кол-
лектив, јазылы вә шифаһи шәкилдә
билдирилир. Бу заман нота вә бәја-
натлар да тәтбиг олунур.

158. Е'тимад-
намә

Сәфирин (елчинин) харичи дөв-
ләтдә аккредитә олунмасы үчүн тәг-
дим етдији сәнәд. Е'тимаднамәни ак-
кредитә едән дөвләтин башчысы им-
залајыр вә тәнтәнәли шәраитдә гәбул
едән дөвләтин башчысына тәгдим

едир.

159. "Естрада доктринасы"

Јени дөвләтләрин танынмасы барәдә сијаси-һүгуи концепсија кими 27.-09.1930-чу илдә Мексиканын Харичи Ишләр Назири Х. Естрада тәрәфиндән бәјан едилиб. "Естрада доктринасы" јени дөвләтләрин танынмасында һәр һансы хүсуси бир акт тәләб олунмасыны инкар едир. Доктрина АБШ-ын јени јаранмыш Латын Америкасы дөвләтләринин дахили ишләринә гарышмасы әлејһинә јөнәдилән прогрессив әһәмијјәтә малик иди вә јени јаранмыш дөвләтләрин тәрәфиндән дәстәкләнирди.

-Ә-

160. Әдаләтлик принципи

Дөвләтләрарасы мүнәсибәтләрдә бејнәлхалг проблемләрин дөвләтләрин вә халгларын мәнәфеләрини го-рунмасы әсасында бејнәлхалг һүгүг нормалары чәрчивәсиндә һәлл олунмасы принципи.

161. Әлагәләндиричи миссијалар

1927-чи илдә Чин Халг Республикасы (ЧХР) вә Америка Бирләшмиш Штаталары (АБШ) һөкүмәтләрини гаршылыглы шәкилдә Пекин вә Вашингтон шәһәрләриндә тә'сис етдији нүмајәндәликләр. Ики өлкә арасында әлагәләрин кенишләндирилмәси вә е'тимадын мөһкәмләндирилмәси мәг-

сәдинә хидмәт едән миссијаларын дипломатик тәчрүбәдә аналогу јох иди. Формал јанашдыгда әлагәләндиричи миссијалар дипломатик нүмајәндәлик сајыла билмәдијиндән, башчылары миссија башчылары адланырды. Лакин структуруна вә функцијаларына көрә сәфирликләрә бәнзәдијиндән миссијаларын персоналына дипломатик имтијаз вә иммунитетләри шамил етмишдиләр.

162. Әрази иддиалары

Бејнәлхалг һүгүг нормаларына ујғун, мүгавилә вә диқәр сәнәдләрлә мүәјјән олунмуш, дөвләт сәрһәддинин биртәрәфли гәјдада дәјишдирилмәси вә диқәр дөвләтин әразисинин бир һиссәсини әлә кечирмәк иддиасы. Бу дөвләт суверенлији, әрази бүтөвлүјү вә сәрһәдләрин тохунулмазлыгы принципләрини тәһлүкә алтына алыр, дөвләтләрарасы мүнәсибәтләрдә кәркинлијин јаранмасына, һәрби тоггушмаја сәбәб олур, бүтөвлүкдә бејнәлхалг тәһлүкәсизлик нормаларынын позулмасы илә нәтичәләнир.

163. Әрази мүбаһисәләри

Дөвләтләр арасында һәр һансы әразинин һүгуи мәнсублугуну ајдынлашдырмаг чәһди. Бу заман һәр ики тәрәф һәмин әразинин өзүнә мәхсус олдуғуну сүбүт етмәјә чалышыр. Әрази мүбаһисәси биртәрәфли әрази иддиасындан фәрглидир вә мөвчуд беј-

нөлхалг һугут нормалары чөрчивәсиндә һөлл олунмасы истисна олунмур.

164.Әрази сулары

Дөвләтин гуру сәрһәдди бојунча материкдән мүәјјән олунмуш мәсафә дахилиндә дөвләтин јуридиксијасы шамил олунан әрази сулары. Әрази сулары бејнәлхалг һугугун принципләри рәһбәр тутулмагла саһил дөвләти тәрәфиндән мүәјјәнләшдирилир. Дәниз һугут үзрә БМТ-нин 1982-чи ил Конвенсијасында бу мәсафә 12 дәниз милинә гәдәр нәзәрдә тутулур.

165."Әсрин мүгавиләси"

Хәзәр дәнизинин Азәрбајчан секторунда нефт еһтијатларынын ашкар едилмәси вә һасилаты мөгсәди илә алты сәрмајәчи өлкәни тәмсил едән 11 ширкәтин вә Азәрбајчан Дөвләт Нефт Ширкәтинин (АРДНШ) дахил олдуғу консорсумун 20 сентјабр 1994-чү илдә "Күлүстан" сарајында (Бакы) имзаладығы мүгавилә.

"Әсрин мүгавиләси" адланан бу мүгавилә иштиракчылары АБШ, Бөјүк Британија, Норвеч, Сәудијә Әрәбистаны вә Русија дөвләтләридир.

166.Әһали мүбадиләси

Бир гајда олараг әрази дәјишикликләри, әразинин мүәјјән һиссәсинин гаршылығлы мүбадиләси заманы бејнәлхалг мүгавиләләрлә һөјата кечирилир. Әһали мүбадиләси оптасија илә мүшајиәт олунур.

-Ж-

167.Жур-фикс

Һөкүмәт рәһбәрләринин, Харичи Ишләр Назирләринин вә сәфирләрин ханымларынын пајыз-ғыш мөвсүмүндә мүтамади кечирдији гәбул. Бу типли гәбуллара дөвәтнамә бир дөфә көндәрилир. Жур-фикс бир нөв әдәби-бәдии кечәләри хатырладыр. Буна көрә дө кејим формасы да дикәр гәбуллардан сечилмәли олур.

-З-

168.Збигнев Бжезински

1953-1960-чы илләрдә Һарвард Университетинин елми-тәдгигат мәркәзиндә Русија проблемләри илә мөшғул олуб. Ејни заманда 1956-1960-чы илләрдә бејнәлхалг проблемләр мәркәзиндә чалышыб. 1960-чы илдән Колумбија (Нју-Йорк) Университетинин әмәкдашы олуб. 1962-чи илдән 1977-чи иләдәк һәмин университетин профессору, коммунизм проблемләри университетинин директору вә АБШ Дөвләт департаментинин мәсләһәтчиси олмушдур. 1977-чи илдән 1981-чи иләдәк олан мүддәтдә З.Бжезински АБШ президентинин милли тәһлүкәсизлик үзрә көмәкчиси, Милли Тәһлүкәсизлик Шурасынын үзвү, даһа сонра Чорчтаун (Вашингтон) университетинин стратеги вә бејнәлхалг тәдгигатлар мәркәзи-

нин баш мәсләһәтчиси вә АБШ-ын дәвләт катиби олмушдур.

169.Зәбт етмә

Кечмишдә әрази әлә кечирмәк јо-лу. Белә һесаб едилир ки, "һеч кәсә мәнсуб олмајан" әразиләрдә өз дәвләтинин бајрағыны галдырмаг вә инзибати идарәләри јерләшдирмәк һәммин әразини өз дәвләтинин тәркибинә дахил едилмәсинә һүгути әсас верир. Әслиндә исә, "һеч кәсә мәнсуб олмајан" әрази јохдур. Беләликлә, зәбт етмәклә һәммин әразидә јашајан јерли әһалинин һүгутлары тапданырды. һазырда бу шәкилдә зәбт етмәк, јә'ни әрази әлдә етмәк өз мә'насыны итириб. Она кәрә дә саһибсиз торпаг јохдур.

-И-

170.Икитәрәфли бејнәлхалг мүгавилә

Ики тәрәфин имзаладағы мүгавилә. Икитәрәфли бејнәлхалг мүгавилә. Икитәрәфли бејнәлхалг мүгавиләнин бүтүн шәртләринин јеринә јетирилмәси тәрәфләр үчүн вачибдир.

171.Интернунси

Ватиканын дәвләт башчылары јанында аккредитә олунап нүмајәндәси. Дипломатик әлагәләр һаггында Вјана (1961) конвенсиясына мүвафиг олараг дипломатик нүмајәндәләрин икинчи синфинә (елчиләр) дахилдир.

172.Инсан һүгутлары

Инсан тәбиәтинә хас олан вә бунсуз там дәјәрли инсан варлығынын мүмкүн олмадығы һүгутлар. Үмуми шәкилдә бунлар шәхсийјәтин һүгути статусуну характеризә едән әсас һүгут вә азадлыглар комплексини әкс етдирир. Инсанын һүгут вә азадлыглары принципи бејнәлхалг һүгугун ән али принципләри сырасына дахилдир. Инсан һүгут вә азадлыглары БМТ-нин Низамнамәсиндә вә бир сыра конвенсияларда өз әксини тапмышдыр.

173.Ислам Кофрансы Тәшкилаты (ИКТ)

Ислам дәвләтләринин бејнәлхалг тәшкилатда бирләшмәк идејасы 1969-чу илин сентјабр ајында Мәракешин пајтахты Рабатда мүсәлман өлкәләринин дәвләт вә һөкүмәт башчыларынын I кофрансында өзүнүн сијаси һәллини тапмышдыр. Рабат кофрансында 25 мүсәлман дәвләти тәмсил олунамушдур. ИКТ Низамнамәси 1972-чи илин март ајында Чиддәдә харичи ишләр назирләринин III кофрансында гәбул олуңду.

Азәрбајчан Республикасы 18 октјабр 1991-чи илдә ИКТ-ја дахил олунамушдур.

Һал-һазырда 55 дәвләт ИКТ-нын үзвүдүр, бунларын 21 әрәб өлкәләри, 14 Асија өлкәси, 17- Африка өлкәси, 1 Америка өлкәси (Суринам), 2 Ав-

ропа өлкәси-Азәрбајчан вә Албанија. Мүшаһидәчиләр: Мәркәзи Африка Республикасы, Боснија вә Герсоговина, Гуана.

-J-

174.Јекун акты

Бејнәлхалг конгрессын (конгрессин) дикәр актларына әлавә олунан вә ишини әкс етдирән рәсми хүләсә нәзәрдә тутулур. Јекун акты конгрессын чағырылма мәгсәдини, гәјдасыны, иштиракчыларын адыны, көрүлән ишләри, гәбул олунан гәтнамә вә сазишләри әкс етдирир. Јекун акты мүгавилә олмаса да сон нәтичәдә маһијјәтчә мүгавиләјә чеврилә биләр. Бунун үчүн јекун актында хүсуси гәјд апарылмалыдыр.

175.Јекун протоколу

Хүсуси акт кими һәр һансы мүгавиләни имзалајан тәрәфләрин зәрурәт јарандыгда мүгавиләјә әлавәләр вә дүзәлишләр олунмасы, мүддәаларын мәтнинин дәјишдирилмәсинә разылығыны нәзәрдә тутур. Һәм икитәрәфли, һәм дә чохтәрәфли мүгавиләләрә әлавә олунур.

176.Јетәрсај

Һәр һансы ичласын гәрарарынын сәләһијјәтли сајылмасы үчүн тәләб олунан сај чохлуғу. Јетәрсај ганун, әсаснамә вә јахуд низамнамә илә мүәјјәнләшдирилир.

-K-

177.Казус белли

Дөвләтләр арасында мүһарибә шәраитинин јаранмасы үчүн формал бәһанә. Бәһанә дәвләтләр арасында мөвчуд олан зиддијјәтләрдән доған сәбәб кими гијмәтләндирилә билмәз. (Мисал үчүн, I Дүнја мүһарибәсинин башланмасы үчүн бәһанә, Сарајевода Австрија вәлиәһди Фердинанатын өлүмү олды.)

178.Казус федерис

Бејнәлхалг мүгавилә шәртләринә мүвафиг олараг дәвләтин һәр һансы аддым атмасы үчүн јаранмыш шәраит. (Мисал үчүн, өз мүттәфигинин мүдафиәси мәгсәди илә мүһарибәјә гошулмаг.)

179.Карт-бланш

Имзаланмыш тәмиз вәрәг. Бунунла имза етмиш шәхс дикәр шәхсә вәрәгәдә өз истәдијини јазмаг сәләһијјәти вермиш олур.

180."Картер доктринасы"

1980-чы ил јанварын 23-дә АБШ президенти тәрәфиндән "Бөлкәдәки вәзијјәт" һагтында конгресә көндәрилән мүрачиәтдә ирәли сүрүлүб. Һәр һансы бир дәвләтин Иран көрфәзиндә һадисәләрә нәзарәт етмәк чәһди бирбаша АБШ-ын һәјати марагларына тәчавүз кими гијмәтләндирилмәлидир фикри доктринанын әсас маһијјәтини тәшкил едир.

181.Капито-
лија

Вашингтонда АБШ конгресинин һәр ики палатасы (сенат вә нүмајәндәләр палатасы) јерләшдији бина. Мә'чәзи мә'нада капитолија АБШ конгреси аңламында ишләдилер.

182.Касуми-
Гасеки

Јапонијанын харичи ишләр назирлијинин јерләшдији мөһәллә; Јапониянын Харичи сijasәти мә'насында ишләдилер.

183.Квири-
нал

Ромада сарај. 1870-чи илдән Италија кралынын игәмәткаһы бурада јерләшдијиндән дипломатик даирәләрдә чох вахт Италија һөкүмәти мә'насында ишләниб.

184.Ке Д-орсе

Парисин мәркәзиндә Сена чајынын Орсе саһилиндә Франсанын Харичи Ишләр Назирлијинин јерләшдији бина. Дипломатик даирәләрдә Ке Д-орсе Франсанын Харичи Ишләр Назирлији мә'насында ишләнир.

185."Керзон
хәтти"

1919-чу илдә Антанта дәвләтләри Версал сүлһ мугавиләсини имзалады вә Полшанын шөрг сәрһәд хәтти мүүјјәнләшдирилди. "Керзон хәтти" Спа (1920) конфрансында тәсдигләнди. Сәрһәд хәттинин мүүјјәнләшдирилмәси Бөјүк Британијанын Харичи Ишләр Назири лорд Керзона мөхсүсдур. Онун Полша вә Совет Русијасы

һөкүмәтләринә мұрачиәтиндә дәјүшән тәрәфләрин һәрби әмәлијјатлары дајандырмасы вә ордуларын нотада кәстәрилән сәрһәд хәттинин һәр ики тәрәфиндән кери чәкилмәси тәклиф олуңмушду.

186.Клер
телеграм-
лары

Мәзмуну мөхфи сајылмајан шифәрләнмәмиш вә кодлашдырылмамыш телеграмлар. Дипломатик практикада биләрәкдән истифадә олуңур вә бу заман јерләшдирмә дәвләтинә телеграмларын мәзмуну бәлли олуң.

187.Клиринг
мугавиләси

Һөкүмәтләрасы, банкларарасы мугавилә. Бу заман тәрәфләр гаршылыгылы разылашмаја әсасән тичәрәт, тәсәррүфат әлагәләрини әһатә едән борчу (борчун бир һиссәсини) гызыл вә ја харичи валјута тәтбиг олуңмадан едәјир. Илк дәфә Мачарыстан вә Исвечрә арасында Клиринг мугавиләси имзаланыб (14.11.1931).

188.Коалисија

Ики вә даһа артыг өлкөнин дикәр бир өлкә, јахуд өлкәләрә гаршы биркә сijasи, даһа чох һәрби фәалијјәти мөгсәди илә јаратдыгы блок.

189.Коктејл

Саат 17-18 арасында кечирилән гәбул. Адәтән 2 саата гәдәр давам едир. Бу заман стола ширнијат, мејвә вә сојуг гәлјаналты дүзүлүр. Ичкиләр стола гојулур вә јахуд финчанлара

сүзүлүр вә гонаглара тәклиф олунур.

**190. Комму-
нике**

Бејнәлхалг характерли һадисәләр барәсиндә рәсми мә'лумат, коммуникени дәрч едән дәвләтин иштирак етдији бү вә ја дикәр бејнәлхалг һадисәләр барәсиндә мә'лумат характери дашыја биләр. Бејнәлхалг проблемләр үзрә бејнәлхалг тәшкилатын (онун органларынын) гәбул етдији сәнәдләр дә коммунике адланыр.

**191. Кондо-
миниум**

Бејнәлхалг һугугда мүүјән әразинин өз мүстәгиллијини һәјата кечирмәклә мүштәрәк сурәтдә ики вә даһа артыг дәвләтә мәхсус олмасы. Кондоминиумун әсас хүсусијјәти ондан ибарәтдир ки, әрази ејни заманда ики вә даһа артыг дәвләтә мәхсус олур. Мүвафиг олараг, бу дәвләтләрдән һәр бири өз араларында мүвафиг разылашмалар әсасында кондоминимум чәрчивәсиндә өз һакимијјәтини һәјата кечирир.

192. Конгрес

Дәвләт башчыларынын бејнәлхалг әһәмијјәтли мәсәләләрин мүзакирәси мәгсәди илә кечирдикләри гурултајлар XVII-XIX әсрләрдә конгрес адландырылырды. XX әсрдән конгрес гејри-дәвләт сәчијјәли конфранслары адландырмаға хидмәт едир.

193. Конкор-

Рома папасынын католик килсә-

дат

сини башчысы вә һәр һансы дәвләтин һөкүмәти илә һәммин дәвләтдә католик килсәнин вәзијјәтини мүүјәнләшдирән хүсуси мугавилә.

194. Консенсус

(латын дилиндә consensus-разылыг, үмуми рә'ј). Бејнәлхалг конфрансларда, јыгынчагларда вә бејнәлхалг тәшкилатларда иштиракчыларын әкәр әлејһинә сәс верән олмаса, үмуми разылыг әсасында формал сәсвермә кечирмәдән гәрар, јахуд мугавиләнин мәтнинин гәбул едилмәси.

**195. Консул-
луг
даирәси**

Консуллуғун вәзифәли шәхсинин функцијаларыны јеринә јетирдији јерләшмә дәвләтинин әразиси.

Консуллуғ даирәси кәндәрән дәвләтлә гәбул едән дәвләт арасында разылашмаја әсасән мүүјәнләшдирилир вә консул патентиндә кәстәрилир. Консуллуғ даирәси јалныз гаршылыгы разылашмаја әсасән дәјишдирилә биләр. Консуллуғ даирәсиндә консул өз үзәринә дүшән вәзифәләри јеринә јетирмәк мәгсәди илә сәләһијјәтли јерли органлара јазылы вә јахуд ши-фаһи мүрачиәт едә биләр. Али дәвләт органларына консул бир гајда олараг өз дәвләтинин дипломатик нүмајәндәлији васитәсилә мүрачиәт едә биләр.

196. Консул

Дәвләтин башга бир дәвләтин һәр

һансы бөлкәсинә (даирәсинә) һәм ин дөвләтин разылығы илә тәжин етдији вәзифәли шәхс. Консулун вәзифәси тә'жин олундуғу јердә өз өлкәсинин, онун һүгути шәхсләринин вә вә-тәндашларынын марағларыны горумағ кәндәрән вә гәбул едән өлкәләр ара-сында сијаси, игтисади, елми, мөдәни вә дикәр әлағәләрин кенишләнмә-синдә јардымчы олмағ, олдуғу бөлкә-дә игтисади вәзијјәт вә социал-сијаси просесләри мүшәһидә едәрәк инфор-мәсијә вермәкдир.

197. Консул дәрәчә-ләри

Консуллара шамил едилән хидмәти рүтбәләр. Онларын тутдуғу вәзифәләр кәрә шамил едилир. Консуллуғ әлағәләринә даир Вјана конвен-сијасында (1963-чү ил) консуллар 4 синфә ајрылыр: баш консул, консул, витсе-консул, консул акенти. Дөвләт-ләрин тәчрүбәсинә үмуми гәјдә ола-рағ өвәлчә консуллуғ идарәсинин синфи мүәјјәнләшдирилир вә мүва-фиг гәјдәдә башчысынын дәрәчәси тә'жин олунур. Консуллуғ идарәсинин дикәр вәзифәли шәхсләрини дәрәчә-ләри һағгында ваһид гәјдә јохдур. Консул дәрәчәси тә'жин едән дөвләт тәрәфиндән тәғдим олунур вә дөвлә-тин дахили ишидир. Лакин Баш кон-суллуғун штатында баш консул, кон-суллуғ идарәсинин башчысы ола би-ләр.

198. Консул әлағә-ләри

Бејнәлхалғ әлағәләр тәчрүбәсиндә гәбул олунмуш, консуллуғ әлағәләри-нә даир 1963-чү ил Вјана конвенсија-сы тәләбләри сәвијјәсиндә икитәрәфли гаршылығлы разылығы әсасән гурулмуш консуллуғ әлағәләри. Дип-ломатик әлағәләрин гурулмасы барә-дә гаршылығлы разылығ олдуғда, консуллуғ-әлағәләри һағгында хүсуси разылашмаја еһтијач јохдур. Әксинә, дипломатик әлағәләр гурулмадығда марағлы тәрәфләр арасында хүсуси разылашма олмалыдыр. Әксәр һал-ларда консуллуғ әлағәләри гурулмасы дипломатик әлағәләрин гурулмасына јол ачыр.

199. Консул-луғ идарәси

Дөвләтин даими харичи әлағә ор-ганларындан бири кими Харичи Иш-ләр Назирлији тәрәфиндән харичи дөвләтдә икитәрәфли гаршылығлы сазишә әсасән консулун өз функ-сијаларыны јеринә јетирмәси үчүн тә'сис олунур.

200. Консул имтијаз-лары вә иммуни-тетләри

Гәбул едән дөвләт тәрәфиндән консуллуғ идарәсинин вәзифәли шәхсләринә вә консуллуғун әмәк-дашларына өз вәзифәләрини манеә-сиз јеринә јетирмәләри мөгсәди илә верилән имтијазлар вә күзәшtlәр. Консуллуғ идарәсинә бинанын үстүн-дә өз лөвһәсини асмағ вә өз дөвләти-

нин бајрағыны галдырмаг, өз дәвләтинин дипломатик нүмајәндәлији вә гәбул едән дәвләтдәки консуллуг идарәләри илә, еләчә дә үчүнчү дәвләтләрдәки консуллуг идарәләри илә мөвчуд рабитә васитәләри илә (шифрләнмиш денешләр, дипломатик почт вә консул курјерләри) манеәсиз әлагә сахламаг сәләһијјәти верилир. Гәбул едән дәвләтин разылығы илә радиоәтүрүчү системләрдән истифадә едилмәси истисна дејилдир. Консуллуг идарәсинин биналары вә зифәли шәхсләри вә әмәкдашлары һәр чүр верки вә рүсумлардан азаддыр. Бундан әлавә консуллуг идарәси тохунулмазлыг иммунитетинә маликдир. Јалныз консуллуг идарәсинин башчысынын вә јахуд кәндәрән дәвләтин дипломатик нүмајәндәлијинин башчысынын хаһиш вә разылығы илә мүстәсна һалларда (јанғын, тәбии фәлакәт) консуллуғун бинасына дахил олмаг вә һәр һансы әмәлијјат апармаг мүмкүндүр. Консуллуғун әмлакы вә архиви һарада јерләшмәсиндән асылы олмајараг тохунулмаздыр. Консуллуғун вәзифәли шәхсләринин иммунитетләри сырасына илк нөвбәдә онларын шәхси тохунулмазлыгы дахилдир. Онлар һөбс олуна вә диндиришә чағырыла билмәз. Бунунла јанашы консул имтијазлары вә иммунитетләринә малик олан шәхсләр гәбул едән

дәвләтин фәалијјәтдә олан һүғуги ақтларына вә ганунларына һөрмәт етмәјә борчлудурлар.

201. Консул корпусу

Гәбул едән дәвләтин һәр һансы мәнтәгәсиндә (лиман, шәһәр) јерләшән консуллуг идарәләринин әмәлијјат һеј'әти, кениш аңламда консуллуғларын һәммин мәнтәгәдәки вә зифәли шәхсләри вә онларын аилә үзвләри нәзәрдә тутулур. Консуллуг корпусуна штатсыз (фәхри) консуллар вә дипломатик нүмајәндәликләрин консуллуг шә'бәләринин әмәкдашлары да дахил едилир. Консул корпусуна рүтбәчә јүксәк вә консул патентини тәгдим етмә вахтына кәрә биринчи консул башчылыг едир. Консул корпусунун башчысы мәрәсим тәдбирләринин кечирилмәси, јени тә'јин олуна консулларын гәбулуну тәшкил едир, корпус үзвләринин һүғугларыны мүдафиә едир. Дипломатик корпусдан фәргли олараг ејни өлкәдә бир нечә консул корпусу ола биләр.

202. Консуллуг конвенсиясы

Ики вә даһа артыг дәвләт арасында консуллуг идарәләринин тә'сисаты, консулун тә'јин олунасы, онларын функцијаларынын, консуллуг идарәсинин вәзифәли шәхсләринин вә әмәкдашларынын, еләчә дә идарәләрин һүғуг вә имтијазларынын

мүөжјәнләшдирилмәси мөгсәди илә имзаланмыш мугавиләләр. 1963-чү ил Вјана конвенсиясы (консуллуг әлагәләри һаггында) буна мисал ола биләр.

**203. Консул
легализа-
сиясы**

Консулун шәхси имзасы вә консуллуг идарәсинин мөһүрү, консуллуг даирәсинин һакимијјет органларына тәгдим олуна сәнәдләрин һәгигилијини, еләчә дә тәгдим олуна сәнәдләрин гәбул едән дәвләтин ганунларынын тәләбләринә чаваб вердијинин тәсдигләнмәсини нәзәр дә тутур.

**204. Консул-
луг
лөвһәси**

Көндәрән дәвләтин керби, консуллуғун емблеминин, әкс олундуғу вә консуллуғун адынын көндәрән дәвләтлә гәбул едән дәвләтин дилләриндә јазылдығы лөвһә.

**205. Консул
Низам-
намәси**

Консуллуг хидмәтинә даир ганунверичи акт. Харичи дәвләтләрдә консуллуг идарәсинин фәалијјәтинин мөгсәд вә функцијлары, синифләри вә с. консул низамнамәси илә мүөжјәнләшдирилир.

**206. Консул
патенти**

Һәр һансы шәхсин консуллуғун башчысынын тәјин олунмасыны тәсдигләјән сәнәд. Дипломатик почт вәситәсилә гәбул едән дәвләтә көндәрилир. Консул патентиндә һәммин шәхсин ады, фамилијасы вә атасынын ады, вәтәндашлығы, консул

рүтбәси, тәјин олундуғу консул даирәси вә консуллуг идарәсинин јерләшдији үнван кәстәрилир. Консул патенти дәвләт башчысы, һөкүмәт башчысы вә јахуд, Харичи Ишләр Назирлијинин башчысы тәрәфиндән верилә биләр.

**207. Консул
рүсум-
лары**

Консуллуг әмәлијјатларынын (паспортлар верилмәси, вахтынын уздылмасы, вәтәндашлығы мәсәләләри илә бағлы зәманәтләр, нотариат вә дикәр әмәлијјатлар) јеринә јетирилмәсиндән топланан рүсумлар. Рүсумларын тарифи тәјин едән дәвләтин мугавиг ганунверичилик актлары илә мүөжјәнләшдирилир вә топланмыш вәсаит дәвләт бүдчәсинә көчүрүлүр. Бу гәјдә фәхри консуллара шамил олунмур.

**208. Консул
функци-
јалары**

Бејнәлхалг мугавиләләрлә мүөжјән олунмуш функцијалар (Консуллуг әлагәләринә даир Вјана (1963-чү ил) конвенсиясы). Бунлар ашағыдакылардыр:

Өз өлкәсинин һүгути шәхсләринин вә вәтәндашларынын јерләшмә дәвләтинин онлара шамил етдији бүтүн һүгутлардан там мәнәсында истифадәсини тәмин етмәк. Өз өлкәсинин һүгути шәхсләринин вә вәтәндашларынын мугавиә олунмасы мөгсәди илә тәдбирләр һәјата кечирмәк. Өл-

кәсинин гәбул едән дөвләтдә (консуллуғ даирәсиндә) даими вә јахуд мүвәггәти јашајан вәтәндашларынын учотуну апармағ. Консуллуғ даирәсиндә өз өлкәсинин е'замийјәтдә олан вәтәндашларынын, назирлик, идарә вә тәшкилат нүмајәндәләринин хидмәти ишлә әлағәдар нормал фәалијјәт кәстәрә билмәсинә шәраит јаратмағ. Өлкәнин консуллуғ даирәсиндә олан вәтәндашларына јерләшмә дөвләтинин гәрар вә ганунлары, јерли адәт-ән'әнәләри һағтында мә'лумат чатдырмағ. Консуллуғ даирәсиндә мәдәни-күтләви тәдбирләрин кечирилмәсинә көмәклик кәстәрмәк. Паспортлар верилмәсини, вахтынын уздылмасыны тә'мин етмәк. Консулун үзәринә дикәр функцијалар да гојула биләр. Мисал үчүн, дипломатик нүмајәдәлијин фәалијјәт кәстәрмәдији өлкәләрдә консул гәбул едән дөвләтин разылығы илә дипломатик функцијалары да ичра едә биләр. Хүсуси разылығы әсасән, консул үчүнчү дөвләтин консул функцијаларыны јеринә јетирә биләр. Бу заман јерләшмә дөвләтинин разылығы олмалыдыр.

209.Консул һүгуғу

Консуллуғ идарәсинин һүгуғи вәзијјәтини, һәмчинин консуллуғ вәзифәли шәхсләринин тә'јинатыны, функцијаларыны, тәзминатларыны вә

иммунитетләрини тәнзимләјән принцип вә нормалар топлусу.

210.Контра- банда

Дөвләт сәрһәддиндән ганунсуз малларын, гиймәтли әшјалар вә сәнәт әсәрләринин кечирилмәси. Контрабандаја нәзарәт һәр бир дөвләт үчүн мүһүм әһәмијјәтә маликдир. Хүсусән ганунсуз наркотик маддәләр, сәнәт әсәрләри вә силаһ дашынмасы кеңиш јайылыб вә бу типли контрабанданын гаршысынын алынмасында бүтүн дөвләтләр марағлыдыр.

211.Конфедерасија

Дөвләтләр бирлијинин елә бир формасыдыр ки, бу бирлијә дахил олан һәр бир дөвләт өз мүстәгиллијини там шәкилдә сахлајыр. Конфедерасија өзүндә һәм бејнәлхалг-һүгуғи, һәм дә дөвләт тәшкилаты хүсусијјәтләрини әкс етдирир.

212.Кремл

Русија дөвләтинин президентинин иш отағы Кремлдә јерләшдијиндән дипломатик даирәләрдә Русија дөвләтини харичи сијасәти анламында да ишләнир.

213.Курјер вәрәғи

Дипломатик почту дашыјан шәхсә Харичи Ишләр Назирлији, вә јахуд

дипломатик нүмајәндәлик тәрәфиндән верилән хусуси сәнәд. Хидмәти борчуну јетирдији заман дәвләт органлары бу шәхсләрә хусуси гәјғы вә көмәк көстәрмәлидир.

**214.Кери
чағырыл-
ма фәрма
ны**

Дипломатик нүмајәндәнин тутдуғу вәзифәдән кери чағырылмасы һаггында сәнәд. Дипломатик нүмајәндәнин аккредитә олундуғу дәвләтин башчысына үнванланыр вә аккредитә едән дәвләт башчысы тәрәфиндән имзаланыр. Сәнәддә јығчам шәкилдә кери чағырылманын сәбәбләри изаһ олунур вә ики дәвләт арасында мүнәсибәтләрин инкишафында хидмәтләри вурғуланыр. Бир чох һалларда кери чағырылма фәрман јени тәјин олунмуш сәфирә етимаднамә тәгдим олундугда верилир.

**215.Кизли
кабинет**

Бөјүк Британијанын әсас мұхалифәт партијасынын парламент комитәси. Термин 1907-чи илдә јаранса да XIX әсрин 70-80-чы илләриндә дә өлкәдә икипартијалы идарәетмә системи јарандыгдан сонра кизли кабинет асламы артыг формалашмаға башламышды.

**216.Көмрүк
имтијаз-
лары**

Харичи өлкәләрин дипломатик нүмајәндәликләринә, консуллуғ идарәләринә, бејнәлхалг дәвләтләрарасы

тәшкилатлара, хусуси категоријалы шәхсләрә дәвләт сәрһәдини кечәркән шамил олунан көмрүк күзәшtlәри. (Јүкләрин вә шәхси багажын көмрүк нәзарәтиндән, көмрүк рүсумларындан азад олунмасы.) Көмрүк имтијазлары бејнәлхалг мұгавиләләрлә (1961-чи ил Вјана конвенсијасы) вә дәвләтләрин дахили ганунверичилији илә тәнзимләнир..

**217.Көмрүк
нәзарәти**

Дәвләтин көмрүк органларынын һүгути вә физики шәхсләр тәрәфиндән көмрүк ганунверичилијинин тәләбләринин көзләнилмәсинә, дәвләт сәрһәддиндә јүкләрин дашынмасы (кәтирилмәси вә апарылмасы), транзит јүкләрин кечмәси, мұхтәлиф нөв әшја, валјута вә әнтиг мәмулатларын апарылмасына нәзарәтинин тәшкил олунмасына јөнәлдилән фәалијјәти. Бу сыраја дәвләт сәрһәдди кечән нәглијјат васитәләринә бахыш, јүкләрә ачыг вә јахуд техники васитәләрлә бахыш, шәхси багажын јохланылмасы дахилдир. Дәвләт сәрһәддиндән дипломатик паспортлары олан шәхсләрин шәхси әшјалары, дипломатик нүмајәндәликләрин вә бејнәлхалг тәшкилатларын консуллуғ идарәләрин үнванына көндәрилән јүкләрин дашынмасы хусуси гәјдаларла тәнзимләнир.

218. Көмрүк
рүсум-
лары

Көмрүк мөчөллөсү илө дөвлөтө кәтирилөн жүклөрдөн алынмасы нө- зөрдө тутулан өдөнч.

219. "Күлүстан
мүгавиләси"
(1813)

1804-13-чү илләр Русија Иран мүһарибәсинин нәтичәси олараг им- заланан мүгавиләжә әсасән (Русија тә- рәфиндән кенерал-лейтенант Н.Ф.Ра- тишев- Иран тәрәфиндән Мирзә Әбдүл һәсән) Дағыстан, Күрчүстан, Имеретија, Гурија, Минкрели, Абха- зија, Гарабаг, Кәнчә, Шәки, Шама- хы, Дәрбәнд, Губа, Бакы вә Талыш ханлыглары Русијанын тәркибинә да- хил едилди. Мүгавиләжә әсасән Русија Хәзәр дөнизиндә һәрби донанма сах- ламаг вә гаршылыгылы тичарәт апар- маға наил олду. 1828-чи ил Түркмән- чај мүгавиләси имзаланандан сонра "Күлүстан мүгавиләси" өз гүввәсини итирди.

-Л-

220. Ленд-лиз

Һәрфи мә'нада ичарәжә вермәк ан- лајышыдыр. Икинчи дүнја мүһарибә- синдә АБШ-ын мүттәфиг дөвләтләрә вердији борч, силаһ, әрзаг, кејим вә с. Ленд-лиз гануну АБШ президенти Ф.Д.Рузвелтин тәшәббүсү илө 11.03. 1941-чи илдә гәбул олунуб вә көмәк алан дөвләтлә икитәрәфли мүгавилә имзаландыгдан сонра һәјата кечири-

либ.

221. Лобби

Дүнјанын бир сыра өлкөләриндә ајры-ајры группарын дөвләтин гәбул етдији гәрарлара тә'сир кәстәрмәк фәалијјәтини әкс етдирир. Лоббилә- рин фәалијјәти АБШ вә Канадада даһа нөзәрә чарпачагдыр. 1946-чы илдә лоббиләрин фәалијјәтини тән- зимләмәк мөгсәди илө АБШ һөку- мәти ганун гәбул едиб. Бунунла онлар гејдијјатдан кечмәли, газанч мәнбә- ләри һаггында вә фәалијјәтләри ба- рәдә информасија вермәлидир.

222. "Лондон
клубу"-
("Нүвә
клубу")

Нүвә материаллары, нүвә техно- локијасы вә аваданлығы истәһсал едән дөвләтләр группу. Группун јаран- масында әсас мөгсәд нүвә силаһынын јайылмасынын гаршысыны алмаг мөг- сәди илө нүвә материалларынын вә технолокијасынын ихрачына нөзәрә- ти күчләндирмәк иди.

-М-

223. "Мак-
Магон
Хәтти"

Бөјүк Британијанын нүмајәндәси Мак Магон тәрәфиндән 1914-чү илдә Симлидә (Һиндистан) Һиндистанла Тибет арасында сәрһәддин шәрг һис- сәсинин мүәјјәнләшдирилмәси.

224. Мәчбури
тәдбир-
ләр

БМТ-нин низамнамәсинә ујғун олараг бејнәлхалг аләмдә сүлһ вә тәһлүкәсизлији тә'мин етмәк мәгсәди илә, сүлһ сазишләри позулдугда вә тәчавүзә јол верилдикдә Тәһлүкәсизлик Шурасынын һәјата кечирдији тәдбирләр нәзәрдә тутулур. Мәчбури тәдбирләр ашағыдакы формада һәјата кечирилир:

1. Һәрби күч тәтбиг едилмәдән.
2. Һава гүввәләри, дәниз донанмасы вә пијада гошунлардан истифадә олунмагла.

225. Милли
Мәчлис

Азәрбајчан Республикасы али ганунверичилик органы. Милли Мәчлисә сечкиләр һәр 4 илдән бир кечирилир. Можаритор вә пропорционал гәјдада формалашыб. ММ- 125 милләт вәкилиндән ибарәтдир.

226. Минск
группу

АТӘТ-ин тәркибиндә 1992-чи илин мартын 24-дә јарадылыб. Минск группунун әсас вәзифәси Ермәнистан-Азәрбајчан конфликтини низама салмаг вә Дағлыг Гарабаг проблемини динч васитәләрлә һәлл етмәк үчүн мүвафиг сәнәд һазырламаг вә хүсуси Минск конфрансы чағырмагла бу конфликтти бирдәфәлик арадан галдырмагдыр. Группун тәркибинә 11 дәвләт - Алманија, АБШ, Франса, Италија, Испанија, Исвеч, Чехија, Түркијә, Беларус, Русија, Азәрбајчан вә Ермә-

нистан дахилдир. Онун һәмсәдрлик функцијасы 1994-чү илин декабрындан ики дәвләтин- Русија вә Финландиянын, 1997-чи илдән исә үч, Русија, АБШ вә Франсанын нүмајәндәси тәрәфиндән һәјата кечирилир.

227. Модус
вивенди

Өз һәллини тәләб едән мәсәләләр үзрә мүәјјән сәбәбәләрә көрә даими разылашма әлдә едилмәси мүмкүн олмадығы һалларда мүвәггәти разылашма.

228. Модус
проседен-
ди

Бу вә ја дикәр өһдәлијин вә ја һәрәкәтин нечә вә һансы гәјдада јеринә јетирилмәси олдуғуну билдирән, дипломатик тәчрүбәдә истифадә олуан һәрәкәт тәрзи, термин.

229. Мүвәг-
гәти
ишләр
вәкили

Дипломатик нүмајәндәлијә мүвәггәти башчылыг едән дипломат. Мүвәггәти ишләр вәкили нүмајәндәлијин башчысы вәзифәси бош олдугда вә јахуд өз функцијаларыны мүвәггәти јеринә јетирә билмәдикдә тә'јин олуноур.

**230. "Мүгөддөс
Иттифаг"**

Наполеон империјасынын сүгутундан сонра Европа манархларынын иртичачы иттифагы. Рус императору I Александр, Пруссия кралы III Вилһелм, Австрија Императору I Франс 26.09.1815-чи илдө Парисдө Мүгөддөс Иттифагын Актыны имзалдады; 9.11-1815-чи илдө исә Франса кралы XVIII Лүдовик дө Иттифага гошулду. Дөври чағырылан конфрансларда бу мөмлөкөтлөрин башчылары кечмиш династијаларын бөрпасынын вө мүтлөг монархија үсул-идөрөсинин лабүдлүүнү ирөли сүрүрдүлөр. Авропада баш верөн ингилаблар Мүгөддөс Иттифагын сүгутуна кәтириб чыхарды.

**231. Мүстөгил
Дөвлөтлөр
Бирлији
(МДБ)**

Дөвлөтлөрарасы бирлик, МДБ жардылмасы һагтында 1991-чи ил декабрын 8-дө Минскдө кечмиш ССРИнин үч республикасы- Беларус, РСФСР вө Украјна нүмајөндөлөри төрөфиндөн имзаланмыш сазиш әсасында жардылмышдыр. Сазиш 1991-чи ил декабрын 12-дө РСФСР АС төрөфиндөн ратификасија едилмишдир.

МДБ-нин Низамнамәси 1993-чү ил январын 22-дө Минскдө гөбул едилмиш, 1993-чү ил апрелин 12-дө РСФСР АС төрөфиндөн ратификасија едилмишдир. Көстөрилөн сазиш вө МДБ-нин Низамнамәсинә әсасән

Бирлијин мөгсәдлөри сијасөт, итгисадијјат, мөдөнијјөт, төһсил, сәһијјө, өтраф мүһитин горунмасы, елм, тичарөт, һуманитар вө башга сәһөлөрдө халгларын вө дөвлөтлөрин бөрабөрһүгүгү вө гаршылыгы фәјдалы әмөкдашылығынын инкишаф етирилмөсидир.

**232. Мүтлөг
чавабдөһлик**

Бөјнөлхалг һүгүг субъектлөринин вурдуглары мадди зијана көрө мадди мөсулијјөти. Мүтлөг чавабдөһлик мадди зијанын там өдөнмөси бәрөдө мүгавилө шөртлөри илө тәнзимләнир.

**233. Мүһари-
бөнин
башлан-
масы**

Дөјүшөн төрөфлөр арасында мүнасибөтлөрин гырылмасы, дипломатик вө консуллуг өлагөлөринин дајандырылмасы, дипломатик нүмајөндөлијин үзвлөринин кери чағырылмасы илө нөтичөлөнир. Мүһарибөнин елан олунуб-олунмамасы онун гануни апарылмасы критеријасы сажылыр.

**234. Мүһари-
рибө
һөддиндө
тараз-
лашма**

АБШ-ын дөвлөт катиби Ч.Ф. Даллесин 1956-чы илин февралында "Ләјф" журналына вердији мүсаһибөдө әксини тапан харичи сијаси консепсија

**235. Мүһари-
бө шөра-
итинин**

Дөвлөтлөр арасында сүлһ шөраитинин јаранмасына хидмөт едөн аддымлар. Бу төшөббүс биртөрөфли гәјдада

дајанды- рылмасы

дикәр тәрәфлә данышыглар апарылмадан кәстәрилә биләр. Јахуд икитәрәфли бәјаннамә гәбул олунмагла тәрәфләр арасында мунагишәнин дајандырылмасы вә кәләчәкдә сүлһ данышыглары апарылмасы просеси баш верир. Үчүнчү һалда исә тәрәфләр арасында сүлһ мугавиләси имзаланмагла бәјнәлхалг һүгути формада муһарибәјә сон гојулур.

-Н-

236.Нансон паспорту

1922-чи илдә Милләтләр чәмијјәти тәрәфиндән кәркәмли норвеч алими вә ичтимаи хадим Нансонун тәшәббүсү илә тәтбиг олунуб. Өз дәвләтинин гануни паспорту олмајан гачгынлар үчүн нәзәрдә тутулдуғундан вә һәр һансы дәвләтә кечмәк истәдикдә Нансон паспортуну тәгдим етмәк кифәјәт иди. 1951-чи илдә гачгынларын статусу илә бағлы ишләнән конвенсия јалныз 1958-чи илдә гәбул олунуб.

237.Наһар

Ән јүксәк гәбул формасы кими саат 20-21-дә башланыр вә 2-3 саат давам едир. Јүксәк гонагпәрвәрлик рәмзи олараг наһарда исти хәрәкләр вә сојуг гәлјаналты верилир. Һәр нөв ички, минерал сулар вә мејвә ширәләри верилмәсинә мәһдудийјәт гојулмур.

238.Нотифи- касија

Харичи Ишләр Назирлији, дипломатик нүмајәндәлик (консуллуғ) тәрәфиндән нота вә јахуд башга сәнәд кәндәрилмәклә дәвләтин һәр һансы бәјнәлхалг мәсәләјә мүнәсибәтинин билдирилмәси, факт вә рәгәмләр һагда мә'лумат верилмәси.

239.Нунси

Ватиканын дипломатик нүмајәндәси. Сәфирә бәрабәр тутулан биринчи дәрәчәли нүмајәндә. Бир чах католик өлкәләрдә ән'әнәјә кәрә е'тимаднамә тәгдим етдији вахт нәзәрә алынмадан нунси дипломатик корпусун дуајени сајылыр.

240.Нүфуз даирәси

(мараг даирәси) -термин бәјнәлхалг һүгугда XIX әсрдән ишләкдир. Әсасән калониал сијасәтини пәрдәләмәк мөгсәди илә нәһәнк дәвләтләр мөјјән әразиләрдә өз марагларыны сазишлә гүввәдә сахлајырды. Бу заман әрази гајдалары билдирилсә дә, кәләчәкдә аннексија олунмасы истисна олунмур.

-О-

241.Опсион

Бәјнәлхалг һүгугда бәјнәлхалг мугавиләләр нәзәрдә тутулмуш әрази дәјишикликләри заманы, јени дәвләтләр јарандыгда икили вәтәндашлығын арадан галдырылмасы мөгсәди илә вә-

242. Оптасија

Вөтөндөшлүгүн сечилмөсү. Оптасија һәм бејналхалг мүгавилә јолу илә, һәм дә битәрәфли гайдада верилә биләр. Оптасија шәхсин малик олдуғу вөтөндөшлүгдән биринин сечилмөсидир. Оптасија шәхсин јени вөтөндөшлүг әлдә етмөсү вә бунунла јанашы әввәлки вөтөндөшлүгдән имтина етмөсү кими баша дүшүлмөлидир.

-Ө-

243. Өзүнүмүдафиә

Бејналхалг мүнасибәтләрдә ганунауғун шәкилдә күч тәтбиг едилмөсинин формаларындан бири кими баша дүшүлмөлидир. а) төкбашына өзүнүмүдафиә дәвләтин әразисинин, сәрһәддин тохунулмазлыгынын горунмасы мөгсәди илә силаһлы гаршыдурма шәклиндә һәјата кечирилир. Өзүнүмүдафиә һүчум характерли дә ола биләр. Бу заман төчавүзә мә'руз галмыш дәвләт өз әрази бүтөвлүјүнү тәмин етмөк мөгсәди илә күч ишләтмөли олур. б) Биркә өзүнүмүдафиә. Бир вә ја бир нечә дәвләтин төчавүзә мә'руз галмыш дәвләтә јардымы нәзәрдә тутулур. Бу дәвләтләр арасында икитәрәфли вә чохтәрәфли сазишләрлә һәјата кечирилир. Биркә өзүнүмүдафиә һәрби сурсат јардымы,

мәдди дәстәкләмә вә јахуд бирбаша һәрби әмәлијатларда иштиракчы олмағы нәзәрдә тутур.

-П-

244. Пакт

Мүстәсна сијаси әһәмијјәтә малик олан бејналхалг мүгавиләләрин ады. Бир гайда олараг дәвләтләрин коллектив тәһлүкәсизлик, гаршылыгы јардым, һүчум етмәмәк барәдә имзаладығы икитәрәфли вә чохтәрәфли мүгавиләләр пакт адланыр.

245. Пакта сунт серванда

Бејналхалг һүгугун әсас принципләриндән бири кими тәрәфләрин бејналхалг мүгавиләнин өһдәликләрини гејдсиз-шәртсиз јеринә јетирилмөсини рәһбәр тутур.

246. «Парис клубу» Онлар групу

Кредитор дәвләтләрин 1961-чи илдә Парисдә БВФ тәрәфиндән тә'сис олунан дәвләтләрарасы тәшкилаты. Бу барәдә сазиш 1962-чи ил октябрын 24-дә АБШ, Инкилтәрә, Франса, Јапонија, АФР, Италија, Белчика, Нидерланд вә Исвечрә дәвләтләринин нүмајәндәләри имзаладыгдан сонра гүввәјә миниб.

247. Парламентләрарсы иттифаг

1898-чи илдән јаранмыш Бејналхалг гејри-һөкумәт тәшкилаты кими мүхтәлиф дәвләтләрин милли парламент групуларыны бирләшидирир.

248. Паритет

1. Бəрабəрлик, ејни вəзијет, ејни мунасибет.
2. Бејнəлхалг валјута мунасибетлєриндє паритет мұхтəлиф єлкєлєрин пул вəһидлєринин гызылла мунасибєтини ифадє едир.

249. "Панчашила"

Динч јашамағын беш принципи:

1. Əрази бұтєвлўјўнє вє суверенлијє гаршылыгылы һєрмєт.
2. Һўчум етмэмєк.
3. Бир-биринин даһили ишлєринє гарышмамаг.
4. Бəрабəрлик вє гаршылыгылы һєрмєт.
5. Динч јанашы јашамаг.

Бу принциплєр 1954-чў илин апрелиндє Чин Халг Республикасы илє Һиндистан арасында ишлєнмиш вє 1955-чи ил Бандунг конфрансында гəбул едилмишдир.

250. Персона грата

Арзу олунан шəхс. Дипломатик нўмајєндєлијин башчысы тə'јин олунмасына гəбул олунан дєвлєт тєрəфиндєн разылыг (агреман) верилєн шəхс.

251. Персона нон грата

Арзуолунмаз шəхс. Персона нон грата е'лан едилмєси кєстєрилєн дипломаты, онун аилє ўзвўнў вє ја һєр хансы дикєр дипломатик нўмајєндєлик əмєкдашынын бу єлкədə əрази-

синдє галмасынын арзуолунмазлыгы һагтында дєвлєтин һєр хансы формада билдиришидир. Белє бəјєнатын мўнўм Һўгути нєтичєси ондан ибарєтдир ки, тəгдим едилєн мўвафиг шəхси кєстєрилєн мўддєтдє, əкєр мўддєт кєстєрилмєјибсє, аглабатан мўддєтдє кєри чағырылмалыдыр. Əкєр шəхс буна бахмајараг єлкєни тєрк етмєзсє, јєрли һакимијјєт органлары дисмисл тєтбиг едє билєрлєр.

252. Плебистсит

Һєр хансы мєсэлє илє бағлы əһалинин фикринин ўмумхалг сєсвєрмєси илє єјрєнилмєси. Бејнəлхалг мунасибєтлєр саһєсиндє плебистсит һєр хансы əразинин əһалисинин дєвлєт мєнсублўғуну мўјјєнлєшдирмєк ўчўн кєчирилир.

253. Прерогатив

(латын дилиндє prerogativus). Һєр хансы дєвлєтин, дєвлєт органынын вє јахуд вəзифєли шəхсин мўстєсна Һўгуту.

254. Пресс-конфранс

Дєвлєт, һєкўмєт башчысынын, сијаси лидерлєрин вє дикєр рəсми шəхслєрин мєтбуат нўмајєндєлєри илє кєрўшў.

255. Преференсијалар

Дєвлєтлєрин гаршылыгылы разылыгы əсасында бир-бири илє тичарєт əлагєлєриндє кємрўк рўсумларында едилєн кўзєштлєр. Бу кўзєштлєр

үчүнчү дәвләтә шамил олунмур. Анчаг бу дәвләтләр ажры-ажрылыгыда дикәр дәвләтләрлә гаршылыгы күзәштләр һагтында баглашма имзалаја биләр.

256.Приз

Бејнәлхалг һугугда дәниз мұһарибәсиндә әлә кәчирилән әмлак мәнасыны билдирир. Дәниз мұһарибәсинин гәјда вә адәтләринә кәрә рәгиб тичарәт кәмиләри, нејтрал дәвләтләрин дәниз блокадасыны позан, дөјүшән тәрәфә кәмәк кәстәрән кәмиләри приз ала биләр.

257.Протекторат

Бир дәвләтин дикәр дәвләти пәрдәләнмиш шәкилдә һимајә етмәси. Әслиндә бу дәвләтин харичи сijasәти протектор дәвләт тәрәфиндән мөј-јәнләшдирилир. Протекторат гисмән өз мүстәгиллијини дә горујуб сахлајыр. Һазырда бу һала бејнәлхалг практикада тәсадүф олунмур.

258.Протокол

Рәсми сәнәд кими адәтән әсас мұгавиләјә әлавә олунур. Протокол мұгавиләнин тамамланмасына, дәгигләшмәсинә хидмәт едир. Бәзи һалларда бејнәлхалг мұгавилә вә јахуд сазиш дә протокол адлана биләр.

-Р-

259.Ратифи-

Али дәвләт органы тәрәфиндән

касија

дәвләтин сәлаһијјәтли нұмајәндәсинин разылыға кәлән тәрәфлә имзаладығы бејнәлхалг мұгавиләнин тәсдигләнмәси. Јалныз ратификасија олундугдан сонра бејнәлхалг мұгавилә һугуги гүввәјә минир вә ичрасы тәрәфләр үчүн зәрури сајылыр. Мұгавиләнин ратификасија олунмасы барәдә тәрәфләр бир-биринә мәлумат билдирир вә мұвафиг гәјдада сәнәд кәндәрир. Мүстәсна һалларда дәвләтин сәлаһијјәтли нұмајәндәсинин имзаладығы мұгавиләнин ратификасијасы баш тутмур. (1910-чу ил Версал мұгавиләсини АБШ нұмајәндәси имзаладығы һалда, сенат ратификасија етмәмишди.) Мұгавиләләр бир гәјда олараг ратификасија мүддәти кәстәрилмир. Одур ки, тәчрүбәдә бу процесин јубадылдығына раст кәлмәк олур.

260.Рес
коммунис

Рома һугугу термини кими һамынын пајы олан әмлак мәнасында ишләнилир. Бу термин бир чох һалларда дәнизләрин һамы үчүн ачыг олдуғуну билдирир.

261.Рес
нуллис

Рома һугугу термини кими һеч кәсә мәхсус олмајан шеји нәзәрдә тутур. Бу шеј ону биринчи әлә кечирән шәхсин малы ола биләр. Бејнәлхалг һугугда бу һеч бир дәвләтә мәхсус олмајан әразиләрә шамил олунур.

262.Реинтег- расија

Өввөллөр һәр һансы дәвләтин вәтәндашы олмуш вә сонрадан вәтәндашлығыны итирмиш шәхсин өввөл-ки вәтәндашлығынын бәрпа олунмасы.

263.Репара- сија

Илк дөфә Версал сүлһ мугавиләсини (1919-чу ил) имзалајан дәвләтләр тәрәфиндән һәјата кечирилиб. Репарасија дәвләтләрә вурулмуш мадди иткинин мугавилә әсасында өдәнил-мәси кими нәзәрдә тутулур.

264.Репатри- асија

Емигрантларын өз өлкәләринә гәј-тарылмасыны нәзәрдә тутан термин кими һәрби әсирләрин вә мұһарибә нәтичәсиндә өз өлкәсиндән аралы дүшмүш вәтәндашларын кери гәјта-рылмасыны да әкс етдирир.

265.Репресса- лија

Дөвләтин фәрди шәкилдә гәбул ет-дији санксија. Бу аддымы атмагда мөгсәд бир дәвләтин дикәр дәвләтә бејнәлхалг һүгүг нормаларынын поз-дуғуна көрә мөсулијјәт дашыдығыны чатдырмаг, дәјмиш зијаны өдәмәјә чағырмаг, кәләчәкдә бу чүр һалла-рын јолверилмәзлијини хатырлатмаг-дыр.

266.Реституси- ја

Дөјүшән дәвләт тәрәфиндән рәгиб дәвләтдән гәнимәт көгүрүлмүш өш-

јаларын гәјтарылмасы. Икинчи дүнја мұһарибәсиндән сонра бу мәсәлә ак-туаллыг кәсб етмишдир.

267.Реторсија

Бир дәвләтин дикәр дәвләтин әда-ләтсиз мөвгејинә етиразыны бил-дирмәси. Бу һәм дә дәвләтин беј-нәлхалг һүгүг субъекти кими өз һүгүгларыны мұдафиә етмәк сәла-һијјәтидир.

268.Рекионал сазишләр

Һәр һансы чоғрафи рајонда јерлә-шән дәвләтләрин әмәкдашлығын ин-кишаф етдирилмәси мөгсәди илә им-заладығы чохтәрәфли бејнәлхалг мугавилә. БМТ-нин Низамнамәсчнә ујғун олараг рекионал мугавиләләр БМТ-нин мөгсәд вә вәзифәләринә ујғун олмалыдыр.

269.Ришелје Арман

XVII әср көркәмли Франсыз дип-ломаты. 1624-1642-чи илләрдә Фран-санын сәрһәдләринин кенишләнмәси сијасәтини јеритмиш вә Авропада өз дәвләтинин һекемонлуғуна наил ол-мушдур.

270."Рома клубу"

Бејнәлхалг гејри-дөвләт тәшкилаты кими мұхтәлиф дәвләтләрин көркәм-ли ичтимаи-сијаси, мөдәнијјәт вә инчәсәнәт хадимләрини бирләшди-рир. 1968-чи илдә Ромада јараныб вә нәһәнк монокапиталист бирликләр вә фондлар тәрәфиндән малијјәләш-

дирилир.

271. Саммит

Дөвлөтлөрарасы бејнөлхалг төшкилатын үзвү олан дөвлөт вә һөкүмөт башчыларынын мүтөмади кечирилән зирвә топлантысы. (мисал үчүн, АТӨТ-ин Лиссабон саммити (1997), Истанбул саммити (1999) вә с. Зирвә топлантылары бејнөлхалг һөјатын мүһүм әһәмијјәтли проблемләрини музакирә едир вә мувафиг јекун сәнөдләри гәбул едир.

272. Сенегам-бија

Сенегал вә Гамбија дөвлөтләринин 17.12.1981-чи илдә имзаладығы (1982-чи ил 1 февралда гүввөјә миниб.) пакт нәтичәсиндә јаранмыш конфедерасија. Пактын әсас мүддәасы үзв дөвлөтләрин суверенлијини горујуб сахламасыдыр. Лакин пактда конфедерасијадан чыхмаг шөртләри өз һүгути һәллини тапмышдыр. Конфедерасијанын Президенти Сенегалын президенти вә бирләшмиш силаһлы гүввәләрин, төһлүкәсизлик гүввәләринин баш команданыдыр. Витсе-президент исә Гамбијанын витсе-президентиدير. Назирләр Шурасына Сенегал төрөфдөн 5, Гамбија төрөфдөн исә 4 назир дахилдир. Конфедерасијанын парламенти 60 депутатдан ибарәтдир. Онлардан 20 депутат гамбијалы, 40 депутат исә сенегаллыдыр. Харичи дөвлөтләр суверен

дөвлөтләр кими һәм Сенегал, һәм дө Гамбија илә әлагәләр гурур.

273. Сепарат данышыглар

Һәрби әмәлијјатлар, вә јахуд әмәлијјатлар баша чатдыгдан сонра рәгиб төрөфлә вурушан дөвлөтләрдән һәр һансы бирисинин апардығы кизли данышыглар. Бу барәдә дикәр дөвлөтләрә мә'лумат билдирилмир.

274. Сепарат сүлһ

Бир чөбһәдә вурушан дөвлөтләрдән биринин дикәр дөвлөтләрә билдирмәдән рәгиб төрөфлә кизли барышығыны ифадә едән мүтавилә нәзәр дө тутулур.

275. "Серв сүлһ мүтавиләси"

Версал системинә дахил олан мүтавиләләрдән бири. 10.08.1921-чи илдә Парис јахынлығында Бөјүк Британија, Франса, Јапонија, еләчә дә, ермәни дашнаклары, Белчика, Јунаныстан, Румынија, Серб Краллығы, Хорват, Словакија, Југославија (1929), Сәудијә Әрәбистаны (1932) вә Чехословакија төрөфләри имзалајыб.

276. Сеттлментләр

Бејнөлхалг мүтавиләләрлә харичи вәтәндашларын Чиндә јашамасы, тичарәт фәалијјәти үчүн ајрылмыш хүсуси әразиләр. Сеттлментләр XIX әсрин 40-чы илләриндә јараныб вә "дөвлөт ичәрисиндә дөвлөт" шәклиндә фәалијјәт кәстәриб. Милли суве-

ренлик принципләринин кобуд шәкилдә позулмасы илә нәтичәләнди-
жиндән сәтләментләрин фәәлијјәти
сонрадан дајандырылыб.

277. Сәләһи- јәтләр

Һәр һансы шәхсин данышыглар
апармаг, бејнәлхалг конфрансларда
дәвләти тәмсил етмәк, мүгавилә им-
заламаг сәләһијјәти верилдијини тәс-
дигләјән сәнәд. Сәнәддә һәммин шәх-
син ады, фамилијасы, атасынын ады,
вәзифәси вә дәрәчәси, һансы сәнәди
имзаламаг үчүн сәләһијјәт верилдији
көстәрилик. Икитәрәfli вә чоxtә-
рәfli мүгавиләләри имзалајаркән
сәләһијјәтләри тәсдигләјән сәнәд
тәгдим олунур вә сахланча верилир.
Дәвләт вә һөкүмәт башчылары, Ха-
ричи Ишләр Назирләри, функцијала-
ры чәрчивәсиндә дипломатик нүмај-
әндәликләрин башчылары хүсуси сә-
ләһијјәт верилмәдән данышыглар
апара биләр.

278. Сәнәд ләјинәси

Сәнәдин сонрадан бахылмаг үчүн
һазырланмыш илкин варианты.

279. Сәрбәст шәһәр

Хүсуси бејнәлхалг режимә әсасән
ајрыча сијаси гурум кими ајрылан
шәһәр. (шәһәрәтрафы илә биркә). Бу
сыраја мүәјјән дөврләрдә Гданск
(1920-1939), Краков (1815-1846),
Јерусәлим (1947), Гәрби Берлин

дахил едилиб.

280. Сәрһәд золағы

Дәвләт сәрһәддинин е'тибарлы
мүдафиәси, онун позулмасы һаллары-
нын гаршысынын алынмасы мөгсәди
илә ајрылан золаг. Сәрһәд золағынын
ени, гуру сәрһәддиндән, еләчә дә
сәрһәд ролуну ојнајан дәниз, чај вә
дикәр сугутарларын саһилиндән 2 км
гәдәр мәсафәни тутур. Сәрһәд золағы
сәрһәд гошунларынын даими нәзарә-
тиндә сахланьлыр.

281. Сәрһәд зонасы

Дәвләт сәрһәддинин горунмасы
мөгсәди илә сәрһәдјаны е'тибарлы
рајонларда мүәјјәнләшдирилир. Сәр-
һәд зонасында һәрәкәт, јашајыш, ти-
кинти ишләринин апарылмасы гәјда-
лар дәвләт тәрәфиндән тәнзимлә-
нир.

282. Сәрһәдләр- ин делими- тасијасы

Дәвләт сәрһәд хәтләринин разы-
лашма әсасында мүәјјән олунмасы.
Бир гәјда олараг бөјүк мигјаслы хә-
ритәләр васитәсилә һәјата кечири-
лир. Бу хәритәләрдә релјеф, гидро-
графија, јашајыш мәнтәгәләри дәгиг
көстәрилир.

283. Сәрһәд- ләрин демарка- сијасы

Демилитасија һаггында мүгавиләләр
вә онлара әлавә олунан хәритә вә
тәсвирләрә ујгун олараг дәвләт сәр-
һәд хәтләринин јерләрдә мүәјјән
едилмәси. Бу иши сәрһәдләри олан

дөвләтләрин тә'јин етдији гарышыг хүсуси комиссија һәјата кечирир.

**284. Сәрһәдлә-
рин деми-
литариза-
сијасы**

Һәрдән бир ишләнән термин, адә-тән бејнәлхалг мугавиләјә әсасән силаһлы гүввәләрин сәрһәдләрә бити-шик әразиләрдән чыхарылмасы, бу-радакы һәрби истехкамларын бу вә ја дикәр объектләрин ләғв едилмәси кими баша дүшүлүр. Сәрһәдләрин демилитаризасијасы там вә ја гисмән ола биләр.

**285. Сәрһәдин
ректифи-
касијасы**

Сәрһәддә гисмән дәјишикликләр едилмәси вә дәгигләшдирилмәси. Мүхтәлиф гидро-техники гурғуларын тикинтиси, јол салынмасы вә с. илә бағлы јаранмыш зәрурәт үзүндән икитәрәfli гаршылыглы мараглар зәмининдә сәрһәд хәтти шәраитә ујғунлашдырылыр.

**286. Сәрһәдин
редемар-
касијасы**

Дөвләт сәрһәд хәтләринин јерләрдә јохланмасы, бәрпа едилмәси вә сәрһәд нишанлары илә билдирилмәси. Бир гајда оларг әввәлчәдән тәр-тиб едилмиш икитәрәfli характерли сәнәдләр (хәритәләрин протокол - тәсвири вә сәрһәд нишанларынын протоколу) әсасында һәјата кечири-лир.

**287. Сәрһәд
чајлары**

Дөвләт сәрһәддинин кечдији, бир дөвләтлә дикәр дөвләти ајыран, са-

һил дөвләтинин әразисинин бир һис-сәсини тәшкил едән чај. Дөвләт әра-зиси анлајышы саһилдән су әразиси-нин сәрһәд хәтти кими мүәјјәнләш-миш хәттинә кими олан мәсафәни нәзәрдә тутур. Адәтән су сәрһәдди орта хәтлә мүәјјәнләшдирилир. Тә-садүфи һалларда сәрһәддин сол вә јахуд сағ саһил бојунча мүәјјәнләш-дијинә дә раст кәлмәк олур. Чај ја-тағыны дәјишдији һалларда исә сәр-һәд әввәлки вәзијјәт илә мүәјјәнләш-дирилир. Бу чүр јанашма тәрәфләр үчүн әлверишсиз олдуғундан чајын әввәлки јатағына гајтарылмасы зәру-рәти јараныр, јахуд гаршылыглы ра-зылашма јолу илә сәрһәд јенидән мүәјјәнләшдирилир.

**288. Сәфир
дәфтәр-
ханасы**

I Пјотр дөврүндә чарлығын харичи ишләрини ичра едән дөвләт органы. Шимал мүһарибәси дөврүндә чар чохсајлы сәфәрләрдә олдуғундан 1700-чү илдә сәјјар дәфтәрхана јара-дылды. Мүһүм дөвләт сәрәнчамалары бирбаша сәјјар дәфтәрханада һазыр-ланырды. Бу сәрәнчамлар әсасән ха-ричи дөвләтләрлә мүнасибәтләрин гурулмасы вә дикәр харичи мәсәлә-ләрин һәллинә хидмәт етдијиндән, сонралар дәфтәрхана "Сәфир дәф-тәрханасы" адландырылды.

289. Сәфир

Аккредитә олундуғлары һәр һансы

**конфранс-
лары**

дөвләтдә бир вә ја бир нечә дөвләтин сәфирләрини тапшырығы илә беј-нәлхалг әһәмијјәтли мәсәләнин (мәсәләләрин) һәлли мәгсәди илә кечир-дији мүвәггәти ичласлар. Напалеон мүһарибәләри баша чатдыгдан сонра Парисдә вә Вјанада, Крым мүһарибә-си дөврүндә Вјанада вә с. бу типли конфранслар кечирилмишдир.

**290. Сәһәр
јемәји**

Саат 12-15 арасында нәзәрдә туту-лур. Өлкәнин адәт-ән'әнәләринә мү-вафиг шәкилдә сојуг гәлјаналты, ба-лыг, әт хәрәји вә десерт верилир. Су-лу хәрәкләр верилмәси гәбул олу-мајыб. Өнчә шәраб, виски, араг тәк-лиф олуноур. Сәһәр јемәји һөкмән чај вә јахуд гәһвә илә тамамланыр. Јадда сахланылмалыдыр ки, балыгла ағ сүф-рә шәрабы, әт хәрәкләри илә конјак верилир. Сәһәр јемәјиндә минерал сулар вә мејвә ширәләри дә верилмә-лидир.

**291. Символ-
лар**

Бејнәлхалг тәчрүбәдә визит вәрәг-ләриндән мәгсәдин ачыгланмасы үчүн истифадә олуноан латын һәрфләри. Бир гәјда олараг визит вәрәгинин ашағы сол күнчүндә јазылыр вә ашағыдакы мә'налары билдирир.

p.f.- тәбрик етмәк

(pour feliciter)

p.r.- тәшәккүр билдирмәк

(pour remercier)

p.c.- башсағлығы вермәк
(pour condoleance)

p.f.N.A.- Јени ил мүнасибәтилә тәб-рик етмәк

(pour fekciter Nouvel An)

p.p.-јени тәјин олуномуш шәхсин тә-гдиматы

(pour presenter)

p.p.c.- өлкәдән кедәркән видалашмаг
(pour prendre conge)

RSVP- чаваб верилмәси хаһиш олуноур.

(repondez s'il vous plait)

p.m. – јаддаш үчүн

(pour memoire)

**292. "Сојуг
мүһари-
бә"**

Термин АБШ-ын харичи сijasәт мәсәләләри үзрә кечмиш мүшаваири Бернард Барук тәрәфиндән дүшү-нүлмүш, кениш ишләклијә исә пуб-лисист Уолтер Липпманын јазыла-рындан сонра дүшмүшдүр. Гәрб дөв-ләтләринин икинчи дүнја мүһарибә-синдән сонракы дөврдә кечмиш ССРИ-јә гаршы јөнәлтдији сijasәт нәзәрдә тутулоур. У.Чөрчилиң 5.03.-1946-чы илдә американың Фултон шөһәриндәки чыхышыны "Сојуг мүһарибәнин" е'лан олуномасы кими гijмәтләндирилир.

293. Статус

Бејнәлхалг һүгүгда һәр һансы беј-нәлхалг органың чохтәрәфли бејнәл-халг мүгавилә фәалијјәти. Бејнәлхалг

органын статусу онун мэгсэд, везифе
вэ функциаларыны мүүжэн едир.

**294. Статус-
кво**

Бејнэлхалг аренада дөвлөтлэрарасы
мүнасибөтлөрдө индики анда кеч-
мишдө мөвчуд олан везијјөтин гору-
нуб сахланмасы вэ јахуд бәрпа
олунмасы.

**295. Сығына-
чаг
һугугу**

Дөвлөтин сијаси әгидәсинә вэ ди-
кәр фәалијјәтинә көрә тәгиб олунан
шөхсә сығыначаг вермәк һугугу. Бу-
нунла һәммин шөхсә дөвлөт кәлмәк вэ
галмаг үчүн разылыг верир.

**296. Суверен-
лик**

Өлкә дахилиндә дөвлөт һаки-
мијјөтинин алилији вэ бејнэлхалг
мүнасибөтлөрдә мүстәгиллији. Суве-
ренлик дөвлөтин сијаси вэ һугуги кө-
стәричисидир. Дахили вэ харичи си-
јасәт курсуну мүүжәнләшдирмәк су-
верен дөвлөтин һугугудур. Бунунла
јанашы һәр бир суверен дөвлөт беј-
нәлхалг һугугун субъекти кими беј-
нәлхалг һугуг нормаларына һөрмөт
етмәјә борчлудур.

**297. Талејран
Перигор
Шарл
Морис**

(1754-1838) Дүнја дипломатиясы-
нын классикләриндәндир. Директо-
рија, Наполеон Бонапарт, XVIII
Лүдовикин дөврүндә харичи ишләр
назири везифәсиндә чалышмышдыр.
1814-1815-чи илләрдә Вјана конгре-
синн иштиракчысы олмуш, Парис,

Амјен, Тилзиг вэ с. сүлһ мүгавиләлө-
ринин бағланмасында хүсуси хидмәт-
ләри олмушдур.

298. Танынма

Јени дөвлөтин, јахуд һөкүмәтин
бејнәлхалг дипломатик танынмасы ак-
ты. Бунунла дөвлөтләр јени дөвлөтин,
бејнәлхалг мүнасибөтләрин там
һугуглу үзвү кими суверенлијјини тәс-
бит едир вэ онунла һәр чүрә әлагәләр
гурмаға һазыр олдугларынын бәјан
едир. Танынма ики формада олур:

Де-факто- мүвәтәти характерли
танынма. Бу заман дипломатик әлагә-
ләрин гурулмасы зәрури сајылмыр.
Де-факто мөһдуд сәвијјәдә тичарәт,
игтисади әлагәләр, сијаси һәмрәјли-
јин билдирмәсинә зәмин јарадыр. Де-
јуре там мөһнада танынма олдугундан
дипломатик әлагәләрин гурулмасы,
икитәрәфли бејнәлхалг мүгавилә им-
заланмасы илә нәтичәләнир. Јени ја-
ранмыш дөвлөтин бејнәлхалг тәшки-
латлара үзв гәбул олунмасы таныјан
дөвлөтләрин сај чохлуғундан асылы
дејилдир.

299. Тезис

Сәнәдин мәтнинин вэ јахуд чы-
хышын јығчам формасы. Тезис сәнә-
дин әсас мүддәаларыны әкс етдирир.

**300. Террор-
чулуг**

Дөвләт башчысынын, һөкүмәт баш-
чыларынын вэ үзвләринин, диплома-
тик нүмајәндәләрин вэ дикәр вези-

фәли шәхсләрин өлдүрүлмәси, һәҗа-тына дикәр формаларда харичи даирәләр тәрәфиндән тәшкил олуңмуш гәсд нәзәрдә тутулуp. Өлкәдахили сабитлији позмаг, дахили вә харичи сијасәтә тә'сир кәстәрмәк террорчулуғун әсас мәгсәдидир. Мүлки тәјҗарәләрин гачырылмасы, дипломатларын оғурланмасы вә дикәр актлар да террорчулуғ кими гијмәтләндирилиp.

301.Тәчәвүз-кар

Башга дәвләтә гаршы тәчәвүз едән бир вә ја бир нечә дәвләт.

302.Төвсијә

Төвсијә бејнәлхалг һүгути норма тәшкил етмир вә һәр һәнсы мәсәләдә дәвләтләр гаршысында һеч бир тәләб гојмур. БМТ-нин Низамнамәсинә ујғун Баш Ассамблеја, Тәһлүкәсизлик Шурасы вә дикәр органлар төвсијәләр һазырлаја биләр.

303.Трансферт

Харичи валјута вә јахул гызылын бир дәвләтдән дикәринә көчүрүлмәси.

304.Триада

АБШ стратеги һәмлә гүввәләринин тәркиб һиссәләринин характери-стикасыны билдирән термин. Стратежи "Триада"нын тәркиб һиссәләри дедикдә гитәләрасы баллистик ракетләр, ракетләрлә тәһчиз олуңан суалты атом гајығлары вә стратеги

авиасија нәзәрдә тутулуp.

305.Түркмән-чај сүлһ мүгавиләси

1828-чи илдә (10-22 феврал) Тәбриз јахынлығындакы Түркмәнчај кәндиндә Русија илә Иран арасында имзаланыб. Бунуңла 1826-28-чи илләр рус-иран мүһарибәси баша чатыб. Мүгавиләјә әсасән Ирәван вә Нахчыван ханлығылары Русијанын тәркибинә гатылыб. Русија илә Иран расында сәрһәд хәтти Араз чајы бојунча мүәјҗәнләшдирилиб.

Аббас Мирзә Иран тахт-тачынын саһибни кими таныныб вә ики дәвләт арасында миссијалар вә консуллуғ мүбадиләсинә башланыб. Гаршылығы шәкилдә Русија вә Иран тачирләри һәр ики дәвләтдә азад тичарәт һүгуғу газаныб.

306.Үмуми чохтәрәфли мүгавилә

(Универсал сәчијәли чохтәрәфли мүгавилә). Чохтәрәфли мүгавилә бејнәлхалг һүгуғун кодификасијасына аиддир, объектинә вә мәгсәдинә көрә бејнәлхалг бирлијин марағыны әкс етдирир.

307.Үчтәрәфли комиссија

АБШ, Канада, Гәрби Авропа вә Јапонијанын 300-дә артығ сәнајә, малијә, сијаси, елми даирәләрини, һәмкарлар тәшкилатларыны, күтләвинформасија васитәләри нүмајәндәләрини бирләшдирән гејри-дәвләт тәшкилаты. 1973-чү илдә «Чајз Ман-

хеттен банкы» нын президенти Рокфеллерин тәшәббүсү илә жараныб. Бу ишдә она З.Бжениски јахын көмәк көстәриб.

308. Ултиматум

Бир дәвләтин һөкүмәтинин дикәр дәвләтин һөкүмәтиндән көстәрилән вахт мүддәтиндә һәр һансы тәләбин ичра олунмасы формасы. Тәләбин ичрасы јубалдылдығы һалда күч тәтбиг олунмасы вә дикәр тәдбирләрә әл гатылмасы истисна олунмур. Ултиматум јазылы вә шифаһи формада ола биләр.

309. Унија

Мүрәккәб гурулушлу дәвләт формасы. Ики вә даһа чох дәвләтин бир дәвләт башчысынын һакимижјәти алтында бирләшмәси буна мисал ола биләр. Бу заман бејнәлхалг һүгүг субъекти кими унија дејил, ајры-ајрылыгыда онун үзвләри сајылыр. Бу типли унија-шәхси унија сајылыр. Реал унија исә ики вә артыг дәвләтин нәинки бир шәхсин һакимижјәти алтында бирләшмәсини, чәмијјәтдә вәһид идарәетмә органларынын мөвчудлуғуну нәзәрдә тутур. Реал унија бејнәлхалг һүгүг субъекти кими таныныр. Ајрылыгыда реал унијанын үзвләри бу һүгүга малик дејилдир.

310. Федерасија

Һүгүги чәһәтдән сијаси мүстәғиллији олан дәвләтләрин вәһид бир ит-

тифагда бирләшмәси. Федерасијанын унитар дәвләтдән фәргләндирән әсас элементләри ашағыдакылардыр:

1. Федерасијанын әразиси ону тәшкил едән субъектләрин әразиләриндән ибарәт олур.
2. Һәр бир субъектин өз конститусијасы олур.
3. Федерасијанын сәләһијјәтләри иттифаг коңститусијасы илә мүәјјәнләшир.
4. Һәр бир субъект өзүнүн һүгүг вә мәһкәмә системинә маликдир.
5. Федерасија дахилиндә икили вәтәндашлыг тәтбиг олунур.

311. Фөвгәл'адә сәфирлик

Һәр һансы дәвләтдә хүсуси мәрәсимләрдә (дәвләт башчысынын сечилмәси, дәвләтин јаранмасы күнү) иштирак етмәк үчүн һәмин дәвләтин дәвәтини алмыш шәхс. Бу сыраја дәвләт башчысынын вәфаты илә бағлы мәтәм мәрәсиминдә иштирак етмәк дә дахилдир. Бу терминлә јанашы "хүсуси миссија" термини дә ишләдилир. Бә'зи һалларда бу сәләһијјәт һәмин дәвләтдә аккредитә олунмуш сәфирә дә верилә биләр. Мүстәсна һалларда дәвләт нүмајәндә һәј'әтинә башчылыг едән шәхсә е'тимаднамә верилир.

312. Халгларын өз

Мүасир бејнәлхалг һүгүгун ән мүһүм принципләриндән бири кими БМТ

мүгәддара-
ратыны
тә'јин
етмәк вә
бәрабәр-
лик
принсипи

Низамнамәсинин 1-чи маддәсиндә төсбит олунмушдур. Бу принцип халглар арасында әлагәләрин гаршылыгы һәрмәт вә бәрабәр һүгүтлар әсасында гурулмасына тә'минат верир.

313.Харичи
Ишләр
Назир-
Ләри
Шурасы
(ХИНШ)

1945-чи илдә Потсдам конфрансынын гәрарына әсасән ярадылыб. Башлыча мөгсәд сүлһ мәрәмлы тәнзимләмә принципләрини һәјата кечирмәкдән ибарәт иди. ХИНШ-ин алты сессиясы кечирилиб. (Лондон-11.09.-2.10.-1945; Парис - 2.04.-16.05. вә 15.06.-12.07.1946; Нју-Йорк - 4.11.-12.12.-1946; Москва - 10.03.-24.04.1947; Лондон - 25.11.-15.12.1947; Парис-25.05 - 20.06. 1949).

314.Харичи
сиясәт

Дөвләтин бејнәлхалг истигамәтдәки үмуми курсу, дөвләтин дикәр дөвләтләрлә вә халгларла мүхтәлиф мөгсәд вә принципләр әсасында мүнәсибәтләринин спесифик метод вә васитәләрлә тәнзимләнмәси. Харичи сиясәтин башлыча васитәси дипломатијадыр.

315.Харичи
сияси
доктри-
налар

Һәр һансы бир дөвләтдә харичи сияси фәалијјәтин мөгсәд вә вәзифәләри вә онларын керчәкләшмәсинин тә'мин олунмасы јоллары әтра-

фында формалашан бахышлар системи. Харичи сияси доктриналарда һәмин дөвр үчүн дөвләтин бејнәлхалг фәалијјәтиндә зәрури сајылан истигамәтләр өн плана чәкилир.

316.Харичи
ишләр
комисси-
јасы

Дөвләтин харичи сиясәти илә бағлы мәсәләләрин парламент мүзакирәсинә һазырлајан, дөвләтин харичи сиясәтинә нәзарәт едән парламент комиссиясы.

317.Хәфијјә-
чилик

Дөвләт сиррләри илә бағлы мә'луматларын кизли јолла әлә кечирилмәси, оғурланмасы, топланмасы вә дикәр дөвләтә өтүрүлмәси шәклиндә һәјата кечирилән чинајәт.

318.Хүсуси
зоналар

Хүсуси зоналар илк дәфә XVIII әсрдә Инкилтәрәдә ярадылыб вә 12 мил дәниз зонасында көмрүк вә верки сәләһијјәтләрини гануниләшдириб. 1930-чу ил һаага конфрансында дәниз һүгүг кодификасија олунду вә дөвләтләр хүсуси зоналар ярадылмасыны бејнәлхалг һүгүг нормаларына ујғун олдуғуну бәјан етдиләр. Бу заман ашағыдакылар әсас көтүрүлдү:
1.Һәр һансы дөвләт өз сәрһәд суларына битишик әразиләрдә көмрүк, верки, санитар нәзарәти мөгсәди илә хүсуси зоналар ярада биләр.
2.Бу зона 12 милдән артыг әразидә нәзәрдә тутулмамалыдыр.

3. Гаршы саһилләрдә јерләшән дәв-
ләтләрин разылығы олмадан сәрһәд
суларына говушан әразиләр су сәр-
һәддини (орта хәтт) кечә билмәз.
Бүтүн һалларда хүсуси зонанын һансы
мәгсәдлә јарадылмасы билдирилмә-
лидир.

319. Хүсуси миссија- лар

Бир дәвләт тәрәфиндән дикәр дәв-
ләтә онун разылығы илә һәр һансы
мәсәләнин биркә һәлли мәгсәди илә
көндәрилән мүвәггәти миссија. Бу
сәләһијјәтләр бир шәхс (хүсуси сә-
фир) вә јахуд рәсми нүмајәндә тә-
рәфиндән дә ичра едилә биләр. Даи-
ми сәләһијјәтли сәфирләр бүтөвлүкдә
дәвләтин тәмсилчиси олдуғу һалда,
хүсуси миссијалар конкрет бир мәг-
сәдә хидмәт едир. Бу сыраја даны-
шығларын апарылмасы, бајрам
шәһликләриндә иштирак етмәк вә с.
дахилдир. Хүсуси миссијалар онлара
верилмиш сәләһијјәтләри бунун үчүн
ајрылмыш вахт мүддәтиндә ичра едә
биләр. Дипломатијада бу гәјда "ad
hoc"-адланыр. Хүсуси миссијанын
башчысынын тә'јин оунмасы ихтија-
ридир вә дәвләт башчысынын сәлә-
һијјәтләринә дахилдир. Хүсуси мис-
сијалара дәвләт башчысы, һөкүмәт
башчысы, сијаси хадимләр, сәфирләр
вә с. башчылыг едә биләр. Хүсуси
миссијаларын фәалијјәт кәстәрдији
мүддәтдә һүғути статусу БМТ-нин

8.12.1969-чу ил хүсуси миссијалар
һаггында конвенсијасы илә тәнзимлә-
нир.

320. Һеке- монлуг

Бејнәлхалг мүнәсибәтләрдә һеке-
монлуға (һөкмранлығы) чан атмаг,
БМТ-нин дәвләтләрин суверен, бәра-
бәрлик принципинә зиддир. Һеке-
монлуг сијасәти олдуғча тәһлүкәли
бир сијасәт елми дүнја халғлары тә-
рәфиндән писләнир.

321. Һәрби јолла зәбт етмә

Дикәр дәвләтин әразисинин мү-
һарибә апаран өлкәнин гошунлары
тәрәфиндән мүвәггәти зәбт олунамасы
вә һәммин әразидә нормал јашајыш
үчүн гәјда-ғанун јарадылмасы, һәрби
идарә системинин јарадылмасы. Һәр-
би јолла зәбт етмә зәбт олуна әра-
зинин аннексијасы кими баша
дүшүлмәлидир. Мүһарибә дајанды-
рылдыгдан сонра һәрби идарә систе-
ми ләғв олуна, гошунлары ја зәбт
олунмуш әразиләрдән чыхарылыр,
јахуд онларын һүғути статусу дәјиш-
дирилир, функцијалары, зәбт олу-
муш әразидә галмаларынын һүғути
әсаclarы мүәјјәнләшдирилир.

322. Һәмсәдр- лик

1945-чи илдә Ченеврәдә әсасы го-
жулан институт кими һәмсәдрлик бу
күн дә фәалијјәт кәстәрир. АТӘТ-
ин Гарабағ мүнәгишәсинин һәлли
мәгсәди илә јарадылмыш Минск гру-

пу һәмсәдрлик институтуна мұвафиг-дир. Мұхтәлиф сәпкили мұнагишәләрин һәллиндә јөнәлдилән аддым кими бејнәлхалг аләмдә һәмсәдрлик разылыгла гаршыланыр.

323. Һөкүмәт башчысы

Һөкүмәтә башчылыг едән вәзифәли шәхс. Ајры-ајры дөвләтләрдә һөкүмәт башчысы мұхтәлиф шәкилдә адаланыр; назирләр кабинетинин сәдри, баш назир, федерал канслер вә с. Бә'зи дөвләтләрдә исә һөкүмәт башчысынын сәләһијјәтләрини дөвләт башчысы ичра едир. Бу о демәкдир ки, һөкүмәт башчысы өлкә президентидир вә дөвләтин һәм дахили, һәм дә харичи сижасәтинә рәһбәрлик едир. Һөкүмәт башчысы рәсми нүмәјәндә һејәтләрини, дипломатик нүмәјәндәләрин башчыларыны гәбул етмәк, данышыглар апармаг, бејнәлхалг конфрансларда иштирак етмәк, мугавиләләри имзаламаг сәләһијјәтинә маликдир. Һөкүмәт башчысына дипломатик имтијазлар вә иммуни-тетләр шамил олунур.

324. Һүчүм етмәмәк

Бејнәлхалг мұнасибәтләрдә күч тәтбиг олунмамасы бејнәлхалг һүгүгун әсас принципләриндән бири-дир. Һүчүм етмәмәк һәр һансы дөвләтин тәрәфиндән дикәр дөвләтә гаршы биринчи һәрб тәтбиг олунмамасыны нәзәрдә тутур.

325. Чај

Саат 16-18 арасында адәтән гадын-лар үчүн кечирилән гәбул формасы. Бу заман стола ширнијјат, мејвә, мејвә ширәләри вә минерал ичкиләр гојулур. Десерт шәрабы, күрү, балыг, пендир гојулмасы да истисна дејил-дир. 1 саат јарыма гәдәр давам едир.

326. Чантасыз назир

Дөвләт идарәетмә системиндә назирлик, јахуд дөвләтин органларын-дан һеч биринә башчылыг етмәјән һөкүмәт үзвү. Чантасыз назирләр адәтән апарычы сижаси лидерләр сыра-сындан тәјин олунур. Бунунла һөкү-мәт парламентдә чантасыз назирин мәнсуб олдугу партијанын дөстәјини газаныр.

327. Чинајәт-карларын тәслим едилмәси

Чинајәткарларын тәслим едилмәси (екстрадисија) дөвләтин јалныз о за-ман һүгуги өһдәлији олур ки, бу ба-рәдә мараглы тәрәфләрин хүсуси ра-зылашмасы олсун. Бу чүр разылаш-малар олмадыгда тәслиметмә барәдә тәләб һәмчинин гаршылыглы әсас-ларла өдәнилә биләр.

328. Чон Фос тер Дал-лес

1888-чи илдә доғулуб. XX әсрин дипломатлары арасында ады хүсуси вурғуланыр. 19 јашындан мұхтәлиф дипломатик вәзифәләр тутмуш, 2-чи Һаага конфрансынын, Парис Сүлһ конфрансынын (1919-1920) иштирак-

чысы, "Дауес планыны" ишлэјиб һазырлајанлардан бири олмушдур. БМТ-нин Сан-Франсиско конфрансы, "Маршалл планы", НАТО идејасы да Даллес ады илә бағлыдыр. 1959-чу илдә 71 јашында вәфат едиб.

329.Шам

Саат 21-дә вә даһа кеч башланан гәбул формасы. Бүтүн элементләринә көрә һаһарла ејнилик тәшкил едир. (бах: һаһар). Јалһыз фәрг ондадыр ки, шам јемәји саат 21-дән кеч башлаја билмәз.

330."Шимал аккорду"

XVIII әсрин 60-чы илләриндә Прусија, Инкилтәрә, Данимарка, Исвечрә вә Рече Постполитин бир иттифагда бирләшмәси идејасы Русиянын Данимаркада елчиси И.А.Корфа мәхсусдур. Башлыча мәгсәд Русиянын Авропада мөвгејини мөһкөмләндирмәк вә иттифагын күчүнү Франса вә Австријаја гаршы јөнәлтмәк иди.

331.Шимали Атлантика Иттифагы (НАТО)

(North Atlantic Treaty Organization) 1949-чу илдә 10 дәвләтин иштиракы илә Вашингтон мугавиләси әсасында јараныб вә сонрадан кенишләниб. Белчика. Бөјүк Британија, Данимарка, Исландија, Италија, Испанија, Канада, Лүксембург, Һолландија, Норвеч, Португалија, Франса, АФР, АБШ, Јунаныстан, Түркијә вә кечмиш "Варшава мугавиләси"нә дахил

олан дикәр дәвләтләр НАТО-нун үзвүдүр. Азәрбајчан Республикасы 1994-чү ил мајын 4-дә НАТО-нун сүлһ наминә тәрәфдашлыг програмына гошулуб.

332."Шимал-Чәнуб" диалогу

Инкишаф етмиш өлкәләрлә инкишаф етмәкдә олан дәвләтләрин диологу өлкәләр арасында бејнәлхалг игтисади әмәкдашлыгын јенидән гурулмасына хидмәт едир. 1975-чи илдә Шимал-Чәнуб диалогунун кечирилмәси БМТ-нин Баш Ассамблејасынын VII хүсуси сессиясында АБШ тәрәфиндән ирәли сүрүлүб.

333."Шуман планы"

Авропа дәвләтләрини гара металлуркија, даш көмүр сәнајеси мүәссисәләринин вә дәмир јолларынын ваһид бејнәлхалг дәвләт-монополистик бирлијини јарадылмасы илк дөфә 9 мај 1950-чи илдә Франсанын Харичи Ишләр Назири Шуман тәрәфиндән ирәли сүрүлүб, "Маршал планы"на алтернатив дүшүнүнлмүш план Авропа Даш көмүр вә Полад бирлијинин јаранмасы илә нәтичәләнди.

Словарь

дипломатических терминов на
русском и английском
языках

The dictionary

The diplomatic terms
on Russian and English
Languages

1.	Аахенский конгресс	Aakhen Congress
2.	"Европейский концерт"	"European Concert"
3	Организация по Безопасности и Сотрудничеству в Европе (ОБСЕ)	Organization of Security and Cooperation in Europe (OSCE)
4	Европейский Совет	European Council/Council of Europe,/ EC /
5	Агреман	Agrément
6	Адаптация	Adaptation
7	Адюдикация	Adjudication
8	"Белый дом"	The White House
9	Ад интерум	Ad interim
10	Ад референдум	Ad referendum
11	Ад хок	Ad hoc
12	Аккламация	Acclamation
13	Аккредитация	Accreditation (to be accredited)

14	Аккредитированный агент	Accredited agent
15	Аккреция	Accretion
16	Верховный комиссар	High Commissioner
17	Альфред Генри Киссенджер	Alfred Henry Kissenger
18	Альтернат	Alternate
19	Архипелажные проливы	Archipelago passage
20	Архипелажные воды	Archipelago waters
21	Ангария	Angary
22	Анклав	Enclave
23	Аннексия	Annexation
24	Апартеид	Apartheid
25	Апостиль	Apostil
26	Арктика	Arctic
27	Атташе	Attaché

28	Салют	Salute (Royal salute; International salute)
29	"Дипломатия атома"	"Atomic diplomacy"
30	Аутентичный текст	Authentic text
31	Открытые международные договора	Open treaties
32	Открытый лист	Open list
33	Открытый город	Open town
34	Перемирие	Reconciliation /conciliation/ consensus/ /truce/
35	Соболезнование	Condolence
36	Международный аэропорт	International airport
37	Международная амнистия	International amnesty / Amnesty International, AI/
38	Международный арбитраж	International arbitration

39	Проливы международные	International straits
40	Международный Валютный Фонд	International Monetary Fund (IMF)
41	Международная аренда территории	International rent of territory
42	Международная Организация Труда	International Labour Organization (ILO)
43	Международный Красный Крест	International Red Cross (IRC)
44	Международная Морская Организация	International Sea Organization (ISO)
45	Международный (всемирный) год, месяц и неделя	International dates
46	Международные конвенции	International convention
47	Международные конференции	International Conferences
48	Регламент	International Regulation of

	международных конференций	conferences
49	Международная ситуация	International moment/situation
50	Международная Организация Гражданской Авиации	International Civil Aviation Organization (ICAO)
51	Международные отношения	International Relations
52.	Заключение международных договоров	Conclusion of an international treaty
53	Присоединение к международным договорам	Accession to an international treaty
54	Регистрация международных договоров	Registration of international treaties
55	Поправки к международным договорам	Amendment to an international treaty
56	Подписание международных	Signature of an international treaty

	договоров		65	Выход из международного договора	Withdrawal from an international treaty
57	Аннулирование международного договора	Cancellation of an international treaty	66	Международная вежливость	International courtesy (Rules of international courtesy)
58	Международные гарантии	International guarantees	67	Международная Ассоциация Развития	International Development Association (IDA)
59	Новация международных договоров	Novation of international treaty	68	Международный транзит	International transit
60	Теория международных отношений	Theory of international relations	69	Международная Организация Права	International Law Association (ILA)
61	Ратификация международного договора	Ratification of an international treaty	70	Международные авиалинии	International airway
62	Объект международного договора	International treaty object	71	Международное право	International Law
63	Пролонгация международного договора	Prolongation of international treaty	72	Международная организация юристов-демократов	International Association of Democratic Lawyers (IADZ)
64	Международное действующее соглашение	International treaty in force	73	Субъект международного права	Subject of International Law

74	Международные реки	International rivers	85	Секретариат ООН	The secretariat of the United Nations
75	Односторонний акт	Unilateral act	86	Решения международных организаций	Decisions of international organisations
76	Принцип невмешательства во внутренние дела государства	Non-interference in the internal affairs of a country	87	Бакал шампанского	A glass of champagne
77	Нейтралитет	Abstention; Neutrality	88	Решения Совета Безопасности ООН	United Nations Security(UNO) Council decisions
78	Байкот	Boycott	89	Военные наблюдатели ООН	United Nations military observers(UNO military observers)
79	Политика большой дубинки	Big stick policy	90	Секретариат международной организации	Secretariat of an international organisation
80	Великие державы	Great Powers	91	Валюта	Currency
81	Брифинг	Briefing	92	Посредничество	Mediation(to act as a go-between)
82	"Брюссельский пакт"	"Brussels pact"	93	Ватикан	Vatican
83	Организация Объединенных Наций (ООН)	United Nations Organization (UNO)	94	Вербальная нота	Verbal Note
84	Генеральный Секретарь ООН	The general Secretary of the United Nations	95	Предоставление гражданства	To grant citizenship

96	Виза	Visa
97	Визитная карточка	Visiting card
98	«14 пунктов» Вильсона	W. Wilson's "14 provisions (clauses)"
99	Уильям Питт	William Pitt
100	Венский конгресс	Vienna Congress
101	Конвенция о политических правах женщин	Convention on women's political rights
102	Карсский договор	Gars treaty
103	Противостояние	Confrontation
104	Беженцы	Refugees
105	Принимающее государство	Receiving country
106	Резолюция	Resolution
107	Золотая оговорка	Gold clause
108	Постоянный нейтралитет	Permanent neutrality
109	Даунинг стрит	Downing Street

110	Дезавуирование	Disavowal
111	Депозитарий	Depository
112	Демарш	Demarche
113	Де-юре	De jure
114	Де-факто	De facto
115	Война на море	Sea war
116	Круглый стол	Round table
117	Принцип мирного сосуществования	Good neighbourly relations
118	Дипломатия	Diplomacy
119	Дипломатический акт	Diplomatic act
120	Дипломатический агент	Diplomatic agent
121	Дипломатический архив	Diplomatic archive(s)
122	Дипломатическая аудиенция	Diplomatic audience

123	Дипломатические приемы	Diplomatic receptions
124	Язык дипломатии	Diplomatic language
125	Венская конвенция о дипломатических сношениях	Vienna convention on diplomatic relations
126	Дипломатическая переписка	Diplomatic correspondence (letters)
127	Дипломатический курьер	Diplomatic courier(messenger)
128	Дипломатический наблюдатель	Diplomatic observer
129	Дипломатическое представительство	Diplomatic representation /mission/
130	Обслуживающий персонал дипломатического представительства	Service personnel of a diplomatic representation
131	Административно-техническая служба дипломатического представительства	Administrative-technical staff of a diplomatic representation
132	Дипломатические	Diplomatic ranks and

	ранги и классы	classes
133	Дипломатический визит	Diplomatic visit
134	Дипломатическое убежище	Diplomatic asylum
135	Дипломатический протокол	Diplomatic protocol
136	Дисмисл	Dismissal
137	Глава государства	Head of state
138	Территория государства	State territory
139	Население государства	State population
140	Принципы сотрудничества государств	Collaboration principles of states
141	Герб государства	State Emblem
142	Юридикция государства	State jurisdiction
143	Государственная власть	State power

144	Гимн государства	State anthem
145	Воздушная граница государства	Air boundary of a state
146	Неучаствующее в войне государство	State not party to a conflict
147	Эвентуальный нейтралитет	Eventual neutrality
148	Экзекватура	Esequatur
149	Доктрина "Эйзенхауэра-Даллеса"	"Eisenhower-Dalles" doctrine
150	Экстраполяция	Extrapolation
151	Экспатриация	Expatriation
152	Экстрадиция	Extradition
153	Эмбарго	Embargo
154	Эмиграция	Emigration
155	Эмиссар	Emissary
156	Полномочное представительство	Plenipotentiary (Diplomatic

157	Возражение	representative) Objection
158	Верительная грамота	Credentials(letters of credence)
159	"Доктрина Эстрады"	"Estrada doctrine"
160	Принципы справедливости	Principle of justice
161	Координирующие миссии	Coordinating missions
162	Территориальные претензии	Territorial claims(ambitions)
163	Территориальные споры	Territorial disputes (controversy)
164	Территориальные воды	Territorial waters
165	Контракт века	The Contract of the century
166	Обмен населением	Population exchange
167	Жюр-фикс	Jour-fixe
168	Збигнев-Бжезинский	Zbignev Bzhezinsky

169	Оккупация	Occupation (Seizure)	181	Капитолий	Capitol
170	Двустороннее международное соглашение	Bilateral international treaty	182	Касуми-гасеки	Casumi -gaseki
171	Интернунций	Internuncio	183	Квиринал	Quirinal
172	Права человека	Human rights	184	Ке-де-Орсе	Ke- d-orse
173	Организация Исламской Конференции - ОИК	Organization of the Islamic Conference (OIC)	185	"Линия Керзона"	"Kerzon line"
174	Заключительный Акт	Final act	186	Клерные телеграммы	Clare telegrams
175	Заключительный Протокол	Final protocol	187	Соглашение Клирринга	Klirring treaty
176	Кворум	Quorum	188	Коалиция	Coalition
177	Казус-Белли	Casus -belli	189	Коктейл	Cocktail party
178	Казус-Федерис	Casus- foederis	190	Коммюнике	Communiqué
179	Карт-бланш	Carte- blanche	191	Кондоминиум	Condominium
180	"Доктрина Картера"	"Carter doctrine"	192	Конгресс	Congress
			193	Конкордат	Concordat
			194	Консенсус	Consensus
			195	Консульский округ	Consular district

196	Консул	Consul
197	Консульские ранги	Consular ranks
198	Консульские отношения	Consular relations (links)
199	Консульское управление	Consular directorate
200	Консульские привелегии и иммунитеты	Consular privileges and immunities
201	Консульский корпус	Consular corps
202	Венская Конвенция о консульских сношениях	Vienna convention on consular relations
203	Консульская легализация	Consular legalization
204	Консульский щит	Consular board
205	Консульский устав	Consular regulations
206	Консульский патент	Consular patent
207	Консульские взносы	Consular fees
208	Консульские функции	Consular functions

209	Консульское право	Consular rights (privileges)
210	Контрабанда	Contraband (Smuggling)
211	Конфедерация	Confederacy
212	Кремль	(the) Kremlin
213	Курьерский лист	Courier paper
214	Отзывные грамоты	Letters of recall
215	Теневой кабинет	Shadow cabinet
216	Таможенные привелегии	Customs privileges
217	Таможенный контроль	Customs control
218	Таможенные пошлины	Customs duties
219	Гюлистанский мирный договор (1813)	Gulistan Peace Treaty (1813)
220	Ленд-лиз	Lend-Lease
221	Лоббизм	Lobby

222	Лондонский клуб	London nuclear club
223	"Мак-Магона линия"	"Mac Magon line"
224	Принудительные меры	Forcement Measures
225	Милли Меджлис (Национальное Собрание)	Milli Medjlis
226	Минская группа ОБСЕ	Minsk group OSCE
227	Модус вивенди	Modus vivendi
228	Модус проседенди	Modus procedendi
229	Временный поверенный в делах	Charge d'affaires
230	Священный Союз	Holly Alliance
231	Содружество Независимых государств	Commonwealth of Independent States (CIS)
232	Абсолютная ответственность	Absolute responsibility
233	Начало войны	The unleashing of war

234	Балансирование на грани войны	Briakmanship
235	Прекращение состояния войны	Termination of the state of war
236	Паспорт Нансона	Nanson passport
237	Обед	Dinner
238	Нотификация	Notification
239	Нунций	Nuncio
240	Сфера влияния	Sphere of influence
241	Опцион	The option for the put
242	Оптация	Option
243	Самооборона	Self-defence
244	Пакт	Pact
245	Пакта сунт Серванда	Pacta Sunt Servanda (lat)
246	Парижский клуб	Parisian club
247	Парламентский Союз	Inter-Parliamentary Union
248	Паритет	Parity

249	Пять принципов мирного сосуществования	Five principles of peaceful coexistence
250	Персона грата	Persona grata
251	Персона нон грата	Persona non grata
252	Плебисцит	Plebiscit(e)
253	Прерогатива	Prerogative
254	Пресс-конференция	Press-conference
255	Преференции	Preferences
256	Приз	Prize
257	Протекторат	Protectorate
258	Протокол	Protocol
259	Ратификация	Ratification
260	Рес -коммунис	Res- Communis
261	Рес- нуллис	Res- nullis
262	Реинтеграция	Reintegration
263	Репарация	Reparation

264	Репатриация	Repatriation
265	Репрессалии	Reprisal
266	Реституция	Restitution
267	Реторсия	Retorsion
268	Региональные соглашения	Regional treaties
269	Ришелье Арман	Rishelie Arman
270	"Римский клуб"	"Roman club"
271	Саммит	Summit
272	Сенегамбия	Senegambia
273	Сепаратные переговоры	Separate talks
274	Сепаратный мир	Separate peace
275	"Сервский мирный договор"	"Serv peace treaty"
276	Сеттельменты	Settlements
277	Полномочия	Authority

278	Проект документа	Project of document
279	Вольный город	Free city
280	Пограничная полоса	Frontier
281	Пограничная зона	Boundary zone
282	Ректификация границы	Delimitation of a frontier
283	Демаркация границы	Demarcation of boundaries
284	Демилитаризация границ	Demilitarization of frontiers
285	Ректификация границы	Ratification of a boundary
286	Редемаркация границы	Redemarcation of a boundary
287	Пограничные реки	Boundary rivers
288	Посольская канцелярия	Ambassadorial office
289	Посольские конференции	Ambassadorial conferences
290	Завтрак	Breakfast

291	Символы	Symbols
292	"Холодная война"	"Cold war"
293	Статус	Status
294	Статус-кво	Status-quo
295	Право убежища	Privilege (right) of sanctuary
296	Суверенитет	Sovereignty
297	Талейран Перигор Шарль Морис	Taleyran Perigor Sharl Moris
298	Признание	Recognition
299	Тезис	Thesis
300	Терроризм	Terrorism
301	Агрессор	Agressor
302	Рекомендация	Recommendation
303	Трансферт	Transfer
304	Триада	Triad
305	Туркменчайский	Turkmenchai peace treaty

	мирный договор	
306	Многостороннее соглашение	Multilateral treaty
307	Трехсторонняя Комиссия	Trilateral Commission
308	Ультиматум	Ultimatum
309	Уния	Union
310	Федерация	Federation
311	Чрезвычайное посольство	Extraordinary Embassy
312	Право наций на самоопределение и принцип равноправия	Nations right to self-determination and principles of equal rights
313	Совет Министров Иностранных Дел	Council of Ministers of Foreign Affairs
314	Внешняя политика	External policy
315	Внешнеполитические доктрины	Foreign policy doctrines
316	Комиссия по иностранным делам	Foreign Affairs Committee

317	Шпионаж	Espionage
318	Специальные зоны	Special zones
319	Специальные миссии	Special missions
320	Гегемония	Hegemony
321	Военная оккупация	Military occupation
322	Сопредседательство	Co-chairmanship
323	Глава государства	Head of government
324	Ненападение	Non-aggression
325	Чай	Tea
326	Министр без портфеля	Minister without a diplomat
327	Экстрадиция	Extradition
328	Джон Фостер Даллас	John Foster Dalles
329	Ужин	Supper
330	"Северный аккорд"	"North accord"

			Мүндөрөчат	
331	Организация Северо- Атлантического договора (НАТО)	North Atlantic Treaty Organization (NATO)	Мүөллифлөрдөн	3
			Өн сөз	4-5
332	Диалог "Север-Юг"	"North-South" dialogue	Азәрбајчан дилиндө	6-128
333	План Шумана	"Shuman plan" doctrine	Рус вә инкилис диллөриндө	129-156

Чапа имзаланмыш 14.11.2000. Кағыз форматы 60x90 1/16.
Офсет кағызы №1. Шәрти чап вәрәги 110. Сајы 500 нүсхә.
Сифариш 42. Мүгавилә гијмәти илә.

"Гисмәт" мөтбәәси төрәфиндән чап олунмушдур.
Бакы, 370122. Һ.Зәрдаби пр.78.